

ԱՄՆ-Ի ՆԱԽԱԳԱՅ ՊԱՐԱՔ ՕՊԱՍԱՅԻ ՈՒՂԵՐՁԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ

Հայաստանի անկախության 18-րդ տարեդարձի կապակցությամբ Միացեալ Նահանգների նախագահ Պարաք Օպաման հանդես է եկել շնորհալուրական ուղերձով, որտեղ, մասնավորապես, ասուած է. «Միացեալ Նահանգների ժողովուրդը միանում է Հայաստանի ժողովրդին՝ սոճելու Հայաստանի անկախության օրը»:

«Մենք բարձր ենք գնահատում այն բազմաթիւ մշակութային եւ պատմական կապերը, որ միաւորում են մեր երկու երկրները», նաեւ ասուած է Օպամայի ուղերձում:

«Միացեալ Նահանգները, որպէս ազգ, ուժ է քաղում հայկական ծագման ամերիկացիների բազում ներդրումներից: Մենք շնորհաւորում ենք Հայաստանի ժողովրդին իրենց ազգային սոճի կապացութեամբ», իր ուղերձը եզրափակում է ԱՄՆ-ի նախագահ Պարաք Օպաման:

Նախորդ տարի նոյնպէս Պա-

Շաբ.ը էջ 3

ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԽԱՆԴԱՎԱՌՈՒԹԵԱՄԲ ՆՇՈՒԵՑԱԲ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ 18-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ ՆԵՐԿԱՅ ԵՂԱՆ ԱԲԵԼԻ ՔԱՆ 10,000 ՀԱՅԵՐ

Նոր Սերունդ Մշակութային Միութիւնը այս տարի եւս շարունակեց իր տարիներու աւանդութիւնը գեղեցիկ փառատօնով մը նշելու մեր փառապանած Հայաստանի նորանկախ հանրապետու-

թեան վերահաստատման 18րդ տարեդարձը:

Արդարեւ Կիրակի, Սեպտեմբերի 20ին, 2009, Կլենտէյլ քաղաքի Վերտուլիո գբօսագլին զգեցած էր տօնական տեսք եւ դարձած էր

ժամադրաւայրը Հարաւային Գալիֆորնիոյ տարբեր շրջաններէն ժամանած աւելի քան 10,000 հայորդիներու: Այս պատմական տարե-

Շաբ.ը էջ 20

ԹՈՒՐՔ ՄԵԿՆԱԲԱՆԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆ, ԱՏՐՊԵՅՃԱՆ ՄԱՍԱՄԲ ՆԵՐԳՐԱՒՈՒԹ ԵՐ ՀԱՅ-ԹՈՒՐՔ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԵՋ

Թրքական «Hurriyet Daily News & Economic Review» թերթի մեկնաբան Թայլան Պիլիք «Ազատութիւն» ռատիոկայանին փոխանցած է իր մեկնաբանութիւնները ու գնահատականները հայ-թրքական յարաբերութիւններու կարգաւորման գործընթացի առնչութեամբ:

«Սեպտեմբեր 1-ին յայտարարուեցաւ սահմանի բացման հնարաւորութեան մասին, բայց խնդիրը կարծես աւելի բարդացաւ», - կը գրէ մեկնաբանը, ապա կը պարզաբանէ. - «Երկու երկրներու միջեւ յարաբերութիւնները խզուած են 1993 թուականէն, երբ թուրքիա փակեց Հայաստանի հետ սահմանը, որպէս Ատրպէյճանի հետ իր համերաշխութեան ապացոյց: Անկէ յետոյ Անգարան յարաբերութիւններու կարգաւորումը պայմանաւորած էր երկու հանգամանքներով. Հայաստանը պէտք է հրաժարի 1915-16 թուականներուն Օսմանեան կայսրութեան մէջ հայերու զանգուածային կոտորածներու մասին պնդումներէն եւ պէտք է հանգուցայուծուի Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտութիւնը»:

Բայց ամիսներ շարունակ գաղտնի բանակցութիւններու արդիւնքով, կը գրէ Պիլիք, Անգարան եւ Երեւանը որոշ համաձայնութեան հանգած են՝ «ակնյայտօրէն մասամբ ներգրաւելով Ատրպէյճանի իշխանութիւններուն եւս»:

Շաբ.ը էջ 4

«ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԻ ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ ԵՍ ԻՄ ԹԵԿՆԱԾՈՒԹԻՒՆԸ ՉԵՄ ԱՌԱՋԱԴՐԵԼՈՒ»- ՅԱՅՏԱՐԱՐԵՑ ԼԵՒՈՆ ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Ընդդիմութեան առաջնորդ Լեւոն Տէր-Պետրոսեան

Սեպտեմբեր 18-ին Երեւանի մէջ տեղի ունեցաւ Հայ Ազգային Գոնկրէսի հերթական հանրահաւաքը: Մատենադարանի առջեւ հաւաքուած հազարաւոր ժողովուրդի առջեւ ելոյթ ունենալով, ընդդիմութեան առաջնորդ Լեւոն Տէր-Պետրոսեան աւելի քան մէկ ժամ տեւած իր ելոյթի ընթացքին, քննադատելով հայ-թրքական յարաբերութիւններու եւ դարաբաղեան

հարցի լուծման ասպարէզներուն մէջ Հայաստանի իշխանութիւններու վարած քաղաքականութիւնը յայտարարեց, որ կարգաւորման աննպաստ ընթացքը շրջելու առումով շատ աւելի մեծ նշանակութիւն կ'ունենայ Սերժ Սարգսեանի հրաժարականը: ՀԱԳ-ի առաջնորդը միաժամանակ ըսաւ. «Գոնկ-

Շաբ.ը էջ 4

ՏԵՍԱԿԵՏ

ՕՐՈՒԱՅ ԸԱՐՅԵՐՈՒՆ ԸԵՏ ԴԱՐՁԵԱԼ ՅԱՅ-ԹՐՔԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Գ. ԽՈՏԱՆՆԱՆ

Հայաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ դիւանագիտական յարաբերութիւններու հաստատման եւ սահմանի բացման նպատակով երկու Արձանագրութիւններու հրատարակումէն ասդին յառաջացած փոթորիկի արձագանգները կը տարածուին Երեւանէն մինչեւ սփիւռքի տարբեր անկիւնները: Բազմաթիւ մտահոգութիւններով զուգորդուող բողոքներն ու դատապարտումի խօսքերը կարծէք թէ, ոչ մէկ ազդեցութիւն կ'ունենան Հայաստանի իշխանութիւններուն վրայ, որոնք կը շարունակեն պնդել, որ Արձանագրութիւններուն մէջ նախապայմաններ չկան՝ հակառակը ապացուցող փաստերու առկայութեամբ իսկ:

Անցնող շաբթուայ ընթացքին, Հայաստանի գործող նախագահ Սերժ Սարգսեան քաղաքական կուսակցութիւններու նախագահները հրաւիրած էր քննարկելու համար Հայաստան - Թուրքիա յարաբերութիւններու կարգաւորման ներկայ փուլը: Հրաւիրուած 64 կուսակցութիւններէն 52-ի առաջնորդները մասնակցած են խորհրդակցութեան: Բացակայողներու մէջ կը գտնուէին Հայ Ազգային Գոնկրէսին մաս կազմող արտախորհրդարանական ընդդիմադիր կուսակցութիւնները եւ Խորհրդարանէն ներս եղող ժառանգութիւն ընդդիմադիր կուսակցութիւնը:

Նախ պէտք է նկատի առնել որ, ներկայ եղող 52 կուսակցութիւններէն աւելի քան 40-ը ապրող ու գործող կուսակցութիւններ չեն ու անոնց գոյութիւնը անգամ սահմանափակուած է մի քանի անհատներով: Իսկ յայտիսի ճակատագրական հարցի մը շուրջ քննարկուած վաւերական ըլլալու համար անհրաժեշտ էր ընդդիմադիր գլխաւոր ուժերու մասնակցութիւնը եւ ոչ միայն այդ, այլ մասնակցութենէն ետք անոնց տեսակէտներուն բաւարարութիւն տալը: Իսկ, այն պարագային երբ, Արտաքին Գործոց նախարար Եղուարդ Նալպանտեան կը յայտարարէ, որ նախատորարկուած Արձանագրութիւնները փոփոխութեան ենթակայ չեն, ապա ի՞նչ իմաստ ունին նման քննարկումները, եթէ անոնք պիտի կրեն ձեւական բնոյթ:

Այս հանդիպումի սկզբնաւորութեան Սերժ Սարգսեան ունեցած է ելոյթ մը, որու ընթացքին ան փոխանակ խօսելու եւ բացատրելու Արձանագրութիւններու բովանդակութիւնը, վերլուծումի ենթարկած է հայ եւ թուրք ժողովուրդներու պատմական յարաբերութիւնները: «Այն լարուածութիւնը, որ կայ մեր միջեւ, մտացածին չէ, իրավիճակային չէ, այդ լարուածութիւնը, այսպէս ասած, վերնախաւերի պատերազմ չէ, այն մեր հասարակութիւնների միջեւ է, եւ այդ լարուածութիւնը, եթէ ուղիղ ասենք՝ այդ թշնամութիւնը, հետեւանք է մեր պատմութեան ամենամուսայլ էջի՝ ցե-

ղասպանութեան, որ տեղի ունեցաւ Օսմանեան կայսրութիւնում: Եթէ մենք երբեք կարգաւորելու ենք մեր յարաբերութիւնները Թուրքիայի հետ, ապա բացի Հայաստանի եւ Թուրքիայի դեմ կազմարների քաղաքական կամքից, անհրաժեշտ է մեր հասարակութիւնների մասնակցութիւնը: Առանց դրա անհնար է այս խնդիրը լուծել»:

Կարելի չէ տարակարծիք ըլլալ Սերժ Սարգսեանի այս գնահատականին հետ: Միւս կողմէ սակայն, կարելի չէ հասկնալ թէ Արձանագրութիւններուն մէջ տեղ գտած բազմաթիւ կէտերը՝ սկսեալ պատմաբաններու յանձնարումէն ինչքանով կրնան նպաստել մեղմացնելու երկու ժողովուրդներու միջեւ լարուածութիւնը, մասնաւոր որ կողմերէն մին, այս պարագային հայութիւնը, ինքզինք կ'զգայ նուաստացած ու պարտութեան մատնուած՝ վաւերացման պատրաստ այս փաստաթուղթերով: Իսկ, որեւէ երկու կողմերու միջեւ չի կրնար նոր էջ բացուիլ ու հաշտութիւն գոյանալ, եթէ կողմերէն մին ինքզինք պարտուած զգայ:

Սարգսեան իր ելոյթին մէջ ըսած է թէ, մօտէն ծանօթանալով տարբեր կուսակցութիւններու յայտարարութիւններուն, նկատած է որ, գրեթէ ամէն ոք համաձայն է Հայ-թրքական սահմանի բացման եւ դիւանագիտական յարաբերութիւններու հաստատման: Եթէ պահ մը ենթադրենք, որ Պր. Սարգսեանի ըսածը ճիշդ է, սակայն պէտք է ինքնաբերական ըլլար, որ այդ նոյն համաձայն եղողները, դէմ էին ամէն զնով այդ նպատակին հասնելու ձգտումին:

Հայ-թուրք յարաբերութիւններու բարելաւումը չի կրնար մեր ազգի գերագոյն նպատակը դառնալ, որուն համար կարելի է գոհել ամէն ինչ ու դիմել ամէն տեսակի զիջումներու՝ ներառեալ հրաժարիլ Յեղասպանութեան ճանաչման աշխատանքներէն եւ կամ պահանջատիրութեան:

Աւելի քան երեք շաբաթներ անցած են երկու Արձանագրութիւններու հրատարակումէն ու այժմ կը խօսուի Հոկտեմբեր 13-ին վերջնականապէս զանոնք ստորագրելու մասին, սակայն այս ժամանակից հայաստանի իշխանութիւնները չկարողացան համոզիչ բացատրութիւններ տալ իրենց առած քայլերու մասին եւ ոչ ալ կարողացան բաց ու ազատ քննարկում ապահովել՝ որ մատչելի ըլլայ Հայաստանի ու սփիւռքի լայն հասարակութեան:

Հայաստանեան հեռտեսիլներու բոլոր ալիքները անխտիր, գտնուելով իշխանութիւններու վերահսկողութեան տակ կը սպասարկեն միակողմանի տեսակէտներու տարածման, իսկ նման պայմաններու տակ կարելի չէ պահանջուած՝ «հասարակութիւնների մասնակցութիւն» ապահովել, ու սկսիլ երկխօսութիւն՝ Հայ եւ Թուրք ժողովուրդներու միջեւ:

ՏԵՍԱԴԱՇՏԻՑ ԿՈՐԱԾ ԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՅԱԿՈՒԲ ԲԱԴԱԼԵԱՆ

Արդէն 18 տարի Հայաստանն անկախ պետութիւն է: Տրամաբանութիւնը յուշում էր, որ տարեց-տարի պէտք է անկախութիւնն ամրապնդուէր, հաստատուէր, դրա գիտակցումը դառնար անշրջելի, փաստը դառնար անկասկած: Սակայն անկախ Հայաստանի պարագայում ընթացքը կարծես թէ հակառակն է: Տարեցտարի Հայաստանի անկախութիւնն աւելի կասկածելի դարձաւ եւ աւելի երկիմաստ: Հասարակութիւնը տարեցտարի նկատում է, յամենայն դէպս բաւական զգալի մասով, որ ասենք Հայաստանի իշխանութիւնը ձեւաւորող համապետական ընտրութիւնների վերջնական արդիւնքը վճռուած է ոչ թէ քաղաքացիների, այլ այսպէս կոչուած միջազգային հանրութեան կամքով, որ Հայաս-

լի դերում, որ ով ուզի, երբ ուզի, ինչպէս ուզի իրեն կարող է խաբել, ծեծել, դատել, թալանել, իրեն դարձնել ոչ թէ անկախ պետութեան արժանապատիւ քաղաքացի, այլ մի գաւառի բարեգործութեան օբիեկտ:

Անկախութեան տօնի օրը թեթեւ անտեղի դիտուի այդ թեմայի մասին խօսելը: Բայց երեւի թէ բաւական է անկախութեանը որպէս տօնական ատրիբուտ նայելն ու դրան առնչուող հակա խնդիրների մասին չխօսելը, որովհետեւ այդ պարագայում անկախութիւնն ընդամենը դառնում է տօնական հեռուստատեսների կամ պաշտօնական ընդունելութիւնների շղարշ, որի տակ թաքցուած է անկախ պետութեան կարգավիճակի հետ փաստացի որեւէ կապ չունեցող առօրեան: Տօնական խօսքեր, ձօներ, ներբողներ եւ յուզիչ ելոյթ-

Հայաստանի համար կարեւոր ազգային-պետական խնդիրները՝ Ղարաբաղի հարցը եւ հայ-թուրքական յարաբերութիւնը, լուծուած են գրեթէ առանց մեր էական մասնակցութեան եւ կամքի, որ Հայաստանը ստիպուած է ընդամենը ամէն ինչ անել Ամերիկային, Եւրոպային կամ Եւրոպային կամ Ռուսաստանին դուր գալու համար

տանի համար կարեւոր ազգային-պետական խնդիրները՝ Ղարաբաղի հարցը եւ հայ-թուրքական յարաբերութիւնը, լուծուած են գրեթէ առանց մեր հակա մասնակցութեան եւ կամքի, որ Հայաստանը ստիպուած է ընդամենը ամէն ինչ անել Ամերիկային, Եւրոպային կամ Ռուսաստանին դուր գալու համար, չբարկացնել նրանց, չնեղացնել, չմերժել: Այդ պատկերը տարեցտարի աւելի է ակնյայտ դառնում, փոխանակ հակառակը լինելու:

Իսկ ինչու է այդպէս: Երեւի թէ այն պատճառով, որ 18 տարուայ ընթացքում Հայաստանում չձեւաւորուեց մարդկանց մի խումբ, որ սովորաբար կոչուած է վերնախաւ, ընտրախաւ, կամ պարզ ասած՝ էլիտա, որն անկախութիւնը համարել պետութեան, ոչ թէ անձնական խնդիրների լուծման միջոց, որը սեփական իշխանութեան ուժը տեսնել պետութեան հզօրութեան, ոչ թէ արտաքին բարեհաճութեան մէջ, որն արտաքին բարեհաճութեան գրաւական համարել պետութեան հզօրութիւնը, ոչ թէ անձնական հնազանդութիւնը, այն էլ պետութեան հաշուին: Հայաստանի անկախութիւնն այդ անկախութեան ընթացքում ձեւաւորուած զանազան էլիտաների համար հանդիսացել է ընդամենը աշխարհի ուժեղների հետ յարաբերուելու մանրադրամ, որի դիմաց ստացուել է գրեթէ անսահմանափակ իշխանութիւն սեփական քաղաքացիների հանդէպ: Մի դէպքում այն եղել է մի քիչ թոյլ, մի դէպքում մի քիչ հանդուրժող, միւս դէպքում ցինիկ, միւս դէպքում դաժան, բայց մեծ հաշուով՝ անկախ Հայաստանի բոլոր էլիտաների տրամաբանութիւնը եղել է նոյնը:

Հետեւանքն այն է, որ Հայաստանի անկախութեան տօնը Հայաստանի քաղաքացու համար աւելի քիչ նշանակութիւն եւ հոգեբանական ազդեցութիւն ունի, քան ասենք խորհրդային ժամանակի որեւէ մի տօն, որը այժմ ընդամենը լիչողութիւն է: Հայաստանի քաղաքացին անկախութիւնից զգացել է միայն այն, որ յայտնուել է էլիտաների պատանդի կամ ծառա-

ների աստղների պակաս առանց այն էլ չի լինելու, առաւել եւս, որ դրանց հեղինակների համար կարեւոր էլ չէ, թէ ինչքանով է իրենց խօսքը ընկալելի լինելու անկախութեան ամենակարեւոր բաղադրիչի՝ քաղաքացու համար: Նրանք քաղաքացուն ժամերով կը բացատրեն, թէ ինչքան լաւ բան է անկախութիւնը, թեքեւս ականաջ հաստատելով, որ 18 տարի անց էլ դեռ պէտք է բացատրել, թէ ինչ է անկախութիւնը, քանի որ գործնական առումով քաղաքացին այն դեռ չի տեսել, կամ եթէ տեսել է՝ ապա աստիճանաբար կորցրել է տեսադաշտից:

ՄԱՍԻՍ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ՝
ՍՈՑԻԱԼ ԴԵՄՈՒԿՐԱՏ ԶՆՁԱԿԵԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
Արևմտեան Ամերիկայի Շրջանի
ԽՄԲԱԳԻՐ՝
ՏՕԹԹ. ԱՐՇԱԿ ՊԱՆՈՒՇԵԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄ՝
ԳԱՐԻԷԼ ՍՈՒՅԵԱՆ
ՍԱՅԱԿ ԹՈՒԹԵԱՆ
ՅԱՐՈՒԹ ՏԵՐ ԴԱԻԹԵԱՆ
ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ
ԼԵՆԱ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Ֆեռ. (626) 797-7680
Ֆաքս. (626) 797-6863
E-Mail: massis2@earthlink.net
http://www.massisweekly.com

MASSIS Weekly
Organ of the Armenian Social Democratic Hunchakian Party of Western USA
1060 N. Allen Ave.
Pasadena, CA 91104
Phone: (626) 797-7680
Fax: (626) 797-6863
(USPS 667-310) (ISSN 0744-334X)
Published Weekly
Except Two Weeks in August
3 ANNUAL SUBSCRIPTION RATES:
USA \$50.00, Canada \$60 (Second Class), \$75.00 (Air Mail)
Overseas \$85.00 (2nd Class Mail), \$125.00 (Air Mail).
All payments must be made in US funds & Drawn on US banks. Periodicals Postage Paid at Pasadena CA.
Please Send Address Change To
MASSIS WEEKLY
1060 N. Allen Ave.
Pasadena, CA 91104

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

**ԱՐՄԵՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔՈՎ
«ՄԱՐՏԻ 1»-Ի ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԶԵԿՈՅՑՈՒՄ
ՀԱԲԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՅՊԱՆՈՒԱԾ ԶԷ**

Սեպտեմբեր 18-ին Հայաստանի մարդու իրավունքների պաշտպան Արմեն Յարուժիկյանը լրագրողների հետ հանդիպմանը ներկայացրեց Մարտի 1-2-ի իրադարձություններն ուսումնասիրող խորհրդարանական ժամանակաշարի յանձնաժողովի պաշտոնական հեղակացությունը, մասնաւորապէս, նշելով՝ «փորձել են սկզբից մինչեւ վերջ խնայել դատախազութեանը»:

Հայաստանի մարդու իրավունքների պաշտպան Արմեն Յարուժիկյանը

«Նոյնիսկ այդ խոշտանգումների վերաբերեալ, որ դատախազութիւնը խօսք էր տուել, որ արդիւնքներ կը լինեն, մինչեւ օրս որեւէ արդիւնք չկայ: Այս տեսակէտից, իհարկէ, ես տարակուսանք եմ ներկայացնում», - պարզաբանեց Յարուժիկյանը:

«Ընդհանրապէս բացասական օրինակները հիմնականում բերած են ընդդիմութիւնից: Այսինքն, հաւասարակշռութիւնը պահպանուած չէ», - կարծիք յայտնեց Մարդու իրավունքների պաշտպանը:

«Որեւէ խօսք չկայ, որ արտակարգ դրութեան ռեժիմը հիմնականում տարածուեց ընդդիմադիր զանգուածային լրատուական միջոցների վրայ: Մենք ինքներս դրականատես ենք եղել: 10 մահուան դէպքերի հետ կապուած շատ մեղմ վերաբերմունք. հիմնականում խօսում են ոստիկանութիւնից, Յատուկ քննչական ծառայութիւնից խօսում են այնքանով, որ քանով չէին կարող չխօսել, դատախազութիւնից որեւէ խօսք չկայ», - գեկոյցի հետ կապուած իր դժգոհութիւնները շարադրեց Արմեն Յարուժիկյանը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը

ԵՐԵՎԱՆ ՏԱՆՈՂ ԾԱՆԱԿՈՒՄԱՐՆԵՐԻՆ ՈՒԺԵՂԱՑՈՒԱԾ ՀՍԿՈՂՈՒԹԻՒՆ Է ՍԱՀՄԱՆՈՒԵԼ

Ընդդիմութեան հերթական հանրահաւաքի օրը՝ Սեպտեմբերի 18-ին, Երեւան տանող ավտոճանապարհներին հերթական անգամ ուժեղացուել է ճանապարհատրանսպորտային ոստիկանութեան հսկողութիւնը:

Կոտայքի մարզի Նոր Հաճըն քաղաքի բնակիչներից շատերը վաղ առաւօտից փորձում էին Երեւան հասնել:

«Ժողովուրդն են տուժում, իմ պէս մարդիկ», - «Ազատութիւն» ռադիոկայանին ասաց երթուղայինի սպասող ուղեւորներից մէկը:

«Համալսարանից արդէն ուշանում եմ», - դժգոհեց մի ուսանողուհի: - «Ոչ մի բան չեն ասում, ասում են չեն գալու [երթուղայինները], միտինգ է, - յաւելեց նա:

Նոր Հաճնից Երեւան տանող ճանապարհը հսկում էր տեղի ոստիկանութիւնը: Կոտայքի մարզի Նոր Հաճն քաղաքի ոստիկանական բաժանմունքի պետի տեղակալ Սարգիս Բաղդասարեանն ասաց, թէ այսօր

իրենց տարածաշրջանում անսնազոդութեան դէպք է գրանցուել, եւ իրենց հսկողութիւնը պայմանաւորուած է այդ փաստով:

«Մի քանի օր է՝ հսկում ենք: Կապուած է անսնազոդութիւնների եւ մեր օպերատիւ բաների համար: Էլ ենք եղել, նախորդ օրն էլ», - ասաց Բաղդասարեանը՝ չբացատրելով, որ վաղը նոյնպէս հսկողութիւն կը սահմանեն՝ եթէ համապատասխան ցուցում ստանան:

Աբովեանից Երեւան տանող ճանապարհը նոյնպէս հսկում էր ոստիկանական մի քանի մեքենաներով: Ոստիկաններն ասացին, թէ թմրամիջոցների եւ գէնք-գինամթերքի յայտնաբերման աշխատանքներ են իրականացնում:

Ի տարբերութիւն նախորդ հանրահաւաքների, սակայն, այս անգամ Հայաստանի խոշորագոյն երկու քաղաքներից՝ Գիւմրիից եւ Վանաձորից Երեւան տանող երթուղային մեքենաների տեղաշարժի սահմանափակումներ չկան:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊԱՐԱՔ ՕՊԱՄԱՅԻ ՈՒՂԵՐՁԸ

Շարունակուած էջ 1-էն
րաք Օպաման Անկախութեան տօնի առիթով շնորհաւորել էր հայ ժողովրդին եւ ողջունել նրանց «անկախութեան ոգին եւ գոյատեւման ունակութիւնը»:
Դեռեւս հանդիսանալով ԱՄՆ-

ի նախագահի թեկնածու, 2008 թուականի Սեպտեմբերի 21-ին Օպաման մասնաւորապէս, ասել էր «Նոյնիսկ ցեղասպանութեան սպառնալիքը եւ անցապի պատճառած տապալանքը չի ընկճել հայերին, լինի դա Հայաստանում, թէ հեռավոր սփիւռքում»:

**ՐԱՖՖԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ.
«ԱՆՐԱԺԵՇՏ Է, ՈՐ ԶԱՐԹՆԵՆՔ ՄԵՉ
ՊԱՐՏԱԴՐՈՒԱԾ ԹՄԲԻՐԻՑ»**

Նախապայմանները, որոնց Հայաստանը դիմակայել է եւ որոնք մերժել է 18 տարի շարունակ, այսօր արդէն մտել են Հայաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ նախաստորագրուած արձանագրութիւնների մէջ: Այդ մասին յայտարարել է Հայաստանի Հանրապետութեան առաջին արտգործնախարար, «Ժառանգութիւն» կուսակցութեան հիմնադիր Րաֆֆի Յովհաննիսեանը:

«Ժառանգութիւն» կուսակցութեան հիմնադիր Րաֆֆի Յովհաննիսեանը

Յովհաննիսեանը, ով անցած շաբաթվա ընթացքում Քաջաթաղի Հակ գիւղում ներկայ էր Սբ. Մինաս եկեղեցու վերածման արարողութեանը, լրագրողների հետ զրոյցում, մասնաւորապէս, ասել է. - «Մենք բացում ենք ինդոյ առարկայ արձանագրութիւնները եւ տեսնում ենք, որ Հայոց հանրապետութիւնը «դէ ժիւրէ» ճանաչում է այն սահմանը, որը «դէ ֆակտո» գոյութիւն ունի այս երկու երկրների միջեւ: Մեր «դէ ժիւրէ» սահմանները գծուել են 1920 թուականի Նոյեմբերին Ամերիկայի նախագահ Վուդրօ Վիլսոնի իրաւարար վճռով, որը միջազգային հանրութեան հրաւերի համապատասխան արձակուել է ամերիկեան նախագահի կնիքի ներքո: Ներկայ փաստաթուղթը մեր իսկ ձեռքով վաւերացնում է մեր Հայրենագրկումը, ի չիք է դարձնում ազգային օջախ ունենալու, հայրենիք վերադառնալու մեր իրաւունքն անգամ: Էլ չենք խօսում այն դրոյթի մասին, համաձայն որի՝ պատմական հարցերը պէտք է լուծուեն եմթայանձնաժողովով, որտեղ իհարկէ Յեղասպանութիւն եզրը չկայ: Սակայն եւ այնպէս, հաւատացած եղէք, որ սա արգելակելու է Հայրենասպանութիւնը ճանաչելու ու հատուցելու՝ ողջ աշխարհի ջանքերը: «Թուրքերը 1993-ին միակողմանիօրէն Հայաստանը ենթարկեցին ապօրինի շրջափակման: Եվ

հիմա այն հանելու դիմաց տեսէք, թէ ինչի են ուզում հասնել. բոլոր նախապայմանները, որ 18 տարի առաջ պնդում էին, առկայ են սոյն արձանագրութեան մէջ, նոյնիսկ՝ ահաբեկչութեան դատապարտումը: Իսկ ո՞ւր է Յեղասպանութեան թէկուզ ընդհանրական դատապարտումը: Այդ մասին ոչ մի բառ: Ուստի անհրաժեշտ է, որ հայ ժողովուրդն իր ամբողջութեան մէջ տէր կանգնի մեր իրաւունքին, որովհետեւ այսօր Թուրքիա - Հայաստան արձանագրութիւնները բացասական լոյսով աղերսում են նաեւ ա՛յս հողին, ազատագրուած ա՛յս օրրանին, Արցախ աշխարհի ինքնիշխանութեանն ու ամբողջականութեանը: Այո, այնտեղ գրուած չէ Արցախ անուանումը, բայց երկու օր առաջ Թուրքիայի արտգործնախարարը, ով ճարտարապետն է այս գործընթացի, միացաւ իր վարչապետին՝ ասելով, որ չի լինելու որեւէ սահմանի բացում, քանի դեռ «բռնագաղթուած տարածքները չեն վերադարձուել Ադրբեյջանին»: Նրանք են մեր հայրենիքը բռնագաղթել, իսկ ահաւասիկ նրանք են հիմա փաստօրէն յաւելել ու կապակցել դարաբանեան նախապայմանը», - յայտարարել է Րաֆֆի Յովհաննիսեանը:

«ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ»-Ը ԱՌԱՋԱՐԿՈՒՄ Է ՄԱՐՏԻ 1-2-Ի ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՂ ՆՈՐ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ ՍՏԵՂԾԵԼ

«Մարտի 1-ի յանձնաժողովն իր եզրակացութեամբ չկարողացաւ ներկայացնել իրական պատկերը, ուստի՝ «Ժառանգութիւն» առաջարկում է ստեղծել նոր յանձնաժողով», - յայտարարեց «Ժառանգութիւն» խորհրդարանական խմբակցութեան ներկայացուցիչ Արմեն Մարտիրոսեանը: - «Նոր յանձնաժողով, որը կ'ունենայ իրական լիազօրութիւններ, ինչպէս նաեւ պատուիրակուած հարաւորութիւն իրականացնելու նաեւ հետաքննութիւն եւ փորձել իրապէս բացառապէս զէպքերը»:

«Մենք, իհարկէ, կ'ընդառնենք եւ կը քննարկենք մեր «Ժառանգութեան» կոլեգաների հետ նման յայտարարութեան հնարաւորութիւնը: Մեծ սպասելիքներ չունեմ մնացած պառլամենտական ուժերի՝ այդ նախաձեռնութեանը միանալու վերաբերեալ, սակայն կան արտապառլամենտական ուժեր, որոնց հետ մենք անպայման սա քննարկելու ենք: Ընդ որում, սա կարող են լինել ոչ միայն կուսակցութիւններ, այլ խոշոր հա-

սարակական միաւորումներ», - ասաց Դաշնակցութիւն խմբակցութեան ղեկավար Վահան Յովհաննիսեանը:

Կոալիցիայի ներկայացուցիչ պատգամաւորները գովաբանում էին յանձնաժողովի եզրակացութիւնը, մինչ Մարտի 1-ի գոհերի հարազատները խորհրդարանի ճաղերի միւս կողմում պահանջում էին բացառապէս սպանութիւնները: Այս կապակցութեամբ Հանրապետական խմբակցութեան ղեկավար Գալուստ Սահակեանը յայտարարեց. - «Մարդիկ պահանջում են, որպէսզի բացառապատումներ լինեն, որը բնաւ Ազգային ժողովի կամ յանձնաժողովի ինդիքը չէր»:

Մարտի 1-2-ի դէպքերն ուսումնասիրող խորհրդարանական ժամանակաւոր յանձնաժողով ձեւաւորելու մասին անցեալ տարի պատգամաւորների ընդունած որոշման 2-րդ կէտի (բ) ենթակէտի համաձայն, յանձնաժողովի ինդիքն է գոհուածների մահուան հանգամանքների ճշգրտումը:

ԼՈՒՐԵՐ

«ԱՏԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻ ՈՂՋ ԱԶԳԻ ՀԱՆԴԵՊ ՊԱԹՈԼՈԳԻԿ ԵՐԵՒՈՅԹ Է», - ՇԵՇՏՈՒՄ Է ԹՈՒՐԲ ԻՐԱԿԱՊԱՇՏՊԱՆԸ

«ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ՌԱՏԻՑ»:
«Ազատ խօսք, որը կարող է հակադրվել իմ բազմի տեսակետին», - այսպես է կոչվում «Ձաման» թերթի այն սիւնաշարը, որտեղ տպուկ է իրաւապաշտպանը, գրող եւ իրաւաբան, ազգութեամբ թուրք Օրհան Քեմալ Ջենգիլի Bloody Turk («Անիծեալ թուրք») վերնագրով յօդուածը:

«Ես ոչ հաւատացեալ եմ, ոչ սեռական փոքրամասնութեան ներկայացուցիչ, ոչ քրիստոնեայ, ոչ քուրդ եւ ոչ էլ հայ: Բայց ամբողջ կեանքում պաշտպանել եմ նրանց իրաւունքները», - գրում է Ջենգիլը:

1998-ին Լոնդոնում Օրհան Քեմալ Ջենգիլը հանդիպել է տեղի հայկական համայնքի հետ ու հասկացել, որ «կապ չունի, թէ ինչով ես զբաղուած, ինչ գործ ես անում, միեւնոյն է՝ որոշ մարդկանց համար մտում ես անիծեալ թուրք»:

Փորձելով գտնել պատճառները՝ իրաւապաշտպանը նախ նշում է, որ եղել է հայերի ջարդը թուրքիայում՝ նախորդ դարակազմին, իսկ յետոյ ինչ-որ տեղ բոլորովին այլ տեսանկիւնից է փորձում պարզաբանել երկու հանգամանք:

Հայերի ջարդը իրականացրել եւ կազմակերպել են Օսմանեան կայսրութիւնից յետոյ իշխանութեան եկած երիտթուրքերը, այսինքն, ջարդերն իրականացրել է քաղաքական մի ուժ եւ որոշակի

նպատակով, նշում է Ջենգիլը՝ շեշտելով. - «Սակայն Հայոց ցեղասպանութեան մասին պատմելիս աշխարհին հրամցում է, որ այն կատարել են թուրքերը, մինչդեռ երբ խօսում ենք Հոլոքոսթի մասին, ասում ենք՝ նացիստական համակարգը, երբ քննարկում ենք կամբոջայում տեղի ունեցած ցեղասպանութիւնը՝ խօսում ենք կիւմերների մասին»:

Հեղինակը չի արդարացնում ո՛չ չիշողութիւնը կորցրած թուրքերին, ովքեր հերքում են, թէ նման բան է եղել, եւ ոչ էլ նրանց, ովքեր կոչը ատելութեամբ են լցուած մի ողջ ազգի հանդէպ: «Երկուսն էլ պաթոլոգիկ երեւոյթներ են», - գրում է իրաւապաշտպանը, ում կարծիքով՝ «Հրանդ Դինքն էլ էր հասկանում սա եւ սպանուեց հենց այն պատճառով, որ այս ոչ նորմալ իրավիճակին դէմ յանդիման էր կանգնած»:

Հեղինակի խօսքով՝ «Դինքին սպանեց ռասիստ թուրքը, բայց նրան կարող էր սպաննել նաեւ ռասիստ հայը, որովհետեւ Դինքը անիծեալ թուրք էր հայերի համար եւ դաւաճան հայ՝ թուրքերի համար»:

«Մենք բոլորս պէտք է Դինք լինենք, եթէ ուզում ենք կարգաւորել, վերահաստատել յարաբերութիւնները», - եզրայանգում է յօդուածագիրը:

ԷԴՈՒԱՐԴ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ. «ՇԱՅԱՍՏԱՆԸ ՊԱՏՐԱՍ Է ՅԱՐԳԵԼ ՊԱՅՄԱՆԱԻՈՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ»

Հայաստանի արտգործնախարար Էդուարդ Նալբանդեանը արձագանքել է ուրբաթ օրը թուրքիայի վարչապետ Ռեջէփ Էրդողանի յայտարարութեանը այն մասին, որ հայ-թուրքական սահմանը չի բացուի, մինչեւ չլուծուի դարաբաղեան խնդիրը՝ նախագրու շարժումով. - «Փորձելով կապել այդ երկու գործընթացները՝ կարելի է ձախողել թէ մէկը, թէ միւրը»:

Հայաստանի արտգործնախարարութեան տարածած հաղորդագրութեան համաձայն, Էդուարդ Նալբանդեանը հերթական անգամ շեշտել է, թէ Հայաստանը բացառում է հայ-թուրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման պայմանաւորումը Լեւոնայի Ղարաբաղի խնդրի հանգուցաւորման քայլերով եւ վստահութիւն է յայտնել, որ թուրքական կողմը գիտակցում է այս իրողութիւնը:

«Փորձելով կապել այդ երկու գործընթացները՝ կարելի է ձախողել թէ մէկը, թէ միւրը: Նոյն դիրքորոշումն ունեն բազմաթիւ երկրներ, այդ թւում՝ Միւսկի իմքի համանախագահ երկրները, որոնք բազմիցս յայտարարել են, որ Հայաստանի եւ թուրքիայի միջեւ յարաբերութիւնների կարգաւորումը պէտք է լինի առանց նախապայմանների», - նշում է արտգործնախարարութեան հաղորդագրութիւնում: - «Այս փոխըմբռնմամբ ենք մենք սկսել եւ վարել բանակցութիւններն ու եկել փոխհամաձայնութիւնների, որոնք արտացոլում են նախաստորագրուած արձանագրութիւններում», - իր արձագանգում ասել է Էդուարդ Նալբանդեանը: «Եթէ թուրքիայի դեկալա-

Հայաստանի արտգործնախարար Էդուարդ Նալբանդեան

րութիւնը խնդիրներ ունի՝ կապուած փաստաթղթերի ստորագրման հետ, ապա չպէտք է փորձի դրանք լուծել նախաստորագրուած փաստաթղթերի ոգուն, տառին եւ նպատակներին հակառակ», - նշել է Հայաստանի արտգործնախարարը: - «Համաձայնեցում փաստաթղթերի ստորագրումը եւ նրանց իրագործումը բարդութիւններով լի գործընթաց է: Սակայն Հայաստանը պատրաստ է յարգել պայմանաւորուածութիւնները՝ առաջ գնալու համար»:

Անդրադառնալով տեղեկատուութեանն այն մասին, որ Էրդողանը նաեւ անյարգալից արտայայտութիւններ է հնչեցրել հայկական Սփիւռքի հասցէին, արտգործնախարար Էդուարդ Նալբանդեանը ասել է. - «Եթէ ժամանակակից թուրքիայի իշխանութիւնները պատրաստ չեն այսօր ընդունելու Օսմանեան կայսրութիւնում իրականացուած ցեղասպանութեան փաստը, ապա առնուազն պարտաւոր են յարգալից լինել ցեղասպանութիւնը վերապրածների եւ նրանց զաւակների հանդէպ»:

ԱԴՐԲԵՋԱՆՑԻ ՔԱՂԱՔԱԳԵՏՆԵՐԸ ԲԵԿՈՒՄ ԵՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ ԴԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Ադրբեջանցի քաղաքագէտ Ռասիմ Ադաբեկի կարծիքով՝ Ղարաբաղեան հակամարտութեան կարգաւորումն ու հայ-թուրքական յարաբերութիւնները զուգահեռ գործընթացներ են:

«Թրեւիչ» գործակալութեան փոխանցմամբ՝ քաղաքագէտը այսպէս է հիմնաւորել իր տեսակետը. - «Ես համոզուած եմ, որ Անկարան հետեւողական է եւ կը պահպանի այդ դիրքորոշումը Ղարաբաղեան հակամարտութեան հարցում: Ես չեմ պատկերացնում այնպիսի իրավիճակ, երբ կարգաւորուեն յարաբերութիւնները թուրքիայի եւ Հայաստանի միջեւ, իսկ Ղարաբաղեան հիմնահարցը մնայ առկախուած»:

Դատելով տարածաշրջանում ստեղծուած իրավիճակից՝ քաղաքա-

գէտը կանխատեսում է, որ ինչ-որ բեկում լինելու է բանակցութիւններում:

Անդրադառնալով հայ-թուրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման մասին նախաստորագրուած արձանագրութիւններին՝ քաղաքագէտ Ադաբեկը ասել է. - «Ինչ էլ գրուած լինի արձանագրութիւններում, իրականում Ղարաբաղեան հակամարտութեան կարգաւորման հարցում առաջընթացն է թաքնուած տեքստում: Եթէ բաց տեքստով նշուած լինէր արձանագրութիւնում, ապա Հայաստանում իշխանափոխութիւն կը լինէր»:

Քաղաքագէտի կանխատեսմամբ՝ առաջիկայ ամիսներին կը ստորագրուի շրջանակային համաձայնագիրը:

ՀԱՅ-ԹՈՒՐԲ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՄ ՄԷՋ

Շարունակուած էջ 1-էն

նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանն ու անոր համախոհները հանրահաւաք կը կատարէին ընդդէմ հայ-թուրքական յարաբերութիւններու կարգաւորման»:

Թայլան Պիլիքի կարծիքով այս ամբողջ գործընթացի համար պատճառ հանդիսացած է անցեալ տարուայ ուռւ-վրացական պատերազմը:

Միեւնոյն ժամանակ, ըստ թուրք մեկնաբանի. - «Ակնյայտ է, որ կը մեծանայ Եւրամիութեան անվստահութիւնը թբիլիսիի հանդէպ, եւ ԵՄ-ը կը փափաքի Հայաստանը ընդգրկելու Nabucco գազամուղի ծրագրին մէջ: Ռուսաստանն ալ շահագրգռուած է հայ-

թբական յարաբերութիւններու կարգաւորմամբ, չստկապէս եթէ Հայաստանը իսկապէս ընդգրկուի Nabucco ծրագրին մէջ»:

Միացեալ Նահանգներու նախագահը, թուրքիոյ մէջ ունեցած իր ելոյթի ընթացքին նոյնպէս կոչ ըրած էր կարգաւորել յարաբերութիւնները եւ բացել սահմանները:

Այսինքն, ամփոփելով իր միտքը թուրք մեկնաբան Թայլան Պիլքի կ'ըսէ. - «Կը ստացուի, որ գրեթէ բոլորը հայ-թբական յարաբերութիւններու կարգաւորման խնդիրը կը նկատեն բոլոր կողմերու համար շահաւէտ քայլ, բացի երկու երկիրներու ազգայնականներէն, որոնք շահերը անցեալին եւս յաճախ հակասած են առողջ բանականութեան»:

ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԻ ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ

Շարունակուած էջ 1-էն

րէսն իր ջանքերի առաւելագոյն մոբիլիզացման պարագայում անգամ չի կարող միայնակ կանխել Ղարաբաղին սպառնացող վտանգը»:

«Գոնկրէսին երբեմն մեղադրում են, թէ խուսափելով վճռական գործողութիւններից, նա սպասում է Ղարաբաղի հարցում Սերժ Սարգսեանի ձախողմանը, որպէսզի դրանից յետոյ, ժողովրդական ընդվզման անխուսափելի ալիքի վրայ, տիրի Հայաստանի իշխանութեանը», - իր ելոյթի ընթացքին ըստ Տէր-Պետրոսեանի՝ ասելցնելով. - «Այդ կտակածներին մէկընդմիջտ վերջ դնելու նպատակով յայտարարում եմ. Հայ Ազգային Գոնկրէսին Ղարաբաղի կորստեան գնով ձեռք բերուած իշխանութիւն պէտք չէ: Նախագահի պաշտօնից Սարգսեանի հրաժարականի պարագայում ես իմ թեկնածութիւնը չեմ առաջադրելու, բացառութեամբ Ռոբերտ Քոչարեանի առաջադրման դէպքի: Հայաստանում սահմանադրական կարգի վերականգնման գործում ես ինձ համարել եմ ընդամենը գործիք, եւ պատրաստ եմ մինչեւ վերջ կատարել այդ դերը»:

Հայաստանի առաջին նախագահ Լեւոն Տէր-Պետրոսեանը հանգամանօրէն կանգ առաւ հայ-թբական եւ դարբաղեան հակամարտութեան կարգաւորման վերջին գործառնամենքու վրայ: Ան վերահաստատեց հայ-թբական կարգաւորման հարցով ՀԱԳ-ի նախապէս յայտարարած դիրքորոշումը: Սակայն, ընդդիմութեան առաջնորդը,

յայտարարեց. - «Նոյնիսկ Սերժ Սարգսեանի կողմից Ցեղասպանութիւնը գոհաբերելու դիմաց, թուրքիան այդ արձանագրութիւնները չի վաւերացնելու եւ Հայաստանի հետ սահմանը չի բացելու մինչեւ չլուծուի Ղարաբաղի հարցը»:

«Սերժ Սարգսեանից կորզելով հայ եւ թուրք պատմաբանների յանձնաժողով ստեղծելու մասին համաձայնութիւնը, թուրքիան կարողացաւ հմտօրէն կանխել Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման վտանգը եւ սահմանի բացումը յետաձգել մինչեւ Ղարաբաղի հարցի լուծումը կամ, առնուազն, լուծման գործընթացում նշանակալի առաջընթացի արձանագրումը», - վերջին գարգացումներու շուրջ իր գնահատականը տալով Տէր-Պետրոսեան եզրակացուց. - «Հայաստանն, ըստ այդմ, մինչեւ դարբաղեան խնդրի կարգաւորումը թուրքիայի հարցում անելիք չունի եւ դատապարտուած է կրակոսական դերակատարութեան»:

«Կարգաւորման գործընթացը մտել է մի հանգրուան, որից Սերժ Սարգսեանը նահանջի կամ ետդարձի ճանապարհ չունի», - յայտարարեց Տէր-Պետրոսեան:

Հանրահաւաքի վերջաւորութեան տեղի ունեցաւ երթ: Ցուցարարները Մաշտոցի պողոտայով, Ամիրեան փողոցով մտան Հանրապետութեան հրապարակ եւ ապա, Նալբանդեան, Թումանեան փողոցներով հասան Հիւսիսային պողոտայ, ուր վերջ գտաւ ժողովրդային երթը:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

**ԵՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ**

2008 թ. Յուլիսին Մոսկուայում Սերժ Սարգսեանը գերտէրութիւնների ճնշման տակ յայտարարեց, որ ցանկանում է սկսել թուրք-իսրայի հետ դիւանագիտական յարաբերութիւնները կարգաւորել: 2009 թ. Ապրիլ 22-ի լոյս 23-ի գիշերը յայտարարեց «ճանապարհային քարտէզը», դրանց արդիւնքն եղաւ «նախաստորագրուած արձանագրութիւնները», որոնք նոյնպէս «գիշերային դիւանագիտութեան» մեթոտով սոյն տարուայ Օգոստոսի 31-ի գիշերը հրապարակուեցին:

Չնայած այն բանին, որ թուրք-իսրայի հետ արդէն գաղտնի բանակցութիւնները այդ կապակցութեամբ սկսուել էին 2007 թուին, բայց Սերժ Սարգսեանի կողմից բացայայտ յայտարարուած նպատակամղուածութիւնը կարելի էր ժամանակին, հենց սկզբից կանխել եւ արգելակել, երբ որ Մոսկուայում առաջին անգամ յայտարարեց, ինքը «դէմ է թուրքիսրայի կողմից առաջարկուող ցեղասպանութեան փաստերը ուսումնասիրող պատմաբանների յանձնախումբ ստեղծուելուն»:

«Մադրիդեան սկզբունքների» ընդունումը նոյնպէս կարելի էր կանխարգելել եւ չէզոքացնել, երբ որ Սերժ Սարգսեանը Իլհամ Ալիևին առաջարկում էր Ղարաբաղում ներդրումներ անել: Բայց ցաւոք հեռատեսութիւնից ու քաղաքական ունակութիւնից զուրկ շատ ու շատ քաղաքական գործիչներ, կուսակցութիւններ ու կազմակերպութիւններ ոչ միայն լուրջ չընդունեցին այդ յայտարարութիւնները այլ նրանցից շատերը փորձեցին անգամ արդարացնել Սերժ Սարգսեանի արտայայտութիւնները: Ստեղծուած իրավիճակի համար պատասխանատու են թէ՛ Հայաստանի ղեկավարութիւնը եւ թէ՛ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնները, յատկապէս նրանք, ովքեր կառավարութեան կողմից մաս էին կազմում եւ դեռ գտնուում են կոլիցիայում:

2009 թ. Օգոստոսի 31-ի գիշերը հրապարակուած Հայաստանի եւ թուրքիսրայի միջեւ դիւանագիտական յարաբերութիւնների հաստատման եւ երկկողմ յարաբերութիւնների զարգացման վերաբերեալ «նախաստորագրուած արձանագրութիւնները» խիստ վտանգում են հայ ժողովրդի շահերը ամբողջութեամբ:

Ճանաչելով ներկայ սահմանների ամբողջականութիւնը, փաստացի հաստատում է կարսի անօրինական պայմանագիրը: «Միջպետական ենթադրանքաբանութիւն» ստեղծումը՝ պատմական փաստերի ուսումնասիրման նպատակով ի չիք է դարձնում մինչ այժմ ցեղասպանութեան ճանաչման գործում ձեռք բերուած բոլոր յաջողութիւնները: Արցախեան ազատագրական պայքարի շնորհիւ ձեռք բերուած յաղթանակը, Արցախի ժողովրդի կողմից արդէն իսկ հռչակուած Արցախի անկախութիւնը նոյնպէս հարցականի տակ է դրուում արդէն իսկ «մադրիդեան սկզբունքների» շուրջ պայմանաւորուածութեամբ եւ «արձանագրութիւններում նշուած շատ ու շատ դրոյթներով:

Հայաստանի իշխանութիւնները խախտել են իրենց իրաւասութեան շրջանակները եւ ներխուժել

են համահայկական համագային հարցերին առնչուող ոլորտ, որոնց լուծումը վեր է սոսկ Հայաստանի Հանրապետութեան պաշտօնական իշխանութիւնների իրաւական եւ բարոյական լիազօրութիւններից:

Յաւոք հայաստանեան պետական ու ոչ պետական ողջ լրատուական միջոցները, բոլոր հեռուստաընկերութիւններն ու ծախու փորձագէտները օր ու գիշեր գովաբանում եւ այս համաձայնագիրը ներկայացնում են որպէս հայկական դիւանագիտութեան մեծ ձեռք բերում եւ յաղթանակ: Նրանք ամենապարզունակ եւ երբեմն գաւեշտի հասնող եղանակներով ձգտում են հաւատացնել ժողովրդին թէ՛ դա Հայաստանի ու հայ ժողովրդի համար նպատակաւոր համաձայնագիր է: Սակայն պարզ է, որ կեղծ նախագահական ընտրութիւններից եւ յատկապէս Մարտի 1-ի սպանդից յետոյ, մի երկրում ուր կայանքի տակ են լրատուական միջոցներն ու հեռուստացոյցը, ուր

մտքի ու խօսքի ազատութիւնը վտանգուած է ու վախի մթնոլորտ է տիրում ամէնուր, ժողովուրդը չի կարող իմանալ ողջ ճշմարտութիւնը:

Գուրգէն Նալբանդեանը, 1973 թուականին, Անքարայում որպէս բողոքի նշան լքեց նիստերի դահլիճը՝ հրաժարուելով Հայկական ԽՍՀ-ի անունից ստորագրել սովետ-թուրքական սահմանի անքակտելիութեան մասին պայմանագիրը եւ յայտարարեց, որ աշխարհում ոչ մի հայ երբեք չի համաձայնի ստորագրել նման փաստաթուղթ ու չի համակերպուել նման անարդարութեան վաւերացման հետ ու որ ինքը չունի համայն հայ ժողովրդի լիազօրութիւնը դա անելու: Չնայած նա Հայկական ԽՍՀ-ի կողմից լիազօրուած էր: Դրանից պէտք է հետեւութիւն անել, որ ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչումը եւ կարսի պայմանագիրը անվաւեր համարելը՝ համահայկական կողմնորոշիչներ են եւ ոչ ոքի իրաւունք վերապահուած չէ՝ չունենալով համագային լիազօրութիւններ վերոյիշեալ հարցերի առնչութեամբ համաձայնագրեր ստորագրել:

2009 թ. Օգոստոսի 31ին «նախաստորագրուած արձանագրու-

թիւնները» մի ամբողջ փաթեթ է հրաժարուելու Հայի իրաւունքից ու պահանջատիրութիւնից: Ինչը 20-րդ դարի սկզբին թուրքիսրային չէր յաջողուել ուժով ձեռք բերել, յաջողում է 21-րդ դարի սկզբին հայի ձեռքով կամաւոր իրեն նուիրելու պատրաստակամութեամբ ձեռք բերել:

Շատ է խօսուում նաեւ այն մասին, թէ արձանագրութիւններում Արցախի հարցը չի շօշափուում: Կարիք էլ չկար շօշափել, քանի որ նախ, եթէ «Արցախ» բառը նշուած չէ, չի նշանակում նրբօրէն եւ կանխամտածուած դրոյթները արձանագրութիւններում այդ մասին ոչինչ չեն ասում: Միւս կողմից, Արցախի հարցն արդէն կարգաւորուելու է «մադրիդեան սկզբունքներով» որը նոյնպէս կործանարար է Արցախի ու հայ ժողովրդի համար: Մադրիդեան սկզբունքները եւ նախաստորագրուած արձանագրութիւնները մէկ փաթեթ են երկու առանձին ձեւակերպումներով:

«Արձանագրութեան» դրոյթներից մէկը կրկնութիւնն է 20-րդ դարի սկզբում թուրքիսրայի կողմից

Շարք էջ 19

**Ժողովրդային
Շաւար**

**ԸՆԴԴԵՄ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐԻԱ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՄ
(PROTOCOLS)**

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՄԸ՝
Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան,
Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան,
Ռանկավար Ազատական Կուսակցութեան,
Միացեալ Հայ Երիտասարդներուն

Կիրակի 27 կեսօրէ ետք
ժամը 5:00ին
Սեպտեմբեր 2009

Pelanconi Park
Glendale 91202
Grandview եւ Glenoaks փողոցներու խաչմերուկին

ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄ. ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՈՂՆՉԱՑՈՒՄ

Օսմանեան կայսրութեան ձեւաւորման եւ զարգացման պատմութիւնը սերտօրէն կապուած է նրա ռազմական կառուցի ձեւաւորման ու զարգացման հետ: Օսմանցի թուրքերը մշտական նուաճողական պատերազմներ էին վարում, սակայն սկզբնական շրջանում բաւարար քանակութեամբ ռազմական ուժ չունէին, քանզի փոքրամասնութիւն էին կազմում իրենց զբաղւած տարածքներում: Քրիստոնէայ հպատակների ռազմական ուժը գործածելու եւ իրենց ռազմութի շարունակ ածող կարիքները հոգալու նպատակով՝ սուլթանական իշխանութիւնները հպատակ քրիստոնէայ բնակչութեան հանդէպ սկսեցին կիրառել մարդահարկ՝ դեվչիրմէ (մանկահաւաք, մանկաժողով): Բացի այդ ռազմագերիների հանդէպ կիրառուած էր նաեւ փենջեք կոչուող հարկատեսակը, որի միջոցով հպատակ ժողովուրդներից իւրաքանչիւր հինգ հոգուց մէկը յանձնուած էր Օսմանեան կայսրութեանը՝ բանակի շարքերը համալրելու համար: Սուլթանական իշխանութիւնները պարբերաբար բռնութեամբ հաւաքգործ էին պնդակազմ ու առողջ մանկահասակ տղաներին եւ պատանիներին, որոնց կրօնափոխ անելուց յետոյ ուղարկուած էին աջեմի (անփորձ, օտար) գործարարները: Այնտեղ նրանք ձեռք էին բերում ռազմական գիտելիքներ, փորձառութիւն, իսկ առաւել ուժեղ եւ ռազմունակ երիտասարդներն ընդգրկուած էին ենիչերիական գործախառնումում:

Ենիչերիական գործադերը ստեղծուել է 1361-1363 թթ. սուլթան Մուրադ Ա-ի օրօք եւ հիմնականում կազմուած են եղել բռնի մահմետականացուած քրիստոնէաներից: Հայ մանուկների բազմաթիւ սերունդներ, իլուելով իրենց ազգային միջավայրից, ծառայել են օսմանեան պետութեան շահերին: Հայկական ծագում ունեցող ենիչերիների մէջ ի յայտ են եկել այնպիսի անհատականութիւններ, ովքեր իրենց քաջութեան եւ ընդունակութիւնների շնորհիւ կարողացել են բարձրագոյն դիրքեր գրաւել օսմանեան ռազմական եւ վարչական համակարգում: Նրանցից էին նշանաւոր ծովակալ Հալիլ փաշան, գորավար եւ պետական գործիչ Սուլէյման փաշա էրմենին, Դամադ Աբրահամ փաշան եւ այլք:

Թէեւ շարիաթի սկզբունքներին դէմ էր անհաւատների մուտքը «հաւատքի բանակ», սակայն օսմանեան իշխանութիւնները, իրենց պետական շահերից ելնելով, յաճախ անտեսել են կրօնական նորմերը, քրիստոնէաներին գործածելով թուրքական բանակի տարբեր գորատեսակներում՝ յայտ (հետեւակ), լաղըմջը (խրամատ փորող), մե-

զարջը (գերեզմանափոր) եւ այլն: Հայերը, որպէս վարձկաններ, ծառայել են նաեւ օսմանեան ռազմածովային նաւատորմում:

Դարեր շարունակ բանակին սպասարկող հայ արհեստաւորների մեծ խումբ է եղել կայսրութեան ցամաքային ուժերում եւ ռազմածովային նաւատորմում: Շատ բարձր է դնահատուել յատկապէս հայ գինազործների, թամբազործների, դերձակների եւ այլ արհեստաւորների դերը օսմանեան բանակում:

Օսմանեան ռազմական նաւատորմի առաջագործ վարպետները հիմնականում հաւաքագրուած էին հայերից եւ յոյներից: Կայսրութեան ծովակալութեան դարբնապետութեան պաշտօնը XVII-XIX դդ. յանձնուած էր Դեմիրջիբաշեան ընտանիքին: Իսկ կայսրութեան վառօդարանները շուրջ մէկ դար համալրում ու վերահսկում էր նշանաւոր Տատեան ամիրայական տոհմը: Օսմանեան բանակի հիմնական մատակարարները հայ վաճառականներն էին, ովքեր դարեր շարունակ հոգում էին բանակի պէտքերն ու պարենի պաշարների համալրումը: Տարբեր դարերի ընթացքում կայսրութեանն իրենց ծառայութիւններն են մատուցել օսմանեան բանակի նշանաւոր մատակարարներ Յովհաննէս բէյ խանազատը, Աբրահամ չելբի Ապրոյեանը, Հաջի Օհան Եաղճեանը, Նորատունկեանները: Վերջիններս երկար տարիներ կրում էին «էքմեքչի բաշի» տիտղոսը:

Հայերը երկրի տարբեր ոլորտներում ծառայելուց գատ բարձր պաշտօններ են զբաղեցրել նաեւ Ռազմական (Պատերազմի) եւ Նաւատորմի նախարարութիւններում: Նրանցից շատեր ստացել են գինուորական բարձր կոչումներ: Իրենց մասնագիտական հմտութեամբ առանձնացել են Յովսէփ Վարդանեանը (Վարդան փաշա), Ստեփան փաշա Ասլանեանը, Անտոն Եաւէր փաշա Թընկերեանը: 1839 թ. Նոյեմբերի 9-ին սուլթան Աբդուլ Մէջիդ Ա.ը Գիւլհանէի արքայական պալատում հռչակեց օսմանեան բարեփոխումների առաջին հրովարտակը՝ Հաթթ-ը Շերիֆը, որը յայտնի է Թանգիմաթ անունով:

Թանգիմաթի ընձեռած հնարաւորութիւնների եւ թուրք բժիշկների սակաւութեան պատճառով՝ Եւրոպայի համալսարաններում կրթութիւն ստացած հայ բժիշկներն սկսեցին ծառայել օսմանեան բանակում: 1841 թ.ից ոչ մահմետականներին հնարաւորութիւն տրուեց սովորել Կայսերական գինուորական բժշկական վարժարանում (այսուհետ՝ ԿԶԲՎ), որը հիմնադրուել էր 1838թ. սուլթան Մահմուտ Բ.ի արքունի բժիշկ Մանուէլ

Շաշեանի նախաձեռնութեամբ: Հայ գինուորական բժիշկներից շատերը դասաւանդել են ԿԶԲՎ-ում, նրանց նախաձեռնութեամբ հիմնուել է Կայսերական բժշկական ընկերութիւնը: Հայ գինուորական բժիշկներից շատերը կայսրութեանն իրենց մատուցած ծառայութիւնների համար արժանացել են փաշայի եւ բէյի տիտղոսների: Նրանցից էին Բագրիէլ Փաշա Սեւանը (1822-1900), ով օսմանեան ռազմածովային նաւատորմի առաջին հայ գինուորական բժիշկն էր, Անտոն փաշա Նաֆիլեանը, Տիրան փաշա Փափագեանը, Արթին բէյ Տեւլէթեանը, Տիգրան փաշա Փափագեանը եւ այլք:

Զինուորական բժիշկներից բացի օսմանեան բանակի տարբեր ստորաբաժանումներում ստուար թիւ են կազմել նաեւ հայ դեղագործներն ու անասնաբոյժները: Թանգիմաթից յետոյ եւս Բարձր Դուռը հրաժարուեց քրիստոնէաներին համատարած գինուորագրելու գաղափարից եւ շարունակեց գանձել գինուորագրութեան հարկը՝ նախ ի յանէ-ի ասքերիէ (օժանդակութիւն բանակին), ապա՝ բեղեղի-ի ասքերիէ (գինուորագրութեան փոխարէն): Թէպէտ, երբ օսման բանակը երկրի արեւելեան նահանգներու պայքարում էր քուրդ ինքնիշխան ցեղապետերի դէմ, 1847 թ. հայերը կարճ ժամանակով գինուորական ծառայութեան կանչուեցին կառավարութեան կողմից:

1864 թ. բացուեց Հարբիէի Զինուորական վարժարանը: Սուլթան Աբդուլ Ազիզի հրամանով հինգ հայ երիտասարդներ (Գաբրիէլ էքմեյեան, Կարապետ Բարազամեան, Սիմոն Տատեան, Հովհան, Սիւարեան) ընդունուեցին վարժարան, սակայն նրանց չթոյլատրուեց հարիւրապետից բարձր աստիճան ստանալ:

1908 թ. Մահմանագրութեան վերահռչակումից յետոյ հայերը երկրի միւս քրիստոնէաների հետ

միասին Օսմանեան խորհրդարանում պահանջեցին գինուորագրուել եւ հաւասար իրաւունքով ծառայել օսմանեան բանակում: 1910 թ. օսմանեան խորհրդարանի կողմից ընդունուած օրէնքով երկրի բոլոր ազգերն ենթակայ էին գինուորագրութեան: 1910 թ. Օգոստոսին եւ Սեպտեմբերին հրատարակուած գորակոչի հրամանները հայ երիտասարդներն ընդունեցին մեծ ոգեւորութեամբ: Բազում հայ երիտասարդներ ընդունուեցին Հարբիէի վարժարան եւ ցուցաբերեցին իրենց կարողութիւնները գինուորական ասպարէզում: Շատերը ստացան գինուորական բարձր աստիճաններ: Հայ գինուորականները թէ՛ Պալքանեան, ե՛ւ թէ՛ Առաջին Աշխարհամարտի ժամանակ աչքի ընկան մարտունակութեամբ եւ բազում քաջագործութիւններով:

1914 թ. Օգոստոսի 1-ին սկսուեց Առաջին Աշխարհամատերը: Օսմանեան բանակ գորակոչուեցին 18-45 տարեկան բոլոր տարածարդիկ, այդ թւում նաեւ շուրջ 60 հազար հայ տղամարդ, ովքեր միացան մինչեւ այդ արդէն Օսմանեան բանակում ծառայող հայ գինուորականութեանը:

Չնայած բանակում հայ գինուորների համար ստեղծուած ծանր պայմաններին՝ նրանք բարձր պատասխանատուութեամբ յանձն առան կատարելու իրենց պարտականութիւնները: Հայ գինուորները կարնոյ ճակատում գերի ընկնելու վտանգից փրկեցին Ռազմական նախարար էնվեր փաշային, ով այդ առիթով գովեստի իօսք ու շնորհակալազիր յղեց Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարք Զաւէն Տէր Եղիայեանին:

Սարիղամիշի տակ թուրքական բանակի ծանր պարտութիւնն առիթ հանդիսացաւ հայ գինուորականների մեղադրելու դաւաճանութեան մէջ: 1915 թ. Փետրուարի 12ին Նոյն էնվեր փաշայի հրամանով սկսուեց օսմանեան բանակի հայ գինուորականութեան գինաթափումը, որից յետոյ նրանցից կազմուեցին ամելէ թաբուրիները (բանուորական գումարտակներ) եւ համար թաբուրիները (բեռնափոխադրող գումարտակներ): Նոյն ժամանակ սկսուեց հայ սպանների մեկուսացումն ու ձերբակալութիւնները: Դրան յաջորդեց ռազմական նախարար էնվերի՝ օսմանեան բանակում ծառայող, հայ գինուորներին ոչնչացնելու մասին հրամանը: Ռազմաճակատում գտնուող հազարաւոր հայ գինուորականներ եւ բանակի մատակարարներ թիկունքում անօրինակ դաժանութեամբ սպանուեցին իրենց թուրք գինապիցների կողմից:

Պատերազմի առաջին օրերից

Շար.ը էջ 19

ՏԵՄԷՔ՝
ԵՌԹ
BANKRUPTCY-ի
ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ
ԿՕՊԵՆ ԶԵՁԻ,
ԶԱՆԳԱՅԱՐԷՔ

JANSEZIAN LAW FIRM, PC

If you're facing overwhelming debts, bankruptcy laws may eliminate all your debts permanently!

225 South Lake Avenue, Third Floor, Pasadena, California 91101

Call Now for a FREE Consultation: 626-432-7209

Nazareth V. Jansezian, Esq.

Շար.ը էջ 19

ՔԱՂՈՒԹԱՅԻՆ

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՆՈՒԻՐԱՅԱԲԱՔ-ՁԵՌՆԱՐԿ

Հոգեկան անխառն ուրախութեամբ ներկայ գտնուեցանք Առաջնորդանիստ Մայր Տաճարի շինարարական Նուիրահաւաքի Յանձնախումբի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած ճաշկերույթ-ձեռնարկի մը, որ տեղի ունեցաւ Շաբաթ, 12 Սեպտեմբեր 2009ին, երեկոցեան Ժամը 7-էն սկսեալ, Առաջնորդարանի Գալաչճեան Սրահին մէջ, Պրըպէնք: Առաջնորդ Հօր Յովնան Արք. Տէր-տէրեանի նախագահութեան տակ դրուած ձեռնարկին Հոգեւոր Դասի ներկայացուցիչներու՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արքեպիսկոպոս Յովսէփեանի, Առաջնորդական ընդհանուր Փոխանորդ՝ Հոգշ. Տ. Տաճատ Մ. Վրդ. Եարտըմեանի եւ արժանապատիւ Աւագ Քահանայ հայրերու կողքին ուշադրութիւն կը գրաւէին Հայաստանի Հանրապետութեան Գլխաւոր Հիւպատոս՝ Մեծայարգ Տիար Գրիգոր Յովհաննիսեան, հայ կազմակերպութեանց եւ մամուլի ներկայացուցիչներ, Շինութեան Յանձնախումբի Ատենապետ՝ Տիար Արմէն Համբար, Թեմական Խորհուրդի Ատենապետ՝ Իրաւաբան Ժողէֆ Կանիմեան, ձեռնարկի յանձնախումբի անդամներ եւ հիւրեր:

աւուր պատշաճի խօսքով բարձրախօսին մօտեցաւ Կազմակերպիչ Յանձնախումբի Ատենապետ Տիար Աւօ Մարգարեան, որ իր խօսքին աւարտին, հրաւիրեց հանդիսավար Տիար Լեւոն Քէշիշեանը, որ հանգամանօրէն արտասանեց իր բացման խօսքը եւ լաւագոյնս գործադրեց օրուան յայտագիրը: Յուցադրուեցաւ Մայր Տաճարի շինարարութեան նուիրուած տեսաներից մը, որ շօշափելի պատկերացում մը տուաւ տարուած աշխատանքներուն մասին: Յաւելեալ բաժինով մը ան շահեկան տեղեկութիւններ հաղորդեց Շինութեան Յանձնախումբի մեծարգոյ Ատենապետ՝ Տիար Արմէն Համբար, իսկ Թեմական Խորհուրդի Ատենապետ՝ Իրաւաբան Ժողէֆ Կանիմեան հանդէս եկաւ տարուող աշխատանքներու մասին տուած գնահատականով:

Ընթրիքի պահուն մատուցուեցաւ գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը կատարողութեամբ Մեհրուժան Մարկարեանի՝ Չուժակ եւ Նիգ Օրինատո՝ ձեռնարկանակ, որոնք ծաղկեցուցին մթնոլորտը:

Առաջնորդ Յովնան Արք. Տէրտէրեան իր հուսկ բանքին մէջ

Շաբ.բ էջ 14

ՕՏԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ ՊԻՏԻ ԿԱՅԱՆԱՅ ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՈՍ, ՆՈՅՏԵՄԲԵՐ 6-7

Օտարագիր հայ գրողներու (հայերէնէ տարբեր լեզու գործածող) Գիտական երրորդ Համաժողովը տեղի պիտի ունենայ Լոս Անճելոս, Նոյեմբեր 6-7, 2009ին Քալիֆորնիոյ Լոս Անճելոսի Համալսարանին (ԵՈՒ ՍԻ ԷՂ ԷՅ) մէջ:

Նախորդ երկու համաժողովները կայացած էին Երեւան (2004 եւ՝ 2006 թուականներուն) աշխարհի տարբեր կողմերէ եկած բազմաթիւ գրողներու մասնակցութեամբ:

Համաժողովը կազմակերպուած է Հայաստանի Գրողներու Միութեան կողմէ, մասնակցութեամբ ԵՈՒ ՍԻ ԷՂ ԷՅ-ի Նարեկացիի անունան Հայագիտութեան Ամպլոնին, համանախագահութեամբ Լեւոն Անանեանի եւ Փիթըր Քաուլի:

Ընդգրկուած նիւթերն են - Ընտանիքին Դերը որպէս Ակունք եւ Ներշնչման Աղբիւր Գրական Ստեղծագործութեան Համար, Փոխադարձ Յարաբերութիւնը Գրողին եւ իր Ընթերցողին Միջեւ, Հայրենիքի Գաղափարին Զանազան Անդրադարձները Գրականու-

թեան մէջ, Օտարագիր հայ գրողներու եւ Հայերէն Գրողներու Միջեւ Հեռակայ Մերձեցումներ, եւ նաեւ օտարախօս տարբեր հայ համայնքներու կապերը, Ուշագրաւ Գրական Նոր Ուղուժիւններ եւ Ապագայ Ակնկալութիւններ Նոր Սերունդի Գրողներէն:

Այլ թեւադրութիւններ ընդունելի են մինչեւ Սեպտեմբեր 30, 2009: Հաճեցէք փոխանցել զանոնք Փրոֆ. Օշին Քէշիշեանին (osheen@glendale.edu) կամ Երուանդ Ազատեանին (Edmond-azadian@hotmail.com):

Մասնակիցները պարտին ներկայացնել 250 բառերով ամփոփումը իրենց ելոյթին մինչեւ Սեպտեմբեր 30, 2009, ուղարկելով Անանեանին (lananyan@web.am) կամ Քաուլիին (cowe@humnet.ucla.edu): Համագումարի ելոյթներու լեզուն Անգլերէն է եւ ելոյթներուն համար տրամադրուած է 20 վայրկեան:

Մասնակիցները իրենք պիտի հոգան իրենց ճանապարհածախսը, իսկ կեցութեան ծախսը պիտի ստանան կազմակերպիչ Մարմինը:

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ ԶԱԲԵՆ ԱԲԱԳ ՔՅՆՅ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆԻ «ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ» ԳԻՐՔԻ

Երեքշաբթի, Սեպտեմբեր 15ին Առաջնորդարանի Արմէն եւ Կրորիա Համբար Դահլիճին մէջ Առաջնորդ Սրբազան Հօր Նախագահութեամբ, տեղի ունեցաւ Արժ. Դոկտ. Տ. Զաւէն Աւագ Քհչի, Արգումանեանի հեղինակած «Աստուածաբանութիւն Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ» գիրքին ներկայացումը:

գործերը՝ հեղինակը ըլլալով կրօնաբոյր շատ մը գիրքերու:

Տէր Հայրը շուրջ կէս ժամուան ընթացքին ընդհանուր վերաքաղը ըրաւ իր հեղինակած գիրքին՝ կարճ բացատրութիւններ եւ մեկնաբանութիւններ տալով եւ շեշտելով Հայց. Եկեղեցւոյ դաւանած ուղղափառ հաւատքը եւ անոր ուսուցումը մեր ներկայ սերունդին: Գիրքը «Ներածութիւն» մըն է եւ ո՛չ թէ Աստուածաբանական դժուարին բովանդակութիւն ունեցող հրատարակութիւն մը, այլ հասկնալի եւ կարճ գլուխներով:

833 W. Glenoaks Blvd. Glendale, CA 91202 (818) 240-0065

Dr. Missak Ekmekdjian
Chiropractor

Dr. Anahid Ekmekdjian
Chiropractor

Մեծախառնակներու եւ մանուկներու Քարթագրաբոյի բաժնում: Գլխացաւ, վզի, մէջքի, յօդադէմ եւ մկանային ցտեղի: Ինքնաշարժի վթարի նեւրոլոգիական պատճառով պատճառած վնասուածքներու բուժում:

Ձեր առողջութիւնը մեր մտահոգութիւնն է

Ս.Գ.Հ.Կ. ԱՐՍԷՆ ԿԻՏՈՒՐ ՄԱՍՆԱԾԻՒՂ ԿԼԵՆՏԷՅԼ, ՔԱԼԻՖՈՐՆԻԱ

Ընկերային Հաւաքույթ

VEGETARIAN MEZZA & HOOKAH

(ԱՂԱՆԹԵՐՆԵՐ ԵՒ ԿԼԿԼԱԿ)

Կիրակի, 18 Հոկտեմբեր 2009

Կէսօրէ ետք ժամը 4:00-էն սկսեալ
Խոտանեացիներու բնակարանին մէջ
1721 Del Valle, Glendale, CA 91208

Տոմսերու համար դիմել՝
ՅՈՎԱՆՔ ԾԻԾԻԵԱՆԻՆ
(818) 762-0933
կամ
(818) 309-5848

ՆՈՒԷՐ՝ \$25.00

Massis Weekly

Volume 29, No. 34

Saturday, SEPTEMBER 26, 2009

Ter-Petrosian Calls for a Broad-Based Coalition to Topple Sarkisian Regime

YEREVAN -- Opposition leader Levon Ter-Petrosian on Friday rejected as pro-Azerbaijani the existing international plan to end the Nagorno-Karabakh conflict and urged Armenia's leading political forces to thwart its realization by helping him topple President Serzh Sarkisian.

Rallying thousands of supporters in Yerevan, Ter-Petrosian acknowledged that his Armenian National Congress (HAK) can not effect leadership change in the country without building a more broad-based anti-government coalition. He also claimed that Turkey will not ratify its fence-mending agreements with Armenia without a breakthrough in the Karabakh negotiating process.

"Even in exchange for Serzh Sarkisian's sacrifice of the [international recognition of the Armenian] genocide, Turkey will not ratify those protocols and will not open its border with Armenia until the Karabakh conflict is resolved," he said, referring to the documents envisaging the normal-

ization of Turkish-Armenian relations.

While reiterating his earlier allegations that Sarkisian was "fooled" into making concessions to the Turks, Ter-Petrosian, unlike most of his close associates, stopped short of explicitly denouncing the draft protocols made public on August 31.

In his more than hour-long speech, Ter-Petrosian spent much more time discussing the basic principles of a Karabakh settlement proposed by the U.S., Russian and French mediators. "When a compromise is not balanced, it's not a compromise," he said. "The analysis of the above-mentioned facts shows that the existing settlement plan violates that principle. Azerbaijan is getting much more than Armenia and Karabakh are."

"In other words, Serzh Sarkisian, for unacceptable considerations, is opting for a solution which, to put it mildly, is not favorable to the Armenian side and, speaking more strictly, jeopardizes the existence of Nagorno-Karabakh," he added.

The HAK leader based his critique on key elements of the proposed deal that were revealed by the U.S., Russian and French presidents a joint statement last July. He said the statement was too vague on international security guarantees offered to Karabakh and an overland link between the disputed enclave and Armenia proper.

Ter-Petrosian also cited another key point of that statement whereby Nagorno-Karabakh's status would be determined through "a legally binding expression of will." This, he said, does not necessarily mean a referendum of self-determination in the Armenian-

populated territory.

The ex-president stressed that the only way to avert "undue concessions" to Azerbaijan is to force Sarkisian to resign with a "powerful and sustained wave of popular indignation." "As I tried to substantiate with a detailed examination in my December 21, 2008 speech, the Armenian National Congress is unable to solve that issue single-handedly, no matter how unpleasant that may sound," he told the crowd.

Without naming anyone, Ter-Petrosian went on to appeal to other

Continued on page 2

President Obama Marks Armenian Independence Day

U.S. President Barack Obama marked the 18th anniversary of Armenia's declaration of independence late Tuesday with a special statement and a congratulatory message.

"The people of the United States join the people of Armenia in celebrating Armenia's day of independence today," Obama said in a statement posted on the White House website. "We deeply value the many cultural and historic ties that bind our two countries."

"The United States gains strength as a nation from the contributions of so many Americans of Armenian ancestry. We congratulate the people of Armenia on their national day," he added.

Obama had similarly hailed Ar-

menians on their "spirit of independence, self-reliance, and survival" one year ago, when he was still a presidential candidate. "Even in the face of genocide, the pain of the past has not defeated the Armenians, either in Armenia or the far-flung diaspora," he said in a September 2008 letter to Sarkisian.

Schiff Calls on Appeals Court to Rehear Case Regarding Insurance Claims of Armenian Genocide Victims

WASHINGTON D.C.--Congressman Adam Schiff, co-author of the California State law allowing family members of Armenian Genocide victims to request payment on the life-insurance policies of relatives, late yesterday filed an amicus brief with the U.S. Court of Appeals for the Ninth Circuit in support of a petition for a rehearing before the entire Ninth Circuit Court. In late August, a three judge panel of the Ninth Circuit struck down the California state law which allowed the insurance claims, claiming the state law was pre-empted by federal policy.

In the brief, Rep. Schiff argues that the federal government has never discouraged states from recognizing the Armenian Genocide or acted to preempt state efforts to allow insurance claims to go forward. Schiff also pointed out that the state law contains a "severability" clause, meaning any reference held to be invalid can be severed from the rest of the law.

"It would be a tragically unjust result -- not to mention one unsupported

by law -- for this court to deny relief to the victims of these atrocities because of the use of an historically accepted term that, however proper, could be severed from the statute by its own terms," said Schiff. "Nothing in law or equity compels such an injurious result."

In the brief, Rep. Schiff points out that neither Congress nor the Executive Branch has ever taken a position or acted to preempt state efforts to resolve insurance claims of Armenian Genocide victims and their heirs. Additionally, Rep. Schiff demonstrates that neither of these branches of government has ever acted to preempt or discourage states' recognition of the Armenian Genocide.

The U.S. government has consistently recognized that 1.5 million Armenians lost their lives at the hands of the Ottoman Empire between 1915 and 1923, and the federal government has always supported efforts by those who are the subject of horrific violence to obtain compensation for their injury -- particularly when they have a valid contractual right to recover.

Armenian Council of America Representatives Meet With Congressman Adam Schiff

ACA delegation presenting a copy of "The Morgenthau Story" to Congressman Schiff

PASADENA -- Armenian Council of America (ACA) representatives met with Congressman Adam Schiff and discussed recent developments on the Armenian Genocide resolution, US-Armenia relations, Armenia-Turkey relations; and the Obama administration's policies toward Armenia and Artsakh.

The ACA delegation commended Congressman Schiff for his continued stance and insistence on the reaffirmation of the Armenian Genocide, democracy in Armenia, the sovereignty of Artsakh, and his apprehension towards the Armenia-Turkey protocols.

Specifically, the Congressman reiterated his position on the protocols, stating, "While I welcome what may be an important step in the rapprochement between Armenia and Turkey and hope that the upcoming talks result in a swift opening of full diplomatic and commer-

cial relations between Ankara and Yerevan, as well as a reopening of the border, I have serious concerns about some provisions of the protocols accompanying the announcement."

"In particular, I was deeply disappointed to see that the protocols call for the creation of an historical commission to review the events of 1915-23. This is a thoroughly discredited idea; there is no dispute among scholars that the Armenian people were the subject of genocide during the waning days of the Ottoman Empire and an historical commission is another effort to obfuscate the truth,"

"Turkey cannot be allowed to rewrite this tragic part of its history as a price for normal relations with Armenia. To do so means acquiescence in a charade that demeans the memory of so

Continued on page 2

Campaign Contributions Linked to the Turkish Government and American Military Contractors Colorado Congressman Ed Perlmutter Dramatically Altered his Support of the Armenian Genocide

COLORADO -- Campaign contributions to Representative Ed Perlmutter (D7) have been linked to the Turkish government's association with American military contractors and appear to have dramatically altered his moral compass and political support of the Armenian genocide.

Persuaded by Perlmutter's extreme April repositioning on the Armenian genocide and fueled by investigative reports linking lobbying by American military contractors to Turkey's effort to undermine congressional support for the Armenian genocide, the RMHA collected facts and assembled a Perlmutter timeline.

Representative Perlmutter, an almost decade-long avid advocate for Colorado's American-Armenian community, now appears complicit with Turkey's genocide denial claim.

In March, the Colorado Independent broke the first Perlmutter connection: ["Perlmutter gives tainted money from defense contractor lobbyist to charity"]. In June, the Associated Press moved the story forward and identified five American military contractors lobbying for the Turkish government on the Armenian genocide: ["Companies lobby (quietly) on Armenia genocide bill"]. (attached)

RMHA research uncovered ties to Perlmutter with two of these contractors. The information persuaded the highly esteemed Colorado non-

partisan advocacy group, "Colorado Coalition for Genocide Awareness and Action" to send a highly critical letter to Mr. Perlmutter.

RMHA completed a timeline of Mr. Perlmutter's record, documenting the apparent pay-to-play connection. It was provided to the Congressman on June 30th, as a courtesy, prior to its public release.

The Perlmutter timeline was released to statewide readership in a July 7th e-newsletter.

In August, Sibel Edmonds, a FBI whistleblower offered testimony under oath addressing the relationship between the Turkish government and the 'Turkish Lobby' giving details into its pay-to-play relationship with Members of Congress. RMHA reviewed the transcript, connected a number of dots, and established a Colorado connection. Our findings were published on August 30th, in issue 10 of the RMHA e-newsletter.

On September 15 the 'Eastern Colorado News' broke the pay-to-play story.

Perlmutter has declined to cosponsor the current Armenian Genocide Resolution # 252. The historical facts of the genocide remain the same. The current wording of the resolution is identical to H.Res. 106, the 110th Congressional session Armenian genocide resolution — a resolution Perlmutter cosponsored. This year,

Perlmutter dramatically distanced himself from his nearly decade-long record of active support for Armenian genocide affirmation.

Perlmutter's financials document reveal that he has accepted contributions from and provided earmarks to military contractors linked to lobbying on behalf of the Turkish government and its unremitting genocide denial campaign. One of those contractors is Raytheon. Raytheon is deeply involved in working with the lead player of the "Turkish lobby" - specifically the American-Turkish Council (ATC). Raytheon is one of just nine board members on the American-Turkish Council (ATC). Raytheon was a primary corporate sponsor this year at the ATC's annual major event.

Armenian Dram Again Weakening

YEREVAN -- The dram has lost almost 3 percent and 6 percent of its nominal value against the U.S. dollar and the euro respectively since September 1, falling below a target band set by the authorities in March. Much of the losses occurred over the past week.

The dollar bought 385.5 drams at the close of trading at Yerevan's NASDAQ OMX stock exchange on Wednesday, up from 381.75 drams registered during the previous trading session on Friday. The Central Bank of Armenia (CBA) is by and large avoiding heavy intervention in the local currency market, a radical change from its earlier exchange rate policy strongly criticized by opposition politicians and economists critical of the government.

The CBA spent an estimated \$700 million of the country's hard currency reserves on keeping the dram's value virtually unchanged from last October through the end of February before allowing its nearly 20 percent devaluation on March 3.

CBA officials are now downplaying the significance of the Armenian currency's renewed depreciation, saying that its average exchange rate for the whole year will remain close to 360 per dollar. "We do not expect serious fluctuations," bank's deputy governor, Vache Gabrielian, told the "Hayots Ashkhar" daily last week.

Andranik Tevanyan: Situation Getting Dangerous for Armenia

YEREVAN -- The Armenian authorities made a single hasty step in "football diplomacy" with Turkey, and the process got out of control, Andranik Tevanyan, Director of the Political Economy Center, told NEWS.am.

According to him, Armenian President Serzh Sarkisian made the first hasty step when he invited his Turkish counterpart to a football match in Yerevan. "At that moment Sarkisian did not think of further developments - he just invited the Turkish President to Armenia. At that very moment the Armenia-Turkey rapprochement process got out of Yerevan's control. Now, in the morning the Armenian authorities will know about what was prepared for them to sign in the night," Tevanyan said. According to him, the reason for the President's "very first hasty step" was his seeking to "clearly outline" his policy as distinguished

from that of his predecessors. "It is typical of all the politicians having a legitimacy problem," Tevanyan said.

He stressed that the processes are getting more and more dangerous for Armenia in the course of time. The international community and Turkey are aware of the fact that Yerevan has lost control of the situation. So they are trying to find a "package solution" to all the problems - it is the Nagorno-Karabakh problem.

"The Nagorno-Karabakh problem is being dealt with along with the issue of Armenian-Turkish rapprochement, and the Turkish side's repeated statements are striking evidence thereof," Tevanyan said. He added that, if continued, this process may result in the loss of Nagorno-Karabakh: concession on even one of the regions under Nagorno-Karabakh's control means the loss of Nagorno-Karabakh.

Ter-Petrosian Calls for a Broad-Based Coalition

Continued from page 1

major political forces to join in his fight against the country's "kleptocratic" leadership. To that, he said, he is ready to pledge not to stand in a snap presidential that would follow Sarkisian's resignation and would not feature Kocharian as a candidate.

"Waiting for the activation of

other Armenian political forces and even temporarily ceding the arena to them, the Congress is not announcing today the date of its next rally. Depending on the reaction of those forces, we will decide our further actions together with you," Ter-Petrosian said before the crowd marched through the city center, chanting "Levon! Levon!" and other opposition slogans.

Signing of Turkish-Armenian Deal 'Set for October 13'

Official Ankara and Yerevan have pointedly declined to refute media reports that the signing of agreements on the normalization of Turkish-Armenian relations has been scheduled for October 13.

Citing unnamed Turkish diplomats, the "Milliyet" daily reported on Thursday that the foreign ministers of the two neighboring states will sign the two protocols the day before the return match of Armenia's and Turkey's national football teams. Turkish President Abdullah Gul and his Armenian counterpart Serzh Sarkisian are expected to attend the World Cup qualification game to be played in the Turkish city of Bursa.

Commenting on the "Milliyet" report, Turkish Foreign Ministry spokesman Burak Ozugergin was quoted by AFP news agency as saying, "We have a month... I think the signing will be sometime around this time."

The Foreign Ministry in Yerevan also did not deny the information. "We will inform the public about all actions stemming from the Turkish-Armenian protocols, including the signing dates, in due time," the ministry spokesman, Tigran Balayan, told RFE/RL.

ACA Meets With Congressman Schiff

Continued from page 1

many victims.

"True reconciliation between the Armenian and Turkish peoples will occur when Turkey acknowledges the genocide that was committed by the Ottoman Empire against Armenians from 1915 - 1923. The Armenian Genocide, the first genocide of the 20th Century, resulted in the deaths of 1.5 million Armenian men, women and children and the sorrow that the Armenian people carry in their hearts cannot be healed by diplomatic relations alone," he added.

The Congressman also expressed congratulations to the people of Armenia on the eighteenth anniversary of Armenia's independence and continued

his commitment to ensuring that the United States government does all that it can to help Armenia build governmental institutions and civil society with the goal of helping democracy flourish.

The ACA delegation updated the Congressman in their continued efforts helping the Congressman in strengthening; US-Armenia relations, democracy in Armenia, the development of Artsakh and advocacy for a just and truthful representation of the Armenian Genocide. The delegation presented the Congressman with a copy of "The Morgenthau Story" DVD which they have been distributing to members of the U.S. House of Representatives and the Senate. The Congressman thanked the ACA for their efforts and diligence.

A Nobel Prize Winning Armenian Doctor Revealed

By Sarkis Y. Karayan, M.D.

Recently I came across a very interesting article "Armenian-Hungarian Physicians from 18th-20th Centuries" by Dr. Harutiun Minasian, in Pnorr, a periodical published by the Compatriotic Unions of Armenia, issue no 1-2-3-4 (2004-2007), pp.241-244. Title in Armenian: "Hungarhay pjishgnere 18th tarits minchev 20th tarasgispe". The article gives brief biographies of 30 physicians of Armenian-Hungarian origin.

Dr. Minasian is interested in the history of Armenian physicians in the Diaspora, focusing on those who have lived during the past centuries. His recent book called "Lehahay Pjishgner 16th-19th Tareri [Polish Armenian Physicians during the 16th-19th centuries] was published in Yerevan in 2001. I wrote a review of this book in "Massis" Weekly, in November 2008.

What interested me in the new article about Armenian-Hungarian physicians was a physician by the name of 'Send-Tyertyi Alperd' who in 1937, was awarded the Nobel Prize for medicine/physiology. Furthermore, what intrigued me the most, however, is the fact that he is still unknown to Armenians, or at least unknown to me, along with many of my colleagues and friends. How could we, Armenians, have missed this Nobel Prize winning Armenian doctor! So I did my share of research to satisfy my curiosity and to share my findings with my fellow Armenians.

The information given by Dr. Minasian about this Nobel Prize winning Physician was too brief, to satisfy any reader. So I did additional research on this award winning Armenian-Hungarian mostly on the Internet and other sources. Here is what I found:

According Dr. Minassian, the name of the Nobel prize winning physician is 'Send-Tyertyi Alperd'. Whereas, I found out that the name of this award winning doctor is 'Alperd Szent-Gyorgyi'. Please note that 'Szent' in Hungarian means Saint, so his name would be, if we want it in Armenian, Albert Sourp-Georgyi or

Sourp Kevork.

Alperd Szent-Gyorgyi was born in Budapest on Sept. 16, 1893. His father, Nicolaus von Szent-Gyorgyi, was a great land proprietor. His mother, Josefine, was the daughter of Joseph and the sister of Michael Lenhossek, both professors of Anatomy at the University of Budapest.

He matriculated in 1911 and entered his uncle's laboratory until the outbreak of World War I, when he was mobilized. He served on the Russian and Italian fronts, gaining Silver Medal for Valor, and was discharged in 1917 after being wounded in action. Some sources say in 1916, he was disgusted with the war, and shot himself in the arm but claimed to have been wounded by enemy fire. Eventually he was sent home on medical leave.

Upon his return from the army he completed his medical studies and received his M.D. in 1917, from Szege University in southern Hungary. That same year he married Kornelya Demeny, the daughter of the Hungarian Postmaster General.

After the World War I. Szent-Gyorgyi began his research career in the city of Pressburg or Pozsony, which is called today Bratislava, and is the capital of Slovakia. When this city became part of Czechoslovakia, he left the town. In Hungary proper, he switched universities several times over the next few years. In 1920, he became an assistant at the Pharmacology and University in Leiden and from 1922-1926 he worked with the world famous pharmacologist H.J.Hamburger at the Physiology Institute in Groningen in Holland.

In 1927, he went to Cambridge, England, as a Rockefeller Fellow under F.G.Hopkins, and got his Ph. D. Then spent one year at Mayo Foundation in Rochester, Minnesota, USA.

In 1930, he obtained the Chair of Medical Chemistry at his alma mater, Szege University in Hungary, and in 1935 he also received the chair of Organic Chemistry. It is here that he and his research fellow, J.Svirbely, found

that 'hexuronic acid' was actually Vitamin C. The red pepper, paprika, was found to be rich in Vitamin C.

In 1937, received the Nobel Prize in Physiology/Medicine. The statement for awarding him the Nobel Prize read as follows: "For his discoveries in connection with the biological combustion process with special reference to Vitamin C."

During World War II, he joined the Hungarian Resistance movement. Although Hungary was allied with Germany, the Hungarian prime minister sent him to Istanbul in 1944 under the guise of a scientific lecturer to begin secret negotiations with the Allies. The Germans learned of this plot, and Hitler himself issued a warrant for his arrest. He managed to escape house arrest as a fugitive from the Gestapo.

In 1947 he came to the United States and established the "Institute of Muscle Research" at the Marine Biological Laboratory in Massachusetts.

In 1948, he was offered a research fellow position at the National Institute of Health (NIH) in Bethesda. Consequently, in 1950, grants from the Armour Meat Company and the American Heart Association allowed him to establish the Institute for Muscle Research. In 1956, he became a member of the National Academy of Sciences of USA.

His Alma mater, the Medical School in Szege, Hungary, was named after him as "Albert Szent-Gyorgyi Medical University". This University is one of the most famous medical Centers in the Balkans. It is the regional center of health for southern Hungary.

Albert Szent-Gyorgyi died on Oct.22, 1986 in the United States.

*****

I would like to conclude my article by mentioning, another Armenian doctor, Dr. Raymond Vahan Damadian, who should have received the Nobel Prize for Medicine for the year 2003.

Dr. Raymond Damadian (born March 16, 1936) is an Armenian American, known at present for inventing the Magnetic Resonance Imaging (MRI) machine. In 2001, the Lemelson-MIT Prize Program gave its \$100,000 Lifetime Achievement Award to Damadian as "the man who invented the MRI Scanner".

The Franklin Institute in Philadelphia gave its recognition of Damadian's work on MRI with the Bower Award in Business Leadership. He was also named Knights of Vartan 2003 "Man of the Year. He received a National Medal of Technology in 1988 and was inducted in the National Inventors Hall of Fame in 1989.

Unfortunately, Dr. Damadian was unjustly denied and was not awarded the 2003 Nobel Prize, even though many experts and scientists around the world believe that he should have received, or at least shared, the distinct recognition and honor of receiving the prestigious Nobel Prize.

In concluding this article we can proudly claim that the Armenian nation has given to the world a Nobel Prize winning physician, Albert Szent-Gyorgyi, in 1937, and another scientist, Dr. R. Damadian, who came very close but was unjustly denied that distinct recognition and honor, in 2003. We hope that among the ranks of a new generation of bright Armenian scientists and scholars will emerge potential candidates for the Nobel Prize.

Restoring a Church, Preserving a Culture Tufenkian Foundation Unveils New Kashatagh Initiative

HAK VILLAGE, KASHATAGH, NAGORNO-KARABAGH-- Yesterday was a day of celebration as residents of this small, remote village joined political dignitaries and members of the international community to mark the re-opening of Hak's historic St. Minas Church (left). The church blessing was combined with the unveiling of a new drinking water supply for the village, making the ceremony a momentous occasion reaffirming Armenians' commitment to restore and protect their ancient heritage in this war-torn enclave.

The afternoon began with the below-pictured blessing of the church by Archbishop Pargev Martirosyan, Primate of the Artsakh Diocese of the Armenian Apostolic Church. His Eminence emphasized the importance of reopening St. Minas and other churches like it, calling them "a symbol of the continuation of the Armenian Christian faith on these lands

Hak village sits in a remote cor-

ner of Kashatagh (formerly Lachin), the strategically vital area connecting Karabagh with Armenia. With a continuous Armenian presence dating back to the 12th century, Hak was ethnically cleansed of Armenians by Azeri forces in 1918, only to be reclaimed in 1992 during Armenians' victorious struggle for self-determination. Since then, Azerbaijan has repeatedly claimed the Kashatagh region for itself; however, the presence of Armenian churches, cemeteries, and other monuments (some dating as far as back as the 4th century) refute these claims and reaffirm the case for Armenian sovereignty over these lands.

The Hak village project is the latest initiative of the New York-based Tufenkian Foundation. Through a range of social and economic projects, the Foundation has fostered the development and resettlement of Kashatagh since the war. In parallel, the Foundation is working to restore and preserve the Armenian monuments found

throughout this land. Ms. Virginia Davies of New York City tendered the generous support that allowed the Foundation to restore St. Minas Church and establish Hak's water supply. (Ms. Davies is pictured below with Tufenkian Foundation Country Director Mary Matosian, center, and NKR President Bako Sahagian.) Having flown in especially for the ceremony, Ms. Davies spoke boldly and proudly about the project, which she has dedicated in loving memory of her grandmother, Ms. Virgine Mouradian, a survivor of the 1915 Armenian Genocide.

"This is only the beginning," Ms. Davies said. "After Hak, we will start projects in the next two villages: Mirig and Hochants." Those projects, like the work in Hak, will consist of restoring ancient churches that had been desecrated by Azerbaijan, alongside development and infrastructure projects for the current resettlers there. "After these two villages, there will be another two, and it will go on for the

entire area."

Also addressing the gathering was Tufenkian Foundation Country Director Mary Matosian. "Today, we constantly hear of protocols, speeches, and statements on the status of Karabagh," she said, referring to Turkey's recent demands that Karabagh be ceded to Azerbaijan. "It is vital that we bring to world attention that these are not so-called 'occupied territories,' but liberated Armenian lands. Today we stand shoulder-to-shoulder - Karabagh government, Diaspora Armenians, and Hak villagers- in support of rebuilding Kashatagh and bringing forth its Armenian heritage, which was unjustly taken away by Azerbaijan and must now be restored."

Numerous dignitaries attended the ceremony, including NKR President Bako Sahakyan, NKR National Assembly Chairman Ashot Ghulyan, Armenia's former Foreign Minister

Continued on page 4

Ara Sarafian to Speak on "Remembering Adana"

FRESNO -- Ara Sarafian of the Gomidas Institute (London) will present a lecture "Remembering Adana" at 7:30 PM on Monday, October 12, 2009, in the Alice Peters Auditorium, Rm. 191 of the University Business Center on the Fresno State campus.

The lecture is co-sponsored by the Armenian Studies Program and Armenian Students Organization of Fresno State.

This year marks the 100th anniversary of one of the most horrific chapters in modern Armenian and Turkish history. The Adana massacres of 1909 claimed the lives of over 20,000 Armenians, resulted in massive material losses (the Armenian quarters of Adana city and elsewhere were burned down), and heralded the genocide of Armenians only six years later in 1915.

In his talk, Ara Sarafian will give a power-point presentation showing images of the city of Adana, before and after the massacres of 1909. He will also discuss the historiography surrounding the Adana events, with particular reference to Hagop Terzian, who wrote a devastating documentary account of the events in question. Terzian's narrative soon became a master narrative of the Adana massacres, and his work has just come out in an abridged translation into English from the Gomidas Institute.

The lecture will end with the release of Hagop Terzian's, *Cilicia, 1909: the Massacre of Armenians*, translated by Ara Melkonian and ed-

ited by Ara Sarafian, (Gomidas Institute, 2009).

Ara Sarafian is an archival historian specializing on late Ottoman history. He is the director of the Gomidas Institute, which is a leading research and publication center related to modern Armenian history. In June 2009 the Gomidas Institute released, in Ankara (Turkey), the Turkish edition of a British parliamentary blue book on the Armenian Genocide. The Gomidas Institute is also a main sponsor of a conference in Istanbul (Turkey) on 5-6 November, 2009 dedicated to the Adana massacres of 1909.

The lecture is free and open to the public. Relaxed parking will be available in the UBC (University Business Center) parking lot after 7:00 PM the night of the lecture. For more information on the lecture please contact the Armenian Studies Program at 278-2669.

Yeraz Art in Fresno Concert Young Musicians from Armenia

FRESNO -- A group of talented young musicians from Armenia known as Yeraz Art are touring North America and will appear in concert on Tuesday, October 6th, at the Paul Shaghoian Concert Hall of Clovis North High School.

The Knights and Daughters of Vartan Fresno Chapters were offered a unique opportunity to bring this event to Fresno, which coincides with the annual celebration of Armenian culture and heritage each October.

Curtain time is set at 7:00 p.m., in the Paul Shaghoian Concert Hall located at 2770 International Ave., (at Willow) in Clovis. The six participating youth, aged 15 through 22, will perform traditional Armenian folk and classical compositions, as well as world classical selections, on violin, cello, duduk, oboe, piano

and voice. Each of the participants is outstanding on their respective instrument.

The Knights and Daughters of Vartan is an Armenian fraternal organization with Raffi Karayan and Maral Kismetian, respectively serving as the Commander and Matron of the Fresno Chapters. Co-Chair of this event are Richard A. Hagopian and Kevork Oflazian, with Allan Y. Jendian as PR Chair.

Tickets are priced at \$15 for adults and \$10 for students. For tickets call Maral Kismetian at 433-0665, Mike Kilijian at 439-9662 and/or Barbara Moosakhanian at 323-2183. Refreshments will be served.

Yeraz Art on their North American tour will be performing in Boston, San Francisco, Fresno, Boca Raton, Montreal and Toronto.

Restoring a Church, Preserving a Culture

Continued from page 3

Raffi Hovannisian, representatives of numerous political parties and NGOs, and other former ministers including Davit Lokyan and Levon Mkrtchyan.

If you would like to support the work the Tufenkian Foundation is doing in Hak and in similar villages throughout Kashatagh, please consider making a donation online. You can also read more about Hak village on our website.

AGBU Southern California District Committee

Under the patronage of the AGBU Central Board of Directors

Honors

Mr. & Mrs. Vatche and Tamar Manoukian

and Invites you to attend its

- AGBU Alex Manoogian Center Committee
- AGBU Alex Manoogian Center Ladies
- AGBU Alumni Association
- AGBU Ardavazt Theater Company
- AGBU Asbeds
- AGBU Generation Next Mentorship Program
- AGBU Glendale / Pasadena Chapter
  - AGBU Hye Geen
  - AGBU Orange County Chapter
  - AGBU Resource Development Committee
  - AGBU San Diego Chapter
  - AGBU San Fernando Valley Chapter
  - AGBU Young Professionals
- SCDC Special Events Committee

Saturday, October 17, 2009

Sheraton Universal Hotel

333 Universal Hollywood Dr., Universal City, CA

Cocktails 7:30 pm Dinner 8:30 pm

Donation: \$150

RSVP by October 2, 2009 Kindly contact: AGBU Office (626) 794-7942

Hermine Janoyan (818) 388-5918 or Hilda Sinanian (818) 825-8582

ՀԱՅ-ԹՐԲԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԶԵՆՆԱՐԿ

Մինչ Հայաստանի Պետական իշխանությունները, մասնավորաբար նախագահ Սերժ Սարգսյան, ոգի ի բուն կ'աշխատին թուրքիան համոզել որ Հայաստանի հետ հասարակաց սահմանները բանայ, Սփիւռքը իր բոլոր հատուկներով կ'ընդդիմանայ այդ աշխատանքին: Այս կապակցութեամբ կարելի է միջոցառումները որ այս սխալ քաղաքականութիւնը փորձաքար մըն է այդ մասին թուրքիոյ տրամադրութիւնը շոշափելու, քանի որ, նախագահ Սարգսյան շուրջ տարիէ մը ի վեր նոյն նպատակը կը հետապնդէ «ֆութպոլային քաղաքականութիւն» անուան տակ: Թուրքիոյ խուլ եւ ժխտական կեցուածքին դիմաց՝ Ս. Սարգսյան այլազան գիշումներով կը ճզնի հրապուրել թուրքիան, որուն տեսակէտով գիշումներու շարքին մէջ ցարդ գտնուող Արցախի Ատրպէյճանին վերադաձուիլը նախապայման է: Կը յուսանք որ նախագահ Ս. Սարգսյան իր գիշումները մինչեւ հոն չի հասցնել: Զիջումներու իր քաղաքականութիւնը արդէն ամօթալի եւ անընդունելի աստիճանի մը հասած է: «Ժամանակային քարտէս», կամ այլ անուններով իրեն ներկայացուած է լուծելի խնդիրներու ցանկ մը՝ յառաջիկայ քանի մը ամիսներուն իր պատասխանը տալու համար:

Սահմանը բանալու թուրքիոյ նախապայմաններուն մէջ Արցախը Ատրպէյճանին վերադարձնելէն զատ՝ կան նաեւ այլ պայմաններ, որոնք անընդունելի են հայ ժողովուրդին համար, յատկապէս սփիւռքահայութեան, որ քան ալ Ս. Սարգսյան միտքով իր գիշումներուն մէջ: Առաջին հերթին պրն. Սարգսյան պէտք է գիտակցի որ հայ ժողովուրդին կրած ցեղասպանութիւնը իր սակարկութիւններուն չի կրնար ծառայել եւ ոչ ալ պատմաբաններու յանձնախումբի մը ուսումնասիրութեան եւ եզրակացութեան ենթարկուիլ, քանի որ, ցեղասպանութիւնը համաժողովրդային ճանաչում գտած եղելութիւն է արդէն: Ցեղասպանութեան գոհ Արեւմտեան Հայաստանի հայութիւնը եղաւ, որուն մէկ ու կէս միլիոնը թուրք եթաղանին գոհ դարձաւ, իսկ այդ համատարած ջարդերէն ու տարագրութենէն վերապրած սերունդին ժառանգորդը սփիւռքահայութիւնն է, որուն անունով սակարկելու իրաւունքը չունի Ս. Սարգսյան: Բաց աստի, թրքական սահմանին բացումը համազօր է հայ ժողովուրդին գլխուն նոր աղէտի բացման՝ անհանկան չըլլալով նաեւ Հայաստանի հայկական պետութիւն մը ըլլալու վախճանը:

Ժամանակէ մը ի վեր իրանի սահմանը բաց է արդէն, ես վերջերս Հայաստան գտնուելով տեսայ իրանի սահմանին բացման լաւ եւ վատ կողմերը: Առաջին հերթին, պէտք է գոհ մնալ որ այդ ձեւով Հայաստան ամբողջական կղզիացումէ դուրս գալով, իրանի կողմէ արտաքին աշխարհի հետ յարաբերելու կարելիութիւնը ունեցաւ: Բնականաբար, իրանցիները Հայաստան սկսան այցելել ու յարաբերիլ ժողովուրդին հետ տնտեսական եւ ընկերային կապեր հաստատելով: Իրանի սեռային ու բարոյական խիստ կարգուսարքին Հայաստանի բաց եւ ազատ միջնորդութիւն մէջ, իրանցի երիտասարդներ մտերիմ յարաբերութեան մէջ մտան հայ

իզական սեռին հետ, յաճախ ամուսնութիւններ ալ կնքելով: Հայաստանի կեանքը աւելի հաճելի գտնելով, ոմանք տուներ ալ սկսան գնել՝ Հայաստանի տկար տնտեսութեան մէջ բարելաւում յառաջ բերելով: Բայց... տունը ծախելով 20-30 հազար տոլարը գրպանը դնող հայաստանցին շունչը առաւ Լոս Անճելոս, կամ, հարեաց փոքրագոյնը՝ Մոսկոս, Հայաստանի սակաւ բնակչութիւնը աւելի եւս պակսեցնելով: Այս ձեւով, իրանի ըրած բարիքը անուղղակի կերպով չարիքի վերածուեցաւ:

Պարոն Սարգսյան այս մասին ալ պէտք է մտածէ: Տնտեսական խեղճ մակարդակով, անարդարութեամբ, կաշառակերութեամբ, բռնութեամբ եւ սպաննութեամբ երկիր չի կառավարուի: Երկիրը կը մնայ առանց ժողովուրդի:

Իրանի սահմանին բացման հետեւանքով ստեղծուած պատկերը ուրուագծելէ յետոյ, փորձենք քննել թէ ի՞նչ կը պատահի Հայաստանին, եթէ թրքական սահմանն ալ բացուի: Վստահաբար, թրքական արտադրութիւններուն հետ մեծ թիւով թուրքեր ալ պիտի խուժեն Հայաստան: Թրքական աժամ եւ առատ արտադրութիւններու ներածումին հետեւանքով հայկական փոքր արտադրութիւնները մեծապէս պիտի տուժեն, հայկական տկար արտադրողականութեան մահացու հարուած մը տալով: Իսկ մարդկային հոսքը... պարզապէս աղէտալի կրնայ ըլլալ հայ ժողովուրդին համար: Գոհար չէ երեւակայել որ մէկ միլիոն թուրքեր Հայաստան խուժեն, գործեր ձեռնարկեն, ժողովուրդին հետ յարաբերութեան մէջ մտնեն, հայ աղջիկներու հետ կենակցին ու ամուսնանան, տուն ու կալուած գնեն եւ յետո՞յ...: Անհաւանական բանի մասին չէ որ կը խօսինք, աչքի առջեւ ունեցէք Եւրոպայի շատ մը երկիրներ, ուր միլիոնաւոր թուրքեր եւ թուրքի խառնածիններ կը վիտան: Այդ ընթացքով ի՞նչ կրնայ ըլլալ Հայաստանի վիճակը 20 կամ 30 տարի յետոյ: Կեանքն դժգոհ երկու միլիոննոց ժողովուրդ մը չի կրնար սովորել այդպիսի խուժումի մը ճնշումին: Կամ կ'արտագաղթէ եւ կամ կ'ենթարկուի թրքական ներկայութեան եւ տակաւին ուրիշ վտանգ մը, ազգային մեծ աղէտ մը, որ անհաւանական չէ, վէճ մը ստեղծելով թրքական յարձակումի մը ճամբան պատրաստելու «իր հպատակները պաշտպանելու համար»: Այս պատճառաբանութեամբ չէ՞ որ Ռուսիան յարձակեցաւ Վրաստանի վրայ:

Նախագահ Սարգսյան պէտք է նկատի ունենայ որ խիստ հաւանական պատահելիքները հայ-թրքական իր քաղաքականութիւնը վերատեսութեան ենթարկելով սրբագրելու համար: Ներկայ պայմաններուն տակ թրքական փակ սահմանները մեզի համար ազգագոլտ են, նոյնիսկ կենսական:

Ահա այս նիւթին մասին էր միջկուսակցական նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած ժողովրդային հաւաքը, որ տեղի ունեցաւ հայ կեդրոնին մէջ, Չորեքշաբթի 9 Սեպտեմբեր, ժամը 8ին, իբրեւ բանախօս ունենալով Հ.Յ. Դաշնակցութեան Բիւրոյի անդամ պրն. Յակոբ Տէր Նաչատուրեանը: Շուրջ երկու ժամ տեւած իր գեկուցումով եւ եղած բազմաթիւ հարցումներուն իր պատասխաններով, ան համակողմանի կերպով եւ խոր հասկացողութեամբ խօսեցաւ հայ-թուրք սահմանի բացման մասին, հիմնական գիծը ըլլալով անոր դէմ Հ.Յ.Դ.ի ընդդիմութիւնը, որուն հետեւանքով եւ այլ պատճառներով

ԲԱՑՈՒՄ Հ.Բ.Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԻՇԻԿՈՆԻ ԱԼԵՔ ԵՒ ՄԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՆՈՐ ԴՊՐՈՑԱՇԵՆՔԻՆ

Երեքշաբթի, Սեպտեմբեր 8, 2009 թուականը որպէս յիշատակելի թուական պիտի արձանագրուի Մանուկեան վարժարանի քառասնամեայ տարեգրութեան մէջ:

Այդ օր, նոր ու արդիական երկրորդական վարժարանի հանդիսարանին մէջ, ներկայութեամբ հոգաբարձութեան անդամներուն, գաղութի սպայախններուն, նախկին շրջանաւարտներուն ու ներկայ աշակերտութեան եւ ուսուցիչներուն, տեղի ունեցաւ դպրոցական տարեշրջանի վերամուտը: Բոլոր ներկաները եւ մանաւանդ աշակերտները, որոնք պիտի օգտագործէին այս գեղեցիկ շէնքը, հիացմունքով կը դիտէին բարերարներ Տիար Ռիչըրտ Մանուկեանի ու Լուիզ Մանուկեան Միմոնի առատաձեռն նուիրատուութեամբ կառուցուած այս մասնաշէնքը:

Բեմահարթակին վրայ տեղ գրաւած էին նախկին ու ներկայ հոգաբարձուներն ու վարժարանիս զոյգ տնօրէնները: Նախակրթարանի ու միջնակարգի տնօրէնուհի Օրդ. Տայանա Գրգըլեան խօսք առնելով բարի գալուստ մաղթեց բոլոր ներկաներուն եւ մանաւանդ աշակերտներուն, մաղթելով անոնց բարեբեր ու յաջողութիւններով լի տարեշրջան մը: Օրդ. Գրգըլեան մէկ առ մէկ ծանօթացուց դպրոցիս հոգաբարձուները, որոնք ջանք չէին խնայել ապահովելու այս դպրոցին հեզասահ ընթացքը:

Ապա խօսք առաւ երկրորդական վարժարանի տնօրէն դոկտ. Յովսէփ Թորոսեան, որ նախ եւ առաջ շնորհակալութիւն յայտնեց բարերարներուն որոնք շարունակելով իրենց ծնողքին՝ մեծանուն բարերարներ Ալեք եւ Մարի մանուկեաններուն աւանդը, նիւթապէս թէ բարոյապէս նեցուկ կը կանգնին այս վարժարանին: Բարերարները քանի մը տարի առաջ հիմնովին վերանորոգեց ու ընդարձակեց էին վարժարանս, սակայն նկատի ունենալով աշակեր-

տութեան թիւի յարածուն աճը, բարերարները համաձայնեցին կառուցել այս հոյակապ երկրորդականի մասնաշէնքը, որ կը բաւարարէր արդիական բոլոր չափանիշները: Դոկտ. Թորոսեան իր խօսքին մէջ ըսաւ. «Այս վերամուտին մենք կը բանանք մեր դուները աւելի քան չորս հարիւր աշակերտներու, որոնք եկած են հոս, այս սուրբ օծախին տակ, սորվելու մեր Մեսրոպեան հագարամեայ լեզուն, սիրելու մեր երկաթագիր այբուբենը, երգելու մեր կոմիտասեան երգերը, պարելու մօր քոչարին եւ ըմբոշխնելու մեր արուեստն ու գրականութիւնը»:

Տնօրէնը շատուկ շնորհակալութիւն յայտնեց նաեւ երկրորդականի ուսուցիչ-ուսուցիչուհիներուն, նաեւ աշակերտներուն, որոնք վերջին քանի մը տարիներուն կարողացան երկրորդականի ժամանակաւոր ու ոչ շատ յարմարաւէտ շէնքին մէջ ոչ միայն դասաւանդութիւնները շարունակել, այլ արձանագրել բազում յաջողութիւններ, որոնց արդիւնքը ահա աշակերտութեան թիւի այս աննախադէպ աճն է:

Հոգաբարձութեան ժրջանատենապետ դոկտ. Ռիչըրտ Մարպըրդը շնորհաւորեց Միշիկոնի հայութիւնը այս հոյակապ նուէրին համար, որ ընծայուեցաւ Ռիչըրտ եւ Լուիզ Մանուկեաններու կողմէ: Ան դուրստեց վարժարանիս զոյգ տնօրէններն ու տեսուչները, ինչպէս նաեւ բոլոր ուսուցչական կազմը, որ անխոնջ աշխատանքով կրցեր էին ապահովել Մանուկեան վարժարանի ուսումնական բարձր մակարդակը, Բարեգործականի այս դպրոցը դարձնելով շրջանի լաւագոյն կրթական հաստատութիւններէն մին:

Ապա տեղի ունեցաւ ժապաւէտի պաշտօնական հատումը զոյգ տնօրէններուն եւ հոգաբարձութեան ատենապետին ու փոխ ատենապետ պրն. Երուանդ Ազատեանին կողմէ:

Դաշնակցութիւնը հրաժարեցաւ Հայաստանի կառավարութենէն:

ՄԱՍԻՍ
ԱՄԵՆԱՎՍՏԱՀԵԼԻ ԱՂԲԻՒՐԸ ՀԱՅՐԵՆԻ

ՇԻՐԱԿԻ ԸՈՂԻ ՊԱՐԳԵԻԸ ԸԱՐՅԱԶՐՈՅՑ ԱՐՈՒԷՏԱՐԱՆ ԶԱՐԵՆ ԽԱՉԱՏԵՐՆԱԻ ՇԵՏ

Հ.Բ.Ը. Միուլթեան Հարաւային Գալիֆորնիոյ Շրջանակային Յանձնաժողովի կազմակերպութեամբ, յառաջիկայ Նոյեմբեր 7ին Հ.Բ.Ը.Մ.ի Փաստաւորագրի Ալեք Մանուկեան կեդրոնին մէջ տեղի պիտի ունենայ յայտնի քանդակագործ եւ գեղանկարիչ էմիլ Գազարի նուիրուած մեծարման երեկոյ մը: Մեծարման երեկոյի եւ ցուցահանդէսի գլխաւոր բանախօսը պիտի ըլլայ յատկապէս երեւանէն հրահրուած հայրենի արուեստաբան Շահէն Խաչատրեանը:

Շահէն Խաչատրեան եւ էմիլ Գազարի քանդակը

Շահէն Խաչատրեան Հայաստանի յայտնի արուեստաբաններէն է: Ծնած է Հայկապ, 1934ին: 1946ին ընտանեօք ներգաղթած է Հայաստան: Վկայուած է Լենինկրատի գեղարուեստի ակադեմիային: Ան աշխատած է Հայաստանի Պետական Պատկերասրահին մէջ: 1967ին, Մարտիրոս Սարեանի առաջարկով, ստանձնած է Սարեանի նորաստեղծ թանգարանի տնօրէնի պաշտօնը, զոր վարած է մինչեւ 2004 թուականը: Ան 1990ին վարած է նաեւ Ազգային Պատկերասրահի տնօրէնի պաշտօնը:

Խաչատրեան հեղինակ է տասնեակ մը արուեստաբանական աշխատութիւններու, որոնք նուիրուած են 19րդ եւ 20րդ դարերու հայ արուեստին: Ան ցուցահանդէսներ կազմակերպած է Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Գերմանիոյ, Յունաստանի, Միացեալ Նահանգներու Հունգարիոյ եւ Նախկին խորհրդային բազմաթիւ քաղաքներու մէջ:

Շահէն Խաչատրեան այժմ կ'աշխատի Ս. Էլմիածնի մէջ, որպէս Ամնայն Հայոց Կաթողիկոսի մշակութային խորհրդակալ եւ Արշիլ Կորքիի թանգարանի տնօրէն:

Օգտուելով իր Հայաստան գտնուելու առիթէն, Հ.Բ.Ը.Մ.ի Հարաւային Գալիֆորնիոյ Շրջանակային Յանձնաժողովի փոխ-ատենապետ Հայկ Մարեան հարցազրոյց մը վարած է հայրենի արուեստաբանին հետ:

Ստորեւ այդ հարցազրոյցը:
Յ. Պատմեցէք մեր ազգային արուեստին հետ առնչուող հետաքրքրական նորութիւններու մասին:

Պ. Ինչ համար ուրախացնող նորութիւնը 1900ին կեանքից հեռացած Ազգազովաբուն է վերաբերում: Մի դար շարունակ, Ռուսաստանում լոյս տեսնող գրքերում ծովանկարիչը միշտ ներկայացւում էր սոսկ իբրև ռուս նկարիչ: Բայց ահա Մոսկուայում լոյս է տեսել բազմալի մի մենագրութիւն: Հեղինակը՝ Թաթևիանա Մամոնթովան է, ռուս արուեստաբաններից միակը, ով ուսումնասիրելով մեր արուեստը, մեր նկարչութեան զարգացման պատմութիւնը, հաստատել է ոչ միայն Այվազովաբուն հայկական ծագումը, այլև ներկայացրել նրան որպէս հայ մշակույթի նուիրեալ: Այդ հիացնող աշխատութեամբ փաստօրէն ժխտում է ծովանկարչի մահից անմիջապէս ֆեթերալուրկում լոյս տեսած գրքի առաջին էջում նշուած այն միտքը, որ Այվազովաբին հայ չէ:

Յ. Իսկ ի՞նչն էր եղած անոր հայ չհամարելու պատճառը:

Պ. Դա անկասկած բխել էր քաղաքական իրավիճակից, որի համար հիմք էր ծառայել հետեւեալը: Յայտնի է, որ մարդիկ նոր բնակավայրեր ընտրելով, յաճախ փոխում էին իրենց անունները: Այվազովաբուն հայրն, օրինակ, Լեհաստանից Ղրիմ տեղափոխուելով իր Գեորգ անունը դարձրել էր Կոստանդին, իսկ Հայկազեան ազգանունը ռուսե-

րէնին մօտ՝ Գալվազովաբի: Երկու որդիները՝ Արքեպիսկոպոս Գաբրիէլը եւ Ծովի մեծ երգիչը, իրենց ազգանունից կրճատում են «Գ» սկզբնատառը: Վրձնի վարպետի կապերը հայ իրականութեան ու մշակույթի հետ Ռուսաստանում, ի հարկ է, տարածում չէին գտել: Նա որոշ նկարների տակ եւ հայերէն գրած նամակներն էլ ստորագրել է՝ Յովհաննէս Այվազեան:

Ժամանակներն ի հարկ է փոխուեցին: Հայաստան ինքնորոշուեց որպէս հանրապետութիւն եւ նրա հինաւուրց մշակույթի դուները բացուեց աշխարհի առջև: Այսօր արդէն արտերկրում գործող հայ արուեստագէտների մօտ անուն փոխելու մտադրութիւն չի առաջանում: Իբրև օրինակ՝ յիշենք երիտասարդ ջութակահար Սերկէյ Խաչատրեանին, որն աշխարհում այսօր մեծ ճանաչում է վայելում, փայլուն յաջողութեամբ հանդէս է գալիս գանազան երկրներում:

Յ. Պիտի փափաքէի՞նք, որ խօսելիք մեր երիտասարդ նկարիչներու մասին:

Պ. Դա ինչ հետաքրքրող խնդիր է, ոգեւորուելու ակունք: Նախ խօսեմ 1960-ականների սերնդի մասին: Մոտանալ անկարելի է, թէ ինչ պայքար նրանք ծաւալեցին՝ յաղթահարելով արուեստում տիրող միօրինակութիւնը, անդէմութիւնը: Ծնորհիւ արարման կանոններին ազնուութեամբ ծառայելուն եւ արտա-յայտչական ուրոյն լեզուի հաստատման՝ մեր կերպարուեստը կարելի է ասել նոր վերածնունդ ապրեց: Ինքնուրթեամբ գնահատուեցին Մինաս Աւետիսեանը, Աշոտ Յովհաննիսեանը, Աշոտ Մելքոնեանը, Ռաֆայէլ Աթոյեանը, Յակոբ Յակոբեանը եւ ուրիշներ: Այժմ ասպարէզ է իջել արուեստագէտների նոր սերունդ ու այդ սերնդից շատերը կամայ թէ ակամայ մայր երկրից հեռացել են:

Յ. Իսկ դուք այդ երեւոյթը ժխտակա՞ն կը նկատէք:

Պ. Եւ այդ էլ ո՛չ: Այո՛, որովհետեւ մեր մշակույթի առաջընթացի համար կարեւորագոյն արուեստի ազգային դէմքի պահպանում է, ազգային աւանդութիւններն նորովի մեկնութիւններ տալը: Այդ ձգտումն այժմ նուազել է: Պատճառը համանմանութեան (կրոպալիագացիայի) տարածուող միտումն է: Այն կարող է ընդգրկել կեանքի, ապրելու հարցեր: Բայց, երբ թափանցում է մշակույթի բնագաւառը, վտանգը մօտենում է, եւ մայր արուեստի դիմագիծը սկսում է փոխուել, վերանալ:

Իսկ հաւատարիմ մնալ ազգայինին, նշանակում է պաշտող մնալ երկրագնդի օրէնքին՝ իւրաքանչիւր ժողովրդի ինքնութեանը: Ո՞ր ժողովուրդը ենթարկուելով նման գաղափարի, կը կարողանայ կորցնել իր հոգեւոր կեանքի «այգին»: Աշխարհի գեղեցկութիւնը տարբերութիւնների, անկրկնելիութեան մէջ է...

Պատասխանեցի նաեւ ոչ: Ո՛չ, որովհետեւ հեռանալ երկրից, չի նշանակում իր հետ չտանել, մոռանալ «իրենը»: Երբ գետակի ջուրը դուրս է մղուում հունից եւ փոռուելով նոր տարածքներում, խթանում է նոր ծնունդների եւ անպայման կը պահպանուի ջրի սկունքային համն ու բոյրը:

Դրսում գործող արուեստագէտներն անկասկած բարձր արդիւնքի կը հասնեն, եթէ հաւատարիմ մնան իրենց հոգու կանչին եւ հայ հոգուն զօրուած կարօտի ոյժին: Յ. Ձեր արտայայտած մտքերը հետաքրքրական են, բայց ձեր տեսողութեան դաշտին մէջ նկատու՞ էք անբացած «սլուներ»՝ հայ երիտասարդ ստեղծագործողներ:

Պ. Անկասկած: Դուք երեւան էք այցելել Գալիֆորնիոյ նահանգից,

Շահէն Խաչատրեան եւ Մարտիրոս Սարեան

ուր արդէն երկու-երեք տասնամեակ է հանգրուան են առել բազում հայաստանցիներ: Ըստ պատմութեան «գասերի» օտար արեւում հաստատուած հայերը (յիշենք Եղեռնից փրկուածները՝ Ար Կորբուն, Լեւոն Թիւթիւճեանեանին, Գառգուին, Ժանսեմին...) ծնունդ են տուել հզօր

անհատականութիւնների՝ արժանացած լաւ գնահատութեան:

Նոյեմբեր 7-ին ձեր կողմից, Հ.Բ.Ը. Միուլթեան Փաստաւորագրի Ալեք Մանուկեան կեդրոնի սրահում ցուցահանդէս-երեկոյ կազմակերպուած առթիւ, սիրով երկու խօսք կ'ասեի արձանագործ ու նկարիչ էմիլ Գազարի մասին: Վերջերս վախճանուած արուեստաբան Հենրիկ Իգիթեանը իր ուսումնասիրութեան մէջ նշել է. «էմիլի հերոսները եկուորներ են, այն էլ գոյութիւն չունեցող անցեակից: Դրանք քոնքրեթ ժամանակից ու շրջակայքից դուրս են, ժամանակի մեքենայի միջով անցած ու փոխակերպուած կերպարներ են: Նրանց հեղինակը ասես ինքն էլ այլ կեանքից է եկել եւ առաքելութիւն է ստանձնել յիշեցնելու հոգու, սիրոյ, բարութեան ու կեցութեան թախծոտ ուրախութեան նմասին»:

Գազարի ներաշխարհը բացայայտող դիպուկ կարծիք է սա: Վերջերս, Երեւանի «Ակադեմիա» պատկերասրահում՝ նրա որոշ նոր գործերի ցուցահանուէր բացուեց: Գազարը տաղանդներ ծնող Շիրակի հողի պարգեւ է: Նա իրականութեան մասին խորհրդածուում ու այն ընկալում է, ինչպէս կայ՝ ալելուր, կը քառատ, գեղեցկազարդ ու խնդուն... Նրա ստեղծագործական ձգտումն է կեանքի «թատերաբեմը», սիմվոլիք կառուցուած քային ու գունային դաշնութեամբ ներկայացնել այնպէս, որ այն ներքին պոռթկումի ու յոյզերի ուժ ստանայ: Այլակերպելով իր հերոսներին՝ նա «երգող», կերպարուեստի տարբեր ժամանակներ յիշեցնող ձեւեր է որսում, եւ համում արտայայտչական լեզուի սուր, գրաւիչ ինքնատիպութեան: Նկատի առնելով իր կարողութիւնները, համոզուած եմ, որ Գազարը առաւել ընդհանրացման կը բերի՝ դիտողի յիշողութեան մէջ դրոշմուող, իր գործերի գաղափարական մեկնակէտը:

Մաղթում եմ Գազարին ձեւակերպման նոր յայտնութիւններ եւ Ֆլորինցիայի «Մետիչի» մրցանակից յետոյ նոր յաղթանակներ: Յ. Դուք մեր հարցազրոյցը սկսաք Այվազովաբիով: Լաւ պիտի ըլլար եթէ ըսէիք թէ կապ մը կայ արդեօք անոց միջեւ:

Պ. Այո՛ կայ: Չզարմանաք: Այվազովաբին գրել է՝ «ապրել, ինչ համար նշանակում է աշխատել: Այդպէս էլ Գազարն է ապրում»:

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ

Շարունակուած էջ-էն

դիտել տալէ ետք թէ Սրբ. Տաճարի շինարարութիւնը պակաս մը պիտի դառնայ տարուող աշխատանքներուն, քաջալեր մօտեցումով մը ան դիտել տուաւ, թէ «Մայր Տաճարը պիտի դարձնենք մեր հաւատքի փորձաքարը»: Սրբազան Հայրը իր խորունկ գնահատականը յայտնեց հոգեւորականներու մեծ բանակին եւ անոր կողքին գործող ընտրեալ պաասաւորներուն թեմէն ներս, որոնք կ'առաջնորդուին Մայր Տաճարի շինարարութեան տեսլականով, ինչ որ, եզրակացուց ան, առաքելութիւն մըն է:

Ողջոյնի խօսքով ելոյթ ունեցաւ «Մասիս» շաբաթաթերթի գլխաւոր խմբագիր Տօքթ. Արշակ Գազանձեան, որ ողջունեց Մայր Տաճարի շինարարութեան ծրագրի գործնականացումը, որուն յաղթական աւարտը պիտի ողջունենք շուտով: «Մենք պահանջուած վկայները հանդիսացանք Մայր Տաճարի գմբէթներուն վրայ գետեղուած երկնաս-

լաց սուրբ խաչերուն» ըսաւ ան: Ան կը բացայայտէր այն հաստատ համոզումը, որ նորակառոյց Մայր Տաճարը պիտի դառնայ հայ հաւատքի, մշակույթի, գոյութեան պահպանման, հայրենասիրութեան եւ հաւաքական կամքի կանչող մշտանորոգ պատմական օրրան:

Կատարուեցաւ հանգանակութիւն: Գոյացաւ գնահատանքի արժանի մեծակ գումար, որ տարակոյս չի կայ, պիտի բազմապատկուի գալիք օրերուն, շնորհիւ գործող խանդավառ հանգանակիչ յանձնախումբերուն:

Մայր Տաճարի շինարարական Նուիրահաւաքի Յանձնախումբի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած ներկայ ճաշկերոյթ-ձեռնարկը իր աւարտին հասաւ խանդավառ, յուսադրիչ, այլապէս գօտեպնդիչ մթնոլորտի մէջ, միշտ պատրաստ նոր նախաձեռնութիւններու ի փառս հայ հաւատքի զօրացման, հայ մշակույթի զարգացման եւ հայ ինքնութեան բիւրեղացման:

«ՄԱՍԻՍ»

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱԹԵԱՆ (Շարունակում և նախորդ թիվում)

Ա. ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԼԱՐԸ
Նկատելի էրեւոյթ է, թէ Դուրեանի ազգային բովանդակութեամբ քերթուածները փոքր թիւ մը կը կազմեն եւ այդ քիչին մէջ ալ մի քանի հատը, իր ժամանակի ճաշակին ու պահանջին ծնունդն են եւ այսօր կը զգենուն պարագայական բնոյթ եւ այդ պատճառով կը պատկանին անցեալին ու կը հետաքրքրեն գրականութեան պատմիչները միայն: **Օրինակ. Խրիմեան Հայրիկին վերաբերող քերթուածները եւ «Երգ Մարտի վարդանանց»** հետորական բնոյթ ունեցող քերթուածը: Սակայն «Վիշտ Հայուն», «Իդէա առ Հայաստան» եւ մանաւանդ «Իմ Յաւը» քերթուածները, իրենց մէջ պարփակած իրաւ ապրումով, վեր կը հանեն հայրենասէր Դուրեանը: Այս քերթուածներով, Դուրեան ի յայտ կու գայ իբրեւ մէկը, որ իր ժողովուրդին տառապանքին եւ «մի-խիր հագած, արիւն ծծած» իր հայրենիքին դժբախտութեան գիտակցութիւնը ունեցած է կանուխէն եւ վաղուց ճաշակած է անոնց դառնութիւնը: «Վիշտք Հայուն» քերթուածին մէջ կ'ըսէ.

Փոխանակ քաղցր օրօրներու,
Յայրենիք
Օրբանիս քով մայրիկս, ըզքեց միշտ ողբաց,
Յամբոյրիս հետ շիթ մ'ըզգացի արտասուաց
Աչերս տեսան արցունքներու լոկ երկիմբ:

Հայրենիքի սէրը, կարծէք ամէն բանէ առաջ եւ ամէն բանէ գերիվեր պաշտամունքի հասած ըլլար իր մօտ, այնքան որ «Իմ Յաւը» բանաստեղծութեան մէջ կ'ըսէ, թէ ոչ մէկ բան այնքան մեծ ցաւ է իրեն համար, որքան իր թշուառ հայրենիքին չօգնած մեռնիլը:

Ի՞նչ մարդկութեան մէկ ուսող զօս՝
Յայրենիք մը ունիմ թշուառ
Չօգնած անոր՝ մեռնիլ՝ անմշան,
Ո՛հ, այս է ցաւ ինձ համար:

Բայց Դուրեանի մօտ հայրենիքը միայն սէր չէ, ոչ ալ դժբախտութեան վրայ ողբալու արարք, այլ պայմաններու եւ իրականութեան գիտակցութիւն մըն է եւ այդ պայմաններուն ընդմէջէն դուրս կարենալ գալու ցուցմունք եւ դիրքորոշում: Հետաքրքրական է իմանալ, որ այս տղան 1869ին գրուած, այսինքն 18 տարեկան հասակին մէջ, «Իդէա Առ Հայաստան» քերթուածով կ'ըսէ.

Թերեւս ժպտիմ հայոց մըթիմ սարերը,
Կամ շունչ ծխեն Սիպերիոյ սառերը,

Բայց սեւ հողիք ու սեւ ճանկեր անողոք
Խեղդել կու գան ազատ հողոյս իմ բողոք

Արդարութի՛ւն, քեզ մոռնա՛լ...
Երբեք, այլ սուր մ'ըլլալ սըրտեր քեզ մուտ տալ

Իր հայրենիքին ազատագրութեան եւ արդարութեան վերականգնումի համար սուրբ երգող Դուրեանը, այսպիսով կը դառնայ «Երկաթէ Ծերեփ»ին ջատագովներէն եւ նախակարապետներէն մէկը, Խրիմեան Հայրիկին իսկ առաջ...

Հայրենասիրութեան այս բաժնին մէջ, կ'ուզէի պահել մըն ալ կանգ առնել անոր ցաւին ու ճակատագրին հետ, անտարբեր չէ մնացած նաեւ համամարդկային ու անողոք հասարակարգի մը, ուր սիրոյ փոխարէն, աստիճութիւնը, ռազմա-

տենչ ոգին ու բարբարոսութիւնը կը տուայտեցնեն ու արիւնաքամ կը դարձնեն մարդկութիւնը: «Սիրեցէք Ձմիմեանս» քերթուածին մէջ կ'ըսէ.

Ծածկէ ամպով կարմիր կողերի
Գողգոթայ
Եւ թող խայտան ցաւոտ ոսկերք սեւ Յուդայ...

Ժանգոտ ու գուլ թուրերն առին կարմիր փայլ
Նոր կըրօմիմ հետ արեան ուղիսք առին քայլ...

Թմբամօթի առջի բոմբիւնն խեղդեց սէզ
Ձքաղցր հագագ թէ «Ձմիմեանս սիրեցէք»:

Աւելին, ան իր համակրութեան ծիրին մէջ առած է իրաւագրկուած եւ աղքատութեան ճիրաններուն մէջ գազարուողները, իր վերջին եւ «հինաղնութեան պատճառով ընդհատուած» ծանօթութիւնը կրող քերթուածին սա տողերը կու տան անոր վկայութիւնը.

Լուսին, գըտիր լոյս ցողելու ցածուկ հիւղ
Ուր գէթ ցամքած է կանթելիմ անկայծ իւղ,

Մի, մի սորվիր գաղջ արեւն ձըմեռուան,
Մոռնալ հիւղն ուր ամայի է վառարան,

Եւ լոկ սրտերն հոն կը մըխան յուսահատ...:

Որքան ալ համամարդկային եւ ընկերային այս հարցերը արտաքին էրեւոյթով կ'անդրադառնան Դուրեանին վրայ եւ ուսման թիկ մօտեցում մը ունի անոնց հանդէպ, լուսնէն հայցելու՝ թշուառ ու սրափաղող հիւղերու լոյսն ու ջերմութիւնը, բայց չյիշատակել գանոնք, պիտի նշանակէր անտես առնել անոր դաշտափարակներ կողմնացոյցը, որ կը յայտնուի այնքան կանխահասօրէն գրեթէ պատանի տարիքին եւ այնպիսի ժամանակի ու վայրի մը մէջ, որ Սուլթանական խուլ թուրքիան էր: Դուրեանի թանկագին ուղմտութիւններէն մէկն ալ այս է, ողջմտութիւն մը որ կը պակսի շատ աւելի հասուն գրողներու, նոյնիսկ մե'ր ժամանակներուն, ուր մարդկային ճակատագիրն ու ընկերային կացութիւնը հասած են տագնապի վտանգաւոր մակարդակի մը...:

Բ. ՍԻՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
Սիրերգութիւնը, Դուրեանի բանաստեղծութեան ամենէն կարեւոր մասը կը կազմէ եւ իր գրականութեան մէջ մեծ բաժին մը յատկացուած է սիրոյ: Սէրը ոչ միայն շահեկան է անոր վաստակին մէջ իբրեւ բանաստեղծութիւններու թիւ (մօտ 18 քերթուած) այլ նաեւ իբրեւ արժէք եւ մօտենալու կերպ: Այսօր էր իր քերթուածներուն հետքերուն հետեւինք եւ ուզենք վերականգնել իր սէրն ու ըմբռնումը, կ'ունենանք բոլորովին ինքնատիպ սիրերգակ մը: Նախ կ'ուզենք պատասխանել այն հարցումին, թէ Դուրեան սիրած է երբեւիցէ իր կեանքին մէջ: Այս հարցումին ինք իսկ կը պատասխանէ իր «Սեւ սեւ» խորագրուած քերթուածին մէջ, ուր շատ յստակ կերպով ըսուած է.
Ունէի ես իմ սիրուիին
Որո՞ւ թէպէտ աչքն էիմ սեւ,
Սակայն սգալ չըզփտէիմ...
Հրեշտակ մ'էր Նէ, հրեշտակ անթել:

Այս վկայութեանէն յետոյ, կայ նաեւ ուրիշ պարագայ մը եւ ան դարձեալ կու գայ Դուրեանի քերթուածներէն որ ունի «Ջնէ Պաշտեմ»

խորագիրը, որուն 7րդ տունին առաջին տողը ունի անուան մը սկզբնատառը «Ես կը պաշտեմ զիմ Պ...» որ ըստ գրականագէտ վահրամ Թերզիպաշեանին, այս Պ.էն, պատահականօրէն դրուած անուան մը սկզբնատառն է, այլ կը համապատասխանէ Արաքսիա-Պետրոս անունով աղջկան մը, որ դերասանուհի մը եղած է եւ Դուրեանի հետ մասնակցած է ներկայացումներու:

Այստեղ աւելորդ չէ չիշել այն պարագան, թէ Դուրեան, կուսական գեղեցկութեան նուիրուած բազմաթիւ տուներ ունի իր քերթուածներուն մէջ, որոնք այնքան վճիտ, թարմ ու գրաւիչ ձեւով կը պատկերացնեն գայն: Ահա նմոյշ մը.

Աչերդ սիրոյ արտուշան,
Մատներդ էիմ գիրգ շուշան,
Այտերդ վարդի սոր թերթեր,
Նայուածքդ ծնէր սոր եթեր:

Այս բոլորէն յետոյ կը ծագի հարցումը, թէ Դուրեան ունենալով իր սիրոյ առարկան, ինչպէս կ'ըսեն միտով ու ոսկորով, ի՞նչ մօտեցում ունեցած է, ինչպէս ընկալած է սէրը, ի՞նչ ապրումներով: Պէտք է ըսել, թէ անոր մօտեցումը կամ ընկալումը եղած է բոլորովին ինքնատիպ: Ի բնէ երկչոտ, «Ես կը դողամ քեզ մօտենալու» ըսելու աստիճան, սէրը առած է ան վիպապաշտ «romantique» ըմբռնումով եւ մեղապահ ապրումներէ վեր, ինքն իր մէջ անհունանալու, առանձնանալու, երազելու ձգտում եղած է սէրը ընկալելու իր կերպը: «Սիրելի» քերթուածին մէջ կ'ըսէ.

Բոյլ մը նայուածք, փունջ մը ժպիտ՝
Քուրա մը խօսք դիւթեց իմ սիրտ:
Ես ուզեցի լուռ մեռնալ
Սիրել փրօթք շորշեր թաւուտ,
Սիրել կայծերն երկնի կապուտ,
Առտուան շաղմ, իրիկուան բալ,
Ճակատագրիս սեւ գիծ կարդալ
Խոկալ, սուզիլ, ըզմայլիլ գուտ:

Առանձնանալու, ինքն իր մէջ վերանալու այս իրողութիւնը այնքան շեշտուած է Դուրեանի մօտ, որ նկատելի է սիրոյ նուիրուած գրեթէ իր բոլոր քերթուածներուն մէջ: Կը

թուի, թէ անիկա Դուրեանի խառնուածքն իսկ է եւ այդ աննիւթացումը կը տարածուի իր սիրոյ առարկային վրայ, գայն ներկայացնելով, իր մարմնեղէնը թօթափած իբրեւ անգայտ էակ, եթէ այդ էակը նոյնիսկ իր քովիկը ըլլալ եւ ընթերցողը աւելի կը զգայ գայն այդ պահունքան կը տեսնէ գայն իր նիւթեղէն դիմագիծով: Ահաւասիկ ապացոյցը «Պէտք է մեռնիլ» վերնագրով բանաստեղծութեան սա հատուածին մէջ:

Կուրծքս ուռուցիկ լանջ մը զգայ սիրաբուխ,
Սիրոյ մրմունջ, հառաչ լսեցի բեկբեկ խօսք,

Դողդոջ ու գիրգ՝ պաղ ձեռք մզգազ ձեռքըս սուկ,
Թեւերուս մէջ լոյս մը, հով մը մարեցաւ:

Եալ չէր Նէ, այլ սեր, հուր, շունչ, ժպիտ, ցաւ:

Սէրը, Դուրեանի համար շօշափելի իրողութիւն ըլլալ վեր, հոգեկան անկրկնելի ապրումներու, վերանալու, երազելու արարք մըն է, որուն պատճառով ալ, գինք այդ վիճակներուն վերածող սիրոյ առարկան կը դառնայ գերբնականացուած էակ մը: «Նէ» քերթուածին հետեւեալ տունով կը հաստատուի մեր ենթադրութիւնը.

Թէ կոյսը չըլլար
Սիրուն ու անբիծ
Չաստուածն այն երկնից
Մարդ ո՞ւր կը կարդար:

Գ. ՎԻՇՏԻ ԵՐԳԻՉԸ
Եթէ ուզէինք Դուրեանի վիշտի երգերուն խորքը ամփոփելով, խառցանելով վերածել մէկ բառի, այդ բառը կ'ըլլայ ճակատագիր ըսուածը, ճակատագիր, որ բացառապէս վիճակուեցաւ այս բացառիկ տղուն, երբ կ'ապրէր աստենականին մէջ: Իր կեանքին համրուած տարիները պահ մը վերականգնանցենք մեր աչքերուն առջեւ ու պիտի տեսնենք մարդկօրէն անըմբռնելի դժբախտ:

Շաք-ը էջ 16

Announcing the new
private practice of
ISSAC HADDAD, M.D.
Pediatrics and Adolescents

2990 E. Colorado Blvd., Suite 105C
Pasadena, CA 91107
Tel: 626/793-3700
Fax: 626/793-3702

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Շարունակուած էջ 15-էն

տուժիւններու յաջորդականութիւն մը, որոնք անգուժ յորձանքներու բախումով, կը փշրեն չնաշխարհիկ գեղեցկութեամբ օժտուած ծաղկամանի պէս իր սիրտը: Տիրող մտայնութիւնները, ընկերային պայմանները, կարիքը, մարդկային վերաբերումները, բարոյական ընդունուած կարգ ու սարքը, սէրերը, առողջութիւնը, ռիսկերիմ եւ անգիջող նենգութեամբ խուժեցին իր վրայ, մէկուսացուցին զինք, անտեսեցին, լքեցին եւ վերջպէս վաղաժամօրէն դատապարտեցին գերեզմանի: Այդ ճակատագիրը այնքան դաժան եղաւ, որ իր վիշտին կրակներէն ժայթքած բառերով հարցուց Աստուծոյ.

Այս ճակատագիրը ի՞նչ սեւ է Աստուած

Արդեօք դամբանին մրուրո՞վ է գծուած:

Ահա այս ապրումներէն բեկորներ, յիշատակութիւններ, վկայութիւններ կան իր բազմաթիւ քերթուածներուն մէջ.

Շատերը զիս մերժեցին,
»Քնար մ'ունի սոսկ« ըսին.
Միմ' »դողդոջ է, գոյն չունի«,
Միւսը ալ ըսաւ. »Կը մեռնի«:

Կամ՝
Ոչ ոք ըսաւ. »Սա տղին

Պատուեմք սիրտը տրամագին,
Նայինք ինչե՛ր գրուած կ'ան...«

- Դոն Կրիշտի կայ, ո՛չ մատեան:
Դուրեան, կեանքէն ստացած

դառնութիւններուն ի տես, յատկանշական բնորոշումներ կ'ընէ, որոնք կարճ ըլլալով հանդերձ բաց խորապէս թելադրական են: Իր մտերիմ բարեկամին՝ Լուիսֆեանին մասուան առիթով գրուած «Հեծեծմունք» խորագրով քերթուածին մէջ կ'ըսէ.

Ո՛հ, այս աշխարհ միշտ տաղտո՞ւկ է...

Ցաւերու մեծ մայր մ'է աշխարհ:

Այսպէս, ցաւերու մեծ մայրէն՝ աշխարհէն կը ժառանգէ թախիծ, կը դառնայ տառապանքի որդեգիր եւ իր կեանքին ամբողջ պատկերը ամփոփելով «Ի՞նչ կ'ըսեն» քերթուածին անկրկնելի սա տունին մէջ, կը բացայայտէ իր տիրութեան պատճառը.

Ինձի կ'ըսեն. »Միշտ տխուր ես«

«Ինչպէս չըլլամ, մէկիկ մէկիկ
Թօթափեցան գլխուս աստղիկը...

Արշալոյս մը չանցաւ սրտս«:

Արշալոյս մը չտեսած իր սիրտը, մարդկօրէն ըմբռնելի էր, որ յուսահատութեան պահեր ունենար, հակառակը պիտի ըլլար անբնական, ինչպէս որ կ'ըսէ.

Անյուսութի՛ւն, գերեզմանի

Այդ սեւ կաթը շա՛տ ըմպեցինք:

Կամ՝
Ալեակի յուզի՞մ թող լճակ

Ձի թու խորքիդ մէջ անձկաւ,
Յուսահատ մը նայեցաւ...

Բայց պէտք է աւելցնել, թէ յուսահատութեան պահերուն կողքին, Դուրեան կ'ունենայ նաեւ ընդգուժի եւ բողբոջի դղրդացնող պահեր, որոնք նոյնիսկ կը վերածուին շանթերու հրաշքովութեամբ անէծքի, խրելու համար Աստուծոյ կողմ.

Իսկ թէ կորնցի պիտի իմ հուսկ շունց

Դոս մառախուղի մէջ համր անշշունց,

Այժմէն թո՛ղ որ շանթ մ'ըլլամ դալկահար,

Պլուլիմ անուանող, մեռնեմ անդադար,

Թող անէծք մ'ըլլամ ու կողով խրքիմ,

Թող յորջորջեմ քեզ «Աստուած յետերիմ»:

Բայց պարտադրական ոգի ցոյց չտալուն կողքին, կայ շատ աւելի կարեւոր պարագայ մը, թէ Դուրեան յոռետես չէ՛, եւ ոչնչապաշտ չի դառնար, այլ կը հաւատայ յիշատակին եւ յիշատակի թառամելուն մէջ կը տեսնէ միայն մահը ի՛ր մահը.

-Իսկ անձանք եթէ մնայ
Երկրի մէկ խորշն հողակոյսն իմ
Եւ յիշատակս ալ թառամի,

Ա՛հ, այն ատեն ես կը մեռնիմ:

Դուրեանի բանաստեղծութեան բովանդակութեան այս հակիրճ պատկերացումէն յետոյ, ենթադրելով, թէ սեւեռուեցան անոր կարգ մը յատկանշական երեաները՝ հայրենիքի, մարդկայինի, սիրոյ եւ վիշտի երգերուն ընդմէջէն, անցնինք իր տաղերուն արուեստին ներկայացման:

Արուեստի առաջին նախապայմանը ջերմութիւնն է: Որեւէ գեղարուեստական գործ, մանաւանդ բանաստեղծութիւնը, ջերմութեամբ է որ վաւերական բնոյթ կը ստանայ եւ այդ ջերմութեամբ է, որ բանաստեղծը կը գատորոշուի հասարակ մահկանացուներէն՝ հաստատելով ի՛ր մօտ միայն ջիղերու տարբեր լարուածք մը, որ կեանքէն եկած որեւէ զրգիւռ պղիտի վերածէ տաք ու բաբախուն գործի, որ անտեսանելի ուղիներով պիտի թափանցէ ու նուաճէ ընթերցողին սիրտը: Առանց այդ ջերմութեան, բանաստեղծը ինչպիսի հնարք, պատկեր, ճարտարութիւն ալ գործածէ, իր գործը պիտի նմանի անբոյր վարդի մը, եւ ինք բանաստեղծի վսեմ կոչումին արժանացած պիտի չըլլայ: Դուրեան՝ Աստուծոյ մատը իրենց ճակատին դպած բախտաւորներէն մէկը՝ կը գատորոշուի ամէն բանէ առաջ իր գործին այդ յատկութեամբ: Դուրեանի բանաստեղծութեան գլխաւոր յատկանիշներէն մէկը ջերմութիւնն է, որով գեղուն է գոնէ իր գործին յաջողուած մասը: Այս տղուն երգը հոգիի երգ է: Կեանքը իր ցաւերով կրակ սրակեր է այս տղուն ջիղերուն վրայ եւ անոնցմէ բարձրացեր է իր բանաստեղծութիւնը, ինչպէս եթէ մորենի մը այրեր եւ իր կրակներուն մէջ մխար: Ահա թէ ինչու, անկարելի է կարդալ զինք եւ հիմապիտի իր երգով, չթրթուալ իր ապրումներով, չյուզուի իր յոյզերով, չբաղցրանալ իր սէրերով եւ չտխրիլ իր թախիծներով: Այդ ջերմութիւնը յաճախ այնքան գորաւոր է, անխառն ու անմիջական, որ ձեր կուրծքէն բարձրանալով, ձեր աչքերուն մէջ կրնայ վերածուիլ արցունքի:

Բայց ջերմութիւնը բանաստեղծութեան նախապայմանը ըլլալով մէկտեղ, ինքը աւանդին անբաւարար պիտի ձգէր գայն, որովհետեւ վերջ ի վերջոյ այդ ջերմութիւնը բանի մը ջերմութիւնն էր, որ մարմին պիտի առնէ, այսինքն արտայայտութեան կերպերով, ճարտարապետութեամբ գեղեցկութիւն պիտի զգենու, պիտի թելադրուի, պիտի քանդակուի: Հո՛ս է որ ի յայտ կու գայ ստեղծագործական երեւակայութիւնը, վարպետութիւնը, հնարաւորութիւն տալով բանաստեղծին, որ գեղեցկագոյն ձեւով արտայայտութեան բերէ իր ներքին կրակը: Պէտք է ըսել, թէ Դուրեան արտակարգ ստեղծագործական երեւակայութեամբ օժտուած բանաստեղծներէն մէկն է: Իր քերթուածներուն մէջ կը հանդիպենք սաշեցուցուցիչ ու ժգնութեամբ պատկերներու: «Տրտունջին մէջ կ'ըսէ.

Ասող մ'ալ ես կ'երթամ յաւելու երկմից,

Ասողերն ի՞նչ են որ, եթէ ոչ անքիծ,

Եւ թշուառ հոգուց անէծք ողբագին,

Որք թռչին այրել ճակատն երկրմբին:

Երեւակայեցէք, աստղերը կը նմանցնէ թշուառ հոգիներու ողբագին անէծքին, որոնք թռչն են երկրին քի ճակատը այրելու...

Երբեմն իր ապրումները այնպիսի ձեւով մը կու տայ, որ ձեր մէջ դղրդագին պահ մը կը ստեղծուի: «Ներա հետ» բանաստեղծութեան սա տունը օրինակ.

Ձեռք վերցուցինք աստղերուն,
Սէր ուխտեցինք իրարու,

Դողդողացին աստղերն ալ
մեր երդումէն ահարկու:

Երբեմն մէկ տող բաւ է իրեն համար որ յոյզի աշխարհ մը բանայ. օրինակ.

Ծաղիկ կ'ըլլամ, բայց առանց քեզ չունիմ հոտ.

Յաճախ նայուածքի այնպիսի թափանցումով կ'ըմբռնէ եւ կը վերարտադրէ վիճակի մը, դէպքի մը կու թիւնը, որ այսպիսի պատկեր մը կը ստեղծէ. Ուրեմն հարեմի թրքուհին է, որ կառքով կ'անցնի ու կը դիտէ. Նայիլ կ'ուզէ, բայց աւելի կը նուաղի,

Սիրտը խուճկի պէս կը մխա՛յ սիրավառ,

Նէ շողերու, բոյրերու է թագուհի,
Խոնջ թիթեռնիկ մ'որ կը խնդրէ ծաղկէ թառ

Եթէ շարժի,
Կ'ըսես. «Յիմա կը թռչի»:

Դուրեան ասոնցմով չի բաւարարուիր եւ սէրը բնորոշելու մէջ, մեր երեւակայութիւնը կասեցնող անգութութեամբ եւ լամբութիւններու երեւակայութիւնը նսեմացնող պատկերներ կ'երկնէ.

Սըրտի մեղու, ինչպէս կոչեց Լամարթին,

Որուն ծնծած ծաղիկըմ սիրտ,
մեղուն է սեր,

-Ես կոչեմ գնէ կո՛յս, որուն սիրտն է երկին

Անհուն սիրոյ, որ հորիզոն չունի դեռ:

Ջերմութեան ու ստեղծագործական երեւակայութեան թանկագին յատկութիւններէն գատ, Դուրեանի բանաստեղծութիւնը ունի նաեւ ուրիշ նոյնքան թանկագին արժանիք մը, ներքին յորդութիւնն է ան եւ այդ յորդութեան արտայայտման եղանակները: Մահուան աչքին տակ եւ կեանքէն այդքան արագ մեկնելու գիտակցութեան մէջ, խոհեւրը, յոյզերը, ապրումները տարբեր ձեւով ընկալած է ան, սարսուղ անդրադարձ ունեցած են անոնք իր վրայ եւ յորդ խուժումով կուտակուած են իր մէջ եւ իր հոգին դարձուցած են հո՞ծ զգայութեանց հանդիսարան մը. ասկէ է որ սիրոյ, վիշտի ու կեանքի իր երգերը տարբեր ուժգնութեամբ կ'արտայայտուին իր մօտ, մինչ բնականոն պայմաններու մէջ ապրող արուեստագէտի կամ բանաստեղծի պարագային անոնք թերեւս նոյն ներքին յորդութիւնը պիտի թելադրէին: Սակայն, աստիք ըսելով մէկտեղ, մեր շեշտելի փափաքածը այն էր, թէ Դուրեանի արտայայտութեան կերպերը, հակառակ իր զգացումներուն յորդութեան, ոչ թէ կը տարածուին՝ ինչպիսի արուեստի մեղքերէն մէկուն՝ հետորականութեան մէջ, այլ այնքան սեղմ, կուռ, հակակշռուած ձեւով մը արտայայտութիւն կը գտնեն: Մինչդեռ, օրինակ, յորդութեամբ օժտուած մեր մեծ բանաստեղծներէն Սիամանթօն ու Դանիէլ վարուժանը չեն կրցած յաճախ ասնձեւ իրենց յորդութիւնը եւ ինչպիսի

հետորականութեան մէջ վիրաւոր դարձուցած են իրենց արուեստը: Յետոյ, Դուրեանի քերթուածները անմիջական բխումով գրուած ըլլալու յատկութիւնն ալ ունին: Անոնց առաջին ժայթքը, աւելորդ պահուճանքով, հանդերձանքով եւ ձեւապաշտական զանազան միջոցներով չէ ճնշուած, չէ ծանրացած ու չէ դանդաղած, այլ պահած է իր ստառուէ պարզութիւնը, բիւրեղացուցութիւնը եւ տաքութիւնը: Եւ այս յատկութիւններուն իրողութեան շնորհիւ է, որ հակառակ իր տաղերուն գրութեան թուականէն անցեր է մօտ 150 տարի եւ հակառակ որ գրական բազմաթիւ ճաշակներ ըմբռնումներ, դպրոցներ եկեր ու անցեր են ու դեռ կու գան ու կ'անցնին, բայց ցայդ տաղերը պահած են իրենց առջի կախարդանքը, անթառամ ծաղիկներու պէս, որքան ալ գրական հրապարակէն փչեն ու անցնին, խենթ հովերու վուվուն յիշեցնող գրական ըմբռումներ...:

Ապա, վերեւ յիշուած յատկութիւններու կողքին, կ'ուզէի յիշել նաեւ հետեւեալ պարագան, թէ Դուրեանի տաղերը կը բերեն մեր գրականութեան ձեւի նորութիւն եւ ինքնատուրութիւն: Ան հեռու մնալով իր շրջանին տիրող շեփոթային, հետորական գրականութեան մը ձգողութենէն, որ ստեղծուած էր Ջարթօնքի սերունդին հանրանուէր ու գործնապաշտ մտահոգութիւններէն, նոյնպէս ազատագրեց ինքզինք ձեւի մարզին մէջ: Տեղ տեղ թէեւ իր բանաստեղծութիւնը, աներգաշնակութիւններ կը պարզէ, ինչպէս օրինակի համար «Քեզ հպելու համար հարկ լոկ գոյ շիրիմ» կամ «քաղցր երազով մ'յդի մրափ մը», յիշելու համար երկուքը անոնցմէ եւ երբեմն կրկնութիւններ ունի, ինչպէս «ներա հետ» քերթուածին մէջ 7 անգամ աստղին յիշատակութիւնը կայ եւ կարգ մը քերթուածներու մէջ տաղաչափական ճիզը ակներեւ է (օր. «Հայցոց Հայրիկին» եւ «Առ կոյան» քերթուածները): Սակայն Դուրեանի բանաստեղծութիւնը բերաւ ձեւի նորութիւն որ իր գրչին տակ քանդակուեցաւ այնպիսի յաջողութեամբ ու վերջնական կառուցով, որ ոչ միայն իր ժամանակին, այլեւ ատկէ յետոյ եւ մեր ժամանակներուն մէջ, կը պահէ իր ինքնուրոյնութիւնը եւ անկրկնելի գրաւչութիւնը: Իր կարգ մը քերթուածներուն մէջ երեւցող, իւրաքանչիւր տունէ առաջ երկտողեակով մը սկսելու կերպը, խոսակցութեան մուտքը քերթուածին ներս եւ հարց ու պատասխանի միջոցով բանաստեղծութիւն յորինելու ձեւը, ինք բերաւ մեր գրականութեան մէջ եւ ինքն ալ կը մնայ մինչեւ հիմա անոնց անհաւասարելի վարպետը:

Արդ, այս բոլորէն յետոյ երբ կը հասնինք մեր վերջաբանին, հետեւեալ հարցումները կը ներկայանան մեզի. Ի՞նչ եղաւ Դուրեանին դերը մեր գրականութեան մէջ: Ինչ բերաւ մեզի եւ ինչպէս կը բնորոշուի իր գործը:

Առաջին երեւոյթը, Դուրեանի լեզուին պարզած երեւոյթն է: Եթէ այդ լեզուն կրեց իր մէջ տեղ տեղ, գրաբարաձեւ տարրեր ու հոյովներ՝ ինչպէսք որք, նոքա, ի դրան, աստեղց, շողից, հոնից եւ այլն. բայց ժողովրդական պարզ, մեր օրերու յատուկ աշխարհաբարիտ առաջին պատկերը գծուեցաւ ի՛ր գրականութեամբ եւ այդ աշխարհաբարիտ վերջնական ձեւաւորման ու յաղթանակին համար պէտք եղաւ տակաւին տասնամեակներ, մինչեւ նոյնիսկ

ՈՉ ԵՄ Է ՄՈՎՍԷՍ ՊԱԶԱՐԵԱՆ

Ծ.Ն.: «Մասիս» շաբաթաթերթի խմբագրութիւնն խորք վիշտով իրագեկ դարձաւ, որ իր բազմամեայ աշխատակիցներէն, ներհուն հասարակական գործիչ, հրապարակագիր եւ «Նամակներ Սովետական Դրախտից» գրքի հեղինակ Մովսէս Պազարեանի դառնադէտ մահուան, որ պատահած է Չորեքշաբթի 9 Սեպտեմբեր 2009ին, Թորոնթօ, իր յառաջացած տարիքին մէջ: Յուղարկաւորութեան տխուր արարողութիւնը տեղի ունեցած է 19 Սեպտեմբեր 2009ին, Սրբ. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ: Այս ցաւալի առիթով, «Մասիս» շաբաթաթերթի խմբագրութիւնն եւ աշխատակազմն իրենց զգացումները արտահայտեցին իրենց լրատուական բաժնի մէջ: Մասնաւորաբար այրիին՝ գրագիրուհի Տիկ. Արտա Պազարեանին, գաւկիմ՝ Տէր Եւ Տիկ. Մարտիկ Պազարեաններուն, բոնոներուն՝ Արմէնին եւ Ֆիլիփին:

Ողբացեալ Մովսէս Պազարեան ծնած Արեւմտահայաստան: Ջարդերէն մագապուրծ փրկուելով ապաստան գտած է Յունաստան, ուր կը յաջողի հաստատել ընտանեկան բարեկեցիկ կեանք մը: Նաեւ, ան կը նուիրուի հասարակական ծառայութեան: «Նոր Կեանք» օրաթերթի իրրեւ խմբագիր կը դառնայ ծանօթ անուն: Մասնակցած է Խորհրդային Հայաստանի ներգաղթի կազմակերպչական աշխատանքներուն: Վերջին կարաւանով ան 1947ին կը ներգաղթէ Հայաստան, ուր կրկին կը ներգրաւուի ժողովրդական ծառայութեան նուիրական գործին: Վերաբնակեցման վարչութեան մէջ ստանձնելով պատասխանատու պաշտօն, ուր կը գործէ 25 տարի: Ան կ'ունենայ ուրախութիւններու եւ կրծող հիասթափութիւններու տարիներ: Հաղորդակից կը դառնայ ներգաղթողներու դժուարութիւններուն: Ուսումնական բնակարաններուն կ'արտագաղթէ Գանատա, ուր կը հաստատուի Թորոնթօ: Թելադրուած՝ ներգաղթի տարիներուն ներգաղթողներու դիմագրուած խորհրդային Հայաստանի կեանքի դժուարին պայմաններէն, Պազարեան, կը գրէ իր նամակագրական ոճի «Նամակներ Սովետական Դրախտից» 287 էջերէ բաղկացած գիրքը, գոր լոյս կ'ընծայէ 1997ին: Ստորեւ կը ներկայացնենք անկէ վերջուած վերջին երկու նամակները:

Ա.

«ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԴՐԱՒՏԻՑ» էջ 278 (Երեւան 15 Նոյ.1965)

Սիրելի Արթուր,
Մարդու հոգեկան եւ իմացական աշխարհը փոփոխման ենթակայ է իր միջավայրի նիւթական եւ ընկերային պայմանների բերումով: Կենսապայմանների որոշ չափով բարելավմամբ եւ բռնութեան պրկուած շղթաների մեղմացմամբ, շարքային մարդիկ իսկ սկսեցին մտածել սոցիալական եւ պատմա-քաղաքական հարցերի մասին:

Այսօր, շաբաթ առաւօտ, պարենային խանութներ ման գալու պահին հանդիպեցի եզրիպտոսից հայրենադարձ Ազատ Արթինեանին: Նա էլ ազգային հարցերով մտատանջ եւ սոցիալական վերափոխումն երի ակնկալուած արդիւնքներից հիասթափ, որեւէ հանդիպման ժամանակ միշտ զրոյցի նիւթ կ'ունենար: Խանութներին «ճիտիս պարտքը» բաւական լցրել էի, երբ Արթինեանի եւ Յովհաննէս Թումանեանի փողոցների խաչմերուկում հանդիպեցի Ա. Արթինեանին: Խաչմերուկի դէպի Յովհաննէս Թումանեանի թանգարանի անկիւնի նորբաց սրճարանի մօտ էինք: Սրճարաններն էլ նորութիւն են Երեւանում: Առաջարկեցի մտնել եւ մի փոքր ժամանակ անցկացնել, համաձայնեց: Ինքնապարարկմամբ սուրճերնիս առնելով մի սեղանիկ գտանք, խօսակցութեան կծիկը սկսուեց քակուել: Արթինեանը եզրիպտոսում իտալական միջնակարգ դպրոցը աւարտած, մեքենաշինութեամբ է գրադուել: Ճամբորդել է իտալիա, Ֆրանսա եւ որպէս հասարակական մարդ, ազգային եկեղեցական գործունէութեամբ «ազգային» է եղել: Նա էլ գտնում է, որ սեղանի Ժողովրդով՝ քսան տարի համառոտի ապրելով հանդերձ, անափառ է եւ անարդարանալիօրէն խորական վերաբերմունք ունի հայ-

րենադարձների նկատմամբ: Ինչպէս մի առիթով գրել էի քեզ, թէ պատմութեան ընթացքին մէկ արմատից երկու տարբեր ճիւղաւորում է առաջացել, Արթինեանն էլ նոյն մտքին համաձայն լինելով, աւելի քան մէկ ժամ թերթատեցինք մեր դարաւոր պատմութեան էջերը, վերլուծեցինք հայ ժողովրդի ճակատագրական հանգրուանները:

Ընկ. Արթինեանը այն կարծիքի է թէ մեր աշխարհագրական դիրքը մեզ անմիաբան է պահում ու քրիստոնէական հեզ ու մարդասիրական վարդապետութիւնը մեր մարտունակութիւնը ամլացուցած է: Սա նաեւ մի շարք պատմաբանների տեսակէտն է: Աշխարհագրական դիրքի մասին բան չունեմ ասելիք, բայց քրիստոնէութիւնը նաեւ այն վահան է եղած, որ մեզ պաշտպանելով, հասցրած է քանդակարար դար: Չրոնցակցիս բացատրեցի, որ մեր անդամանելի դժբախտութիւնը սկսել է այն թուականից - Պապ Թագաւորի գահակալութեան շրջան - երբ Հայաստան աշխարհը երկու տիրակալ պետութիւններ - Պարսկաստան եւ Բիւզանդիոն, բաժանուելով երկու կեղտեց: Պարսկական հատուածը դարերով կենդրոնաձիգ, բռնատիրական կացութեան ծիրում ճնշուելով, ստորակայութեամբ սահմանափակ հայեացքի տէր է եղել, միաժամանակ ինքնակալների օրինակով զարգացրել է ինքնահաւանութիւն եւ մեծամտութիւն: Իսկ Բիւզանդականը՝ Հայաստանի հայ բնակչութիւնը հռովմա-հելլենական մշակութիւն հաղորդակից, հոգեկան ու իմացական աւելի բարձր քաղաքակրթութիւն իւրացնելու պայմանների մէջ է գտնուել: Դարերի թաւալումը քիչ բան է փոխել երկու մաս եղած հայ ժողովրդի հասարա-

կական եւ քաղաքական գոյավիճակից: Արեւելեան Հայաստանի տէր Պարսկաստանը փոխարկուեց իսլամացած Իրանով, իսկ Արեւմտեան Հայաստանի քրիստոնէայ Բիւզանդիոնը նուաճեց Թուրանական, իմա՝ թուրքական գերիշխանութիւնը, միայն այն տարբերութեամբ, որ ասիական արմատից պոկուած եւ Օսմանի քղամիդ հագած մոնղոլատիպը մինչեւ Վիեննա հասնելով մնաց կիսաբնութեամբ պետութիւն եւ սնուեց արեւմուտքի մշակութիւնով, հետեւաբար թրքահայն էլ հակուեց դէպի եւրոպական քաղաքակրթութիւն:

19րդ դարի առաջին քառորդից քաղաքական եւ ռազմական դէպքերի բերումով՝ կրօնքով քրիստոնէայ, բայց ասիական հոգե-իմացական կառուցում ռուսական գահը, տէր դարձաւ Պարսկահայաստանին եւ հայու այդ հատուծը կոչուեց ռուսահայ: Եւ այսպէս մայր ժողովրդի երկճիւղուած զաւակները՝ ներհակ կողմնորոշումով արեւելեանը՝ առաջատու բացեց դէպի արեւելք, դէպի Մոսկուա, իսկ արեւմտեանը՝ դէպի արեւմուտք, դէպի Փարիզ, ուր երկու տարբեր աշխարհընկալումների տէր եղան: Տարբերուեցին նաեւ լեզուով, գրականութեամբ եւ քաղաքական հակումն երով: Ռուսահայերը քրիստոնէայ պետութեան մականի տակ, իրենք իրենց բախտաւոր զգացին, քան թրքահայ եղբայները եւ ազատագրուածի հաւակնութեամբ պատրոնափի դեր վերցնելով, ձեռնարկեցին զանտեք փրկել թրքական հարստահարութիւններից: Այդ մտայնութեան արդիւնք 19րդ դարու վերջին քառորդին կովկասում՝ ուր ռուսական հասարակական միջնորոշումը ներծուել էր սոցիալիստական գաղափարն երով, կազմուեց հայկական երկու քաղաքական կուսակցութիւն ընկերվարական ծրագիրներով՝ Նախ Հնչակեան, եւ լեւոն Դաշնակցական: Նրանց կեդրոնները եւրոպական քաղաքներում էին որտեղից էլ ասպա-

րէյ իջան թրքահայաստան՝ յեղափոխական մարտակոչներով: Տուեալ ժամանակը շրջանում պատմական Հայաստանի գեղջուկ-մշակ հարստահարուող հայ բնակչութիւնը ազատագրման պայքարի կը ձգտէր, բայց դեռեւս պատրաստ չէր սոցիալիզմ կրաւելու եւ իր ճակատագրին տէր կանգնելու:

Իսկ ռուս մեծապետական կառավարութիւնը հաշտ աչքով էր նայում հայ կուսակցութիւնների գործունէութեանն այնքան ատեն, երբ նրանք գործում էին թրքահայաստանում եւ տարածում ռուսական քաղաքակրթութիւնը եւ թրքահայերի հայեացքը ուղղում դէպի հիւսիս, դէպի Մոսկուա: Իրօք 19րդ դարի երկրորդ կէսից թրքահայ քաղաքական սլաքը թեքուեց հիւսիս, որը վտանգ էր Թուրքիայի ապահովութեան: Թուրք դիւանագիտութիւնը նախատեսելով իր հայ հպատակների ռուսասիրութեան վտանգը, Սան Ստեֆանոյի դաշնագրից ետք, ծրագրեց թրքահայութեան բնաջնջումը եւ լրումին հասցուլ 1915 թուի եղեւնով: Կատարուեց մի ահաւոր ոճիր, եւ վերապրողները՝ ի թիւհատականներին յաջորդող Մուսթաֆա Բեմալի հայահալած դիւալին ծրագրով ցրիւ եկան աշխարհով մէկ:

Սիրելի, Արթուր, նպատակ չունէի այսպիսի հարցերի մէջ խճճուելու ժամանակակից մեր հոգսերին աւելանում են անցեալից ժառանգուած ցաւերը: Պատահական առիթներով, համախոհ եւ վատահելի ընկերներ երբ հանդիպում ենք, աշխատում ենք զրոյցներով սպիացնել մեր վերքերը: Երկու ժամ սրճարանի մի անկիւնում մտերմիկ խօսակցութեամբ թեթեւցած, բաժանուեցինք: Իմանում եմ «Կայիտալի Աշխարհում» գուցէ շատ էլ հետաքրքիր է, թէ ի՞նչ ենք եղել եւ ի՞նչ ենք լինելու, բայց ինչ արած, քեզ գրելու ներքին թելադրանքին չկարողացայ ընդդիմանալ: Հասկանալի է, ձեր «Ժամանակը ոսկի է»:

Սիրով՝ Մ. Բ.

**"Բաջ Նապար" հանդէսը եւ հեռուստաժամը
Ներկայացնում է**

10-րդ ամեակի ԹԵԼԵԹՈՆ

Ի ՆՊԱՍՏ ՍՈՒՐԵ ԾՆՈՒՆՈՒ ԲԻՍՆԱՎՈՐԱՍԻ, ԲԱՅԱՍՏՆԻ ԾՆՈՂԱԶՈՒՐԿ ԵՒ ԲԱՇՄԱՆՂԱՍ ԵՐԿՐԱՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻՆԵՐԸ ԲԱՍՍԻ (Բիւնուած 1999թ.)

**Կիրակի, Նոյեմբեր 1, 2009
երեկոեան ժամ 4-12-ր**

Sponsored by
"KACH NAZAR" Magazine & TV Show

**10 ANNIVERSARY
NATIONWIDE TELETHON
ON SUNDAY
NOVEMBER 1, 2009**

to Benefit CHRISTMAS FUND FOR ARMENIAN ORPHANS
and DISABLED CHILDREN
and The RESTORATION OF CHILDREN'S HOMES (Est. 1999)

ՈՉԵՆԵՐ ՄԵՐ ԵՐԵՒԱՆԵՐՈՆ ԵՐԱՆՑ
ԱՊՍՊԱՆ ԿԵՐՏԵԼՈՒ ԲԱՍՍԻ
HELP OUR CHILDREN TO BUILD THEIR FUTURE . . .

P.O. BOX 250038 • GLENDALE, CA 91225
Tel: 818-246-0125 • 818-239-6880 or 818-606-2070
TAX ID # EIN 26-3208049
E-mail: forourkids99@gamil.com

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՀԱՐԱԲ ԱՓՐԻԿԵ ՄՈՆՏԻԱԼԸ ԿԸ ՍԿՍԻ 260 ՕՐԵՆ ԶՏՈՒՄԻ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐԸ ԿԸ ՀԱՍՆԻՆ ԻՐԵՆՑ ԱՒԱՐՏԻՆ

ԱՌՓՈՂԷԼՆԵՍ

Սեպտեմբեր 5ին եւ 9ին կայացած գտումի մրցումներէ ետք, Հարաւ Ափրիկէ 2010-ը Մոնտիալի իրենց տոմսերը ապահոված հաւաքականներու թիւը բարձրացաւ 10-ի: Անոնք են, Հոլանտա, Սպանիա, Անգլիա, Ճափոն, Աւստրալիա, Պրագիլ, Փարակուէյ, Ղանա, Հիւսիսա-չին եւ Հարաւային Քորիա: Կան խումբեր, որ շատ մօտ են հասնելու աչքան ցանկացուած Մոնտիալին: Կարգ մը գօրաւոր հաւաքականներու ձակատագիրը կը գտնուի մշտապէս կացութեան մէջ:

Եւրոպական գօտիէն կը մասնակցին 53 երկիրներ որոնցմէ 9-ը կ'անցնին ինքնաբերաբար շահելով իր խմբակի առաջնութիւնը: Իսկ 8-ը լաւագոյն երկրորդ դիրքը գրաւող խումբերը փլէյ-օֆի դրութեամբ երթողարձի մրցում կը կատարեն եւ անոնցմէ 4ը իրաւունք կը ստանայ մասնակցելու Աշխարհի Ֆուտպոլի ախոյանութեան:

Այդ խումբերու կարգին են Փորթուկա, Թուրքիա, Չեխիա, Խրուատիա, Ուքրանիա, Աւստրիա, Ռումանիա, Պուկարիա Նորվեկիա եւ ուրիշ խումբեր:

Փորթուկալ պէտք է որ շահի մնացեալ երկու մրցումները եւ հասնի փլէյ-օֆի դրութեան: Փորթուկալի ձախողութեան պարագային մոնտիալը կընայ կորսնցնել աշխարհի լաւագոյն ֆուտպոլիստներին Ռոնալտօ Քրիսթիանոյի մասնակցութիւնը:

Խօսելով Եւրոպական գօտիի ծիրէն ներս 5րդ խմբակին մաս կազմող մեր հայրենի խումբը Հայաստանը, Երեւանի մէջ յաղթեց

Պելճիքայի 2-1 արդիւնքով եւ մեր անմխիթար վիճակին մէջ ժպիտ մը պատճառեց ձեռք բերելով իր առաջին յաղթանակը: Կը խորհինք, որ ասիկա քաջակերպական պիտի ըլլայ մեր ֆուտպոլիստներու համար, որ Հոկտեմբերին պիտի խաղան Թուրքիայի դէմ:

«Չեմ վախնար Քննադատութիւններէ: Կ'ըսէ Մարատոնա Աշխարհի ֆուտպոլի ախոյանութեան մրցաշարքի, Հարաւ Ամերիկայի ցամաքամասի մէջ Պրագիլ եւ Փարակուէյ ապահովեցին իրենց տեղերը, իսկ Չիլի ոստումով մը կը հասնի հոն:

Հարաւային Ամերիկայի 10-ը երկիրները երթողարձի դրութեան կը մրցին իրարու դէմ եւ չորս առաջինները իրաւունք կը ստանան Մոնտիալին, իսկ 5րդը պէտք է որ երկրորդ փուլ մը խաղայ Հիւսիսային եւ Կեդրոնական Ամերիկաներու 4րդ տեղը գրաւող խումբին դէմ:

Անուանի ֆուտպոլիստ Մարատոնա, Արժանթինի հաւաքականի դէկը ստանձնելէ ետք, յաղթեց Վենեսուելայի եւ աչքուհետեւ սկսաւ պարտութիւններու երկար շարք մը Պոլիվիայի դէմ (6-1) էքուատորի, Պրագիլի եւ Վերջապէս Փարակուայի դէմ եւ այժմ Արժանթին կը գտնուի շատ նեղ կացութեան առջեւ անշուշտ հարցի կիզակէտը մարզիչ Մարատոնան է, որուն կը մնան երկու հանդիպումներ:

Ուրեմն, այս գօտիէն ներս չորս խումբերէն, էքուատոր 23, Արժանթին 22, Ուրուկուայ 21 եւ Վենեսուելա 21 կէտերով, միայն մէկ խումբ կընայ հասնիլ Մոնտիալ, իսկ միւսը պէտք է խաղայ

երկրորդ փուլ մը: Մինչեւ արեանս վերջին շրջանը պիտի պայքարիմ Արժանթինի համար» կը հաստատէ Մարատոնա:

Եթէ, Արժանթինը եւ Ուրուկուայը չյաջողին հասնիլ, Ափրիկէ 2010-ի Մոնտիալը կը կորսնցնէ մասնակցութիւնը Եւրոպայի լաւագոյն ֆուտպոլիստ Լէօնէլ Մեսսին եւ լաւագոյն ումարտու Ուրուկուայի Տիեկօ Ֆորլանի:

Արժանթին միայն մէկ անգամ, 1970 թուականի Մոնտիալի չէ յաջողած մասնակցիլ:

Ա. Մ. Նահանգները եւ Մեքսիքա կը պատրաստեն իրենց պայուսակները:

Հիւսիսային եւ Կեդրոնական Ամերիկա, Գանատա եւ Գարիպեան 35 երկիրներ գտումի մրցումներ ունենալով մնացին 6 հաւաքականներ, Ա. Մ. Նահանգներ, Մեքսիք, Հոնոլուլու, Գոսթա Ռիքա, Սալվատոր եւ Թրինիտա Թոպալո:

Այս վեցեակին աղիւսակի առաջին երեք դիրքերը շահողները ինքնաբերաբար կ'անցնին Մոնտիալ, իսկ չորրորդը պէտք է, որ մրցի Հարաւ Ամերիկայի 5րդ տեղը գրաւող խումբին դէմ:

Արգարեւ, Ա. Մ. Նահանգները եւ Մեքսիքա կը գրաւեն աղիւսակի առաջին տեղերը եւ կը պատրաստեն իրենց պայուսակները Հարաւ Ափրիկէ մեկնելու: Հոնոլուլու, Գոսթա Ռիքա եւ Սալվատոր պիտի պայքարին անոնց միանալու համար:

Ափրիկէ ցամաքամասի պարագային կը մասնակցին 53 երկիր-

ներ: Առայժմ միայն Ղանա ապահոված է իր տոմսը եւ անշուշտ Հարաւ Ափրիկէ որպէս կազմակերպող հիւրընկալ երկիր: Միւս չորս խումբերը կընան ըլլալ, Փղոսկրիա Ափուէք, Գամբուէն, Թուսուգ եւ Ալճերիա որ իրենց խմբակներու առաջատարն են:

Ասիա Գօտիէն, ինչպէս գիտենք արդէն ապահոված են իրենց տոմսերը, Աւստրալիա, Ճափոն Հիւսիսային եւ Հարաւային Քորեաները: Տոմս ապահովելու համար իրարու դէմ կը մրցին Սէուտական Արաբիան եւ Պահայէջն:

Աշխարհի ֆուտպոլի ախոյանութեան մրցաշարքի գտումի մրցումները պիտի շարունակուին Հոկտեմբեր 14ին: Տակալին մրցակցութեան մէջ են 21 տոմսեր: Շատ փափաքելի է որ Փորթուկալ, Արժանթին եւ Ուրուկուայ կարենան հասնիլ Մոնտիալ վայրէնք նաեւ Մեսիի, Ռոնալտոյի եւ Ֆորլանի խաղարկութիւնները:

ԱՊԱՔԻՆՄԱՆ ՄԱՂՈՒՆԵ

ՅԱԿՈՒ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ անհանգստութեան պատճառով շրջան մը հիւանդանոց մնալէ ետք այժմ տուն վերադարձած ըլլալով կը բոլորէ ապաքինման շրջանը:

Շուտափոյթ եւ կատարեալ առողջութիւն կը մաղթենք իրեն: ***

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՀԱՄԱԼԵԱՆ սրտի կաթուածի հետեւանքով բուժման ենթարկուած է հիւանդանոցի մէջ եւ այժմ կը բոլորէ իր կազդուրման շրջանը: Շուտափոյթ եւ կատարեալ ապաքինում կը մաղթենք իրեն:

ՇՆՈՐԱԿՈՐԱՆԵ

Սեւակ Իլանճեան ընդ Անահիտ Սարգիսեան Ամուսնացեալք Փասատինա, 20 Սեպտեմբեր 2009 Մեր ջերմ շնորհաւորութիւնները նորապսակ զոյգին եւ համայն ընտանեկան պարագաներուն, մասնաւորաբար՝ Տէր եւ Տիկ. Սամուէլ եւ Ժանէթ Իլանճեանին:

«ՄԱՍԻՍ»

ՈՒՇԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եթէ ձեր տրամադրութեան տակ ունիք հայերէն գիրքեր, եւ կը ցանկանաք զանոնք նուիրել Կայծ Երիտասարդական Միութեան գրադարանին՝ հաճեցէք կապ պահել մեզի հետ:

G.Y.O. 1060 N. ALLEN AVE. PASADENA, CA 91104

Norserount@sbcglobal.net

Չեր Ծանուցումները Վստահեցէք

«Մասիս»

Շաբաթաթերթին

T: (626) 797-7680

F: (626) 797-6863

massis2@earthlink.net

INVITATION FOR BIDS (IFB) NO. 1677 THE ABATEMENT AND DEMOLITION FOR THE RENOVATION OF HACLA HEADQUARTERS (A FIVE STORY OFFICE BUILDING)

The Housing Authority of the City of Los Angeles (HACLA) invites vendors to submit bids for The Abatement and Demolition for the Renovation of HACLA Headquarters (A Five Story Office Building) located at 2600 Wilshire Boulevard, Los Angeles, CA 90057. Copies of the IFB may be obtained, at no charge, at the Authority's General Services Department, 2600 Wilshire Boulevard, Suite 3100, Los Angeles, CA 90057. Copies of the IFB may also be downloaded from the Internet at www.HACLA.org/cgs. Bids will be accepted at the same location until 2:00 p.m. (local time), September 30, 2009.

9/17, 9/24/09
CNS-1684596#
MASSIS WEEKLY

ՐԱԴՈՐՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայ Անթիսպիկներու Մշակութային Միութեան վարչութիւնը իր հերթական ժողովը գումարեց 12 Օգոստոս 2009ին եւ երկամեայ շրջանի մը համար ընտրեց իր նոր դիւանը, որ ունի հետեւեալ կազմը.

Պրն. Երուանդ Պապայեան՝ նախագահ
Պրն. Աւետիս Տէմիրճեան՝ ատենապետ
Պրն. Սարգիս Պալմանուկեան՝ ատենադպիր,
Տիկին Աստղիկ Խանճեան՝ գանձապահ
Տիկին Փրլա Քոթոյեան՝ արխիւներու պատասխանատու
Իբրեւ խորհրդական՝ վարչութեան մաս կը կազմեն Տիկին Սիրվարդ Ապաճեան, Տիկին Թագուհի Արզումանեան, Տիկին Անժէլ Պապիկեան, Տիկին Շաքէ Սէֆէրեան, Պրն. Երուանդ Պարսումեան, Պրն. Յարութիւն Կարապետեան եւ Պրն. Սարգիս Մահմէտէճեան:

Վարչութեան գլխաւոր նպատակը եղած է եւ կը մնայ պահպանել մեր արմատները, յարգել մեր նախնիներուն յիշատակը եւ սատարել հայ լեզուի ու մշակոյթի տարածման՝ Միացեալ Նահանգներուն մէջ: Դիւան Հ.Ա.Մ.Մ. Վարչութեան

ՈՉ ԵՄ Է ԲԱՐԵՐԱՐՈՒՄ ԺԵՆԱ ՌԻԶԱՅԷ-ԱՅՏԻՆԵԱՆ

Ցաւով իմացանք անակնկալ մահը Հայաստանի Մանկատներու Օժանդակ Միութեան Հիմնադիր Տիկ. Ժենիա Ռիզայե-Այտինեանի: Հանգուցեալի նախաձեռնութեան շնորհիւ անցնող 19 տարիներու ընթացքին, Հայաստանի ծնողագուրկ եւ կարիքաւոր հազարաւոր մանուկներու եւ պատանիներու նիւթական կանոնաւոր յատկացումներ կը կատարուէին յատկապէս Գալիֆորնիայէն: Հանգուցեալը 65 տարեկան էր:

ՇՆՈՐԱԿԱԼԻՔ

Մասիս Միութեանի մահուան տխուր առիթով (մահացած Թեհրան-Երեւան օդանաւային վթարի հետեւանքով) հանգուցեալի այրին Մարի Միութեանը, գաւազը Մարտիթ եւ Օտրի, դուստրը՝ Թէնի եւ Ջարեհ Ներսիսեանները եւ համայն հարազատները իրենց խորին շնորհակալութիւններն են յայտնում բոլոր այն հասարակական մարմիններին, բարեկամներին, հարազատներին եւ ընկերներին, որոնք անձամբ, գրութեամբ, հեռաձայնով, ծաղկեպսակ ուղարկելով կամ փոխան ծաղկեպսակի նուիրատուութիւններով մասնակից եղան իրենց մեծ սուգին:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԶԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Շարունակուած էջ 5-էն

Հայաստանի առաջին հանրապետութեան պարտադրուած դրոյթը: Արձանագրութիւնում նշուած է. «Դատարարութիւնը պարտաւոր է ապահովել իրականութեան բոլոր ձեւերը՝ անկախ դրանց պատճառներից եւ խոստանալով ձեռնպահ մնալ նման գործողութիւնները խրախուսելուց ու հանդուրժելուց եւ համագործակցել դրանց դէմ պայքարում...» (Չեչուադրու մէր կողմից է) իսկ հիմա Հայաստանի երրորդ հանրապետութեանը մնում է միայն, որ վաղը բոլոր հայրենասէրներին, ազատութեան, արդարութեան եւ ժողովրդավարութեան համար պայքարողներին, թուրքիայի օգնութեամբ նոյնպէս ջախջախել ինչպէս այն ժամանակ կը ցանկանային ջախջախել Անդրանիկին:

Այդ չարաբաստիկ «Արձանագրութեան» մէջ օրըստօրէ ի յայտ են գալիս նորանոր թաքնուած որոճարթներ եւ հայ ժողովուրդի համար կործանարար դրոյթներ, որոնք հետեւանք են մի կողմից թրքական ստի, կեղծիքի ու խորամանկութեան վրայ խարսխուած հարիւրամեակների փորձ ունեցող քաղաքականութեան եւ միւս կողմից հետեւանք՝ հայկական անընդունակ, անցեալից դասեր չբաղող,

վարժապետական ու գաւառական մակարդակի ներկայ դեկավարների ու կուսակցութիւնների անհեռատեութեան:

Հաշուի առնելով ստեղծուած իրավիճակը՝ մենք մեր պարտքն են համարում հրապարակաւ ասելու. ՈՉ թուրքական նախապայմանների իրականացմանը: Միաժամանակ մենք մեր անվստահութիւնն ենք յայտնում Հայաստանի Նախագահութեան եւ այն անձանց հանդէպ, ովքեր ձգտում են իրենց որոշումները իրագործել հասարակութեանը խաբելու ճանապարհով: Մենք պահանջում ենք Հայաստանի դեկավարութիւնից անյապաղ դադարեցնել բանակցութիւնների ընթացքը:

Մենք կոչ ենք անում Սփիւռքի եւ Հայաստանի բոլոր քաղաքական կուսակցութիւններին, կազմակերպութիւններին եւ քաղաքական գործիչներին համախմբուել եւ համատեղ իրենց բողոքի ձայնը բարձրացնել ազգակործան քաղաքականութեան դէմ:

**- ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅԵՐԻ ՆԱԽԱՁԵՆՈՂ ԽՈՒՄԲ
- ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՆԵՐԻ
ՆԱԽԱՁԵՆՈՒԹԻՒՆ
- ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ**

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Շարունակուած էջ 16-էն

20րդ դարու սկիզբները, որպէսզի ան, ընդդիմութիւններէ, տատանումներէ, որոնումներէ եւ բիւրեղացումէ յետոյ, յաղթանակէր ու հաստատուէր ըստ պատկերի այն լեզուին, որուն առաջին դրոշակակիրը հանդիսացաւ Դուրեան:

Երկրորդ նկատուելի երեւոյթը եղաւ, Դուրեանի բանաստեղծութեան յղացման կերպը, որուն կարեւորութիւնը կը շեշտուի, երբ գայն գետեղենք ի՛ր ժամանակաշրջանին մէջ: Այդ ժամանակը, որ կը բնորոշուի Վենետիկեան պատմական Ռոմանթիզմի կարկառուն դէմքերուն՝ Հիւրմիւզի, Բագրատունիի, Ալիշանի եւ հասարակ տաղաչափներու՝ Սէթեանի, Պէրպէրեան, Թովմաս Թէրզեանի, Հէքիմեանի գրական տիրապետութեամբ, որ գրականութեան սպասին դիմող երիտասարդին առջեւ կը բանար հետորակ մոլորացոյցով բռնկած մթնոլորտ մը եւ աժան յոյզերով լեցուն ոտանաւորներու պատկերներ, Դուրեան բերան անձնադրոյց, ջիղերով ու արիւնով երկնուած գրականութիւն մը եւ ինք դարձաւ ա՛յն անկիւնաքարը, ուրկէ արեւմտահայ բանաստեղծութիւնը պիտի հունաւորուէր իրաւապարտմին գոյով բաբախուն: Դուրեան հերքեց իր ժամանակի գրական ըմբռնումները եւ բացաւ նոր գրականութեան մը թովիչ հորիզոնը: Այդ նոր գրականութեան անձանօթ ուղիներուն համար դարձաւ ուղեցոյց փարոսը:

Երրորդը, Դուրեանի բանաստեղծութեան, ինք իր մէջ պարզած երեւոյթն է: Արդարեւ, երբ տակաւին ան կը գտնուէր կեանքի սեմին, իր ճակատագրին բերումով՝ անկէ այնքան վաղաժամօրէն մեկնելով, առիթը չէ ունեցած կեանքը խորապէս ճանչնալու, մարդկային բարդ կառուցուածք ունեցող հաւաքակալութեան մը ծալքերուն թափանցե-

լու, գիտութեան խորհրդներուն ծանօթանալու: Ասոնց համար, դիտող, խորհող, վերլուծող բանաստեղծը չէ եղած, այլ իրը, պատանիի թրթուռն ու գերբայուցուն հոգին ու պայծառ աչքերն են, որոնցմով ընկալած է բնութեանն, սէրերէն ու կեանքէն եկած պատկերներն ու յոյզերը, եւ այս պատճառով իր սիրոյ երգը եղած է անշուշտիւ սիրոյ մը երգը, ապրում առթող, քան թէ գայն իրականութեան մէջ ապրած ու ճանչցած եւ փորձառութիւններով հարստացած բանաստեղծի սիրոյ երգը...: Դարձեալ այս պատճառով, իր վիշտին երգը եղած է թախիծի աղեխարշ ողբը եւ կրակէ արցունքի ժայթքը, քան իր վէրքերուն պատճառները ուսումնասիրող, իր ճակատագրին պատասխանատուները որոնող եւ կեանքի խոցելի կողմերուն մատնանշումը ընող բանաստեղծի երգը: Ինչպէս Չօպանեան գեղեցկօրէն ու խոր թափանցումով բնորոշած է Դուրեանի երգը: Կ'ըսէ. «Աշխարհի մէջ նոր աչքը բացող առաջին մարդուն, որ դեռ ոչինչ գիտէ եւ որ իր տպաւորութիւնը կը յայտնէ իր տեսածներէն»: Ես կը խորհիմ, թէ հո՞ս է Դուրեանի բանաստեղծութեան արտակարգ արժէքը եւ բացառիկ հրապրողը, որովհետեւ, ան, ոչ մէկէն, ո՛չ մէկ ձեւով ազդուած է, ոչ մէկուն ո՛չ մէկ ձեւով պարտական է, այլ երկնեց իր գործը առանձինն, իր ուրոյն աշխարհին մէջ մէկուսացած, տաղաչափական մտահոգութիւններէ ձեռքազատ, բերաւ ի՛ր ձեւը, իր ապրումը, ի՛ր դիտելու երգելու բոլորովին անզուգական կերպը եւ հոգիի մի քանի անդնդախոր վիճակներ սեւեռեց անփշերի քանդակներով, վիճակներ՝ կեանքի ու մահուան համաձայնողի պայծառ ցաւերով, որոնցմով տարակրկիտ են բոլոր սիրտերը, աշխարհի բոլոր վայրերուն մէջ եւ բոլոր ժամանակներուն...: Ան ֆէնտմենալ երեւոյթ մըն է, ոչ միայն մեր

«ՍԱՀՄԱՆԱԳԾՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ»

Շարունակուած էջ 6-էն

երկկողմանի ճանաչուած սահմանների մասին: Հետեւաբար՝ եթէ նորանկախ երկու պետութիւնները՝ ՀՀ-ն եւ Վրաստանը, մինչ այսօր չեն կարողացել իրականացնել սահմանագատման աշխատանքները՝ չխախտելով արդարութիւնը, ապա միանգամայն անհրաժեշտ է, որ ներկայ ՀՀ-Վրաստան սահմանագատման հարցը դրուի Ազգերի լիգային իրաւաշնորհ կազմակերպութեան՝ ՄԱԿ-ի եւ մասնաւորաբար՝ վերջինիս Անվտանգութեան խորհրդի վրայ: Իսկ վերջինս իր հերթին պարտաւոր է սահմանագատման իրականացնել ազգագրական այն պատկերի հիման վրայ, որը գոյութիւն ունէր 1920թ. աշնանը: Այս հիմքի վրայ՝ ներկայիս հայաբնակ Սամցխէ-Ջաւախք-Մալկայի եւ սահմանագոման ժամանակ քաղաքակրթ մէջ յայտնուած Հիւսիսային Լոռու հայկական եւ հայաթափ բոլոր բնակավայրերը կը մնան ՀՀ կազմում: Յատուկ նշում ենք հայաթափ բառը, քանի որ ողջ նախախորհրդային խորհրդային եւ յետխորհրդային շրջանում Վրաստանը Սամցխէ-Ջաւախք-Մալկայի եւ Հիւսիսային Լոռու տարածքում իրականացրել է հայաթափման քաղաքականութիւն, եւ 1920թ. աշնանը հայապատկան այս գաւառներում պատկերը բոլորովին այլ էր, քան ներկայումս: Իսկ նոյն գաւառներում խորհրդային եւ յետագայ շրջանում աւելացած վրացական (Սամցխէ-Ջաւախք-Մալկա) եւ մահմեդական (Հիւսիսային Լոռի) տարրը չի կարող ազդեցութիւն ունենալ ներկայիս սահմանագոման վրայ: Մի հետաքրքրական հանգամանք եւս: Վերջին օրերին շրջանառութեան մէջ դրուեց հայ-վրացական սահմանագատման վերաբերեալ պայմանագրի կնքման բոլորովին անհեթեթ մի թուական՝ 1942: Հայ քաղաքագէտների եւ գիտնականների (պրոֆեսոր Ա.Ա. Մելքոնեան) կողմից այն արագօրէն եւ հիմնաւորաբար մերժուեց: Սակայն գարմանալին ու ցաւալին

այն է, որ հայ հասարակութիւնը չնայած հաւատաց այս թուականի անհեթեթութեանը, այնուամենայնիւ վերջինս (գոնէ վերջինիս քիչ թէ շատ գիտակ մասը) հակուեց եւ հաւատքով լցուեց միւս անհեթեթութեան՝ 1921թ. Նոյեմբերի 6-ի պայմանագրի նկատմամբ:

Եզրակացութիւններ. Այն սահմանագոմաները, որոնք կատարուած են ներկայիս ՀՀ-Վրաստան հատուածում, չեն կարող ունենալ իրաւական ուժ, քանի որ վերջիններս հիմնուած են իրաւական ուժը վաղուց կորցրած պայմանագրի, ինչպէս նաեւ այդ պայմանագրով գոմած եւ երկրներից մէկի՝ Վրաստանի կողմից մերժուած, իսկ միւսի ՀՀ-ի կողմից երբէք չհաստատուած սահմանների վրայ: Սահմանագոման բոլոր այն քաղաքականները, որոնք ներկայում տեղի են ունենում «սահմանի» այս կամ այն կողմում մնացած հայ բնակչութեան ընդվզումների հետեւանքով ինչպէս պատմական արդարութիւնը, այնպէս էլ միջազգային իրաւունքի նորմերը կոպտօրէն խախտելու արդիւնք են: Այդ քաղաքականներն ու հայ բնակչութեան արդարացի բողոքի ձայնը չի լուրջ աջնա ժամանակ, քանի դեռ շարունակուած են այդպիսի խախտումները:

Չնայած ուշացած, այնուամենայնիւ ժամանակն է, որ դադարեցուեն ՀՀ-Վրաստան, այսպէս կոչուած, «սահմանագատման» աշխատանքները, որոնք ոչ այլ ինչ են, քան տգիտութեան ու հայրենիքի շահը կենցաղայինից ստորադասելու դրսեւորումներ: Այդ տգիտութեան արդիւնքում այսօր եւ առյալ մասնատուելու է ինչպէս Հայաստանը, այնպէս էլ վերջինիս

վրայ արդէն հազարամեակներ ի վեր արարող հայ ժողովուրդը: ՀՀ-Վրաստան սահմանագոմում պէտք է իրականացնել ՄԱԿ-ի Անվտանգութեան խորհուրդը՝ հաշուի առնելով 1920թ. աշնանը առկա ազգագրական տեղաբաշխումները:

«ԼՐԱԳԻՐ»

ԶԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄ

Շարունակուած էջ 7-էն

գինուորական հիւանդանոցներում ծառայող հայ բժիշկներից շատերն ընկան պատերազմի դաշտում: Ոմանք մահացան իրենց պարտականութիւնները կատարելիս՝ բժաւոր տիֆով վարակուած թուրք գինուորներին խնամելու ժամանակ, իսկ շատերն էլ սպանուեցին պարզապէս հայ լինելու համար: Ու եթէ նրանց մի մասի կեանքն էլ խնայուեց, ապա դրա հիմնական պատճառը ռազմաճակատում թուրք բժիշկների պակասն էր:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ տասնեակ հազարաւոր հայ երիտասարդների գինուորագրումը եւ նրանց ծառայութիւնն Օսմանեան բանակում մէկ

անգամ եւս ապացուցում է թուրքական ժխտողականութեան պնդումների անանկութիւնը, թէ իբր հայերը չարել են օտարերկրեայ բանակներին՝ դրանով իսկ վտանգ ստեղծելով Օսմանեան բանակի թիկունքում:

Հայ գինուորականութեան գինաթափումն ու ոչնչացումը կայսրութեան հայ բնակչութեան դէմ իրագործուած ցեղասպանութեան առաջին փուլը հանդիսացաւ: Օսմանեան կառավարութիւնը, հետեւողականօրէն ոչնչացնելով արեւմտահայութեան մարտունակ ուժերը, հնարաւորութիւն ստացաւ հեշտութեամբ ու առանց լուրջ խոչընդոտների իրականացնելու հայ բնակչութեան նախապէս ծրագրուած տեղահանութիւնն ու բնաջնջումը:

գրականութեան մէջ, այլեւ համաշխարհային գրականութեան մի քանի հազարագիւտ դէմքերու շարքին, որ չի հպատակի որեւէ ըմբռնումի...: Վահէ Վահեան կ'ըսէր. «Աշխարհի հանձարներուն կրտսերապոյնը»:

Ահա թէ ինչու, Դուրեան մը ծնած ըլլալու հպարտութիւնը ունեցող ժողովուրդի գաւակ՝ Վաղարշակ Նորենց կը գրէր 1963ի Դուրեանի

տաղերուն հրատարակութեան յաւաքաբանին մէջ. «Պետրոս Դուրեանի ստեղծագործութիւնը միշտ պարզաբերու է մեր բանարուեստի հարուստ զանաւորում, իբրեւ հայ ժողովրդի ոգու ամենաբնորոշ ու պայծառ բռնկումներից մէկը: Նա մէկն է այն աստղերից, որոնցմով մարդկութիւնը գնահատուած է մեր ժողովուրդի մեծութիւնը»:

(Վերջ)

ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԽԱՆԴԱՎԱՌՈՒԹԵԱՄԲ ՆՇՈՒԵՑԱԲ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ 18-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Շարունակուած էջ 1-էն

դարձը միանգամայն ճակատագրական հանգրուանի առջեւ կը դնէր մեր հայրենիքը եւ տիրող հայ թրքական յարաբերութիւններու խիստ աննպաստ զարգացումներուն դիմաց հայ ժողովուրդին կը մնար միաձայն եւ միակամ կանգնիլ, յղթահարելու համար առկայ դժուարութիւնները:

Կէսօրուան ժամը 12ին ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ Մշակութային Միութեան ժրջան ատենակցութեան ժամը Վահրէշեան, փառատօնի բեմահարկակէն ելոյթ ունենալով կազմակերպիչ յանձնախումբի անունով ողջունեց բազմահազար ներկաները եւ շնորհաւորելով մեր հայրենիքի անկախութեան տարեդարձը մաղթեց խաղաղ եւ բարգաւաճ տարիներ, ուր միշտ թեւածեն ազատութիւնն ու ժողովրդավարութիւնը:

Օրուան հանդիսավարութիւնը ձեռնհասօրէն կատարեց Ն.Ս.Մ.Մ.ի անդամ եւ հեռատեսիլի տարբեր

կայաններու ծանօթ խօսնակ՝ Ստեփան Յովակիմեան: Ան եւս ողջունեց Հայաստանի անկախութեան 18րդ տարեդարձը, մաղթելով բարօրութիւն եւ երջանիկ ապագայ:

Հայութեան փառապանծ տօնը շնորհաւորելու համար ելոյթներով հանդէս եկան Կլենտէյլ քաղաքի քաղաքապետական խորհուրդի անդամներ Արա Նաճարեան, Լորա Ֆրիմըն եւ Կլենտէյլի գոլէճի նախագահ Տոն Լինտսի:

Հայրենաշունչ ելոյթով մը հանդէս եկաւ նաեւ «Քաջ Նազար» երգիծաթերթի խմբագիր՝ Յովհաննէս Պալայեան: Ան շնորհակալութիւն յայտնեց ետք սոյն փառատօնը կազմակերպողներուն անդրադարձաւ Մայր Հայրենիքի այսօրուան իրավիճակին եւ իր դէմ ցցուած խոչընդոտներուն: Այնուհետեւ յարեց. «Հայ ժողովուրդը անցեալին եւս ունեցած է այսպիսի օրհասական օրեր եւ իր սովորութեամբ յղթահարած է բոլոր դժուարութիւնները: Մեր պահանջն արդար է եւ պայքարը պիտի

շարունակուի մինչեւ յղթանակ: Լաւատեսութեամբ մտնենա՞ք ապագային եւ չի յուսահատինք»:

Տօնական խանդավառ մթնոլորտն իր գագաթնակէտին հասաւ գեղարուեստական անսախընթաց ճոխ յայտագրով: Յաջորդաբար ելոյթներ ունեցան «Էրէբունի» դպրոցի մանկական-պատանեկան եւ երիտասարդական պարային տարբեր խումբեր, իրենց ազգային այլազան տարազներով, ինչպէս նաեւ «Լիլիա» պարային դպրոցի պարախումբերը: Բոլոր ելոյթներն ալ կատարուեցան գեղարուեստական բարձր մակարդակով, արժանանալով հազարաւոր ներկաներու որոտնդոտ ծափահարութիւններուն:

Առանձին ելոյթներով հանդէս եկան նաեւ համակրելի արուեստագէտներ Արծրուան Պապախանեան (տուռուկ) Անի Թամրազեան, Մակի (մանկական երգեր), Յարութ Յակոբեան, Անահիտ Ներսիսեան, Արփի Վարդազարեան, Արման Պախչէճեան, Սամուէլ Սահակեան, Հրաչ

Պողարեան, Վահէ, Յարութ Խաչոյեան եւ Սաօ: Այս բոլորին էլեկտրոնայի ստեղնաշարով (քի պորտ) կ'ընկերակցէին Աշոտ եւ Սահակ: Գրեթէ բոլոր մեներգներուն եւ նուագներուն ժողովուրդը յօժարակամ իր մասնակցութիւնը կը բերէր պարով կամ ծափով...:

Տօնական ուրախ մթնոլորտը շարունակուեցաւ մինչեւ մայրամուտ եւ ժողովուրդը դաշտահանդէսէն տուն վերադարձաւ նորանկախ հայրենիքի տարեդարձի մեծ տօնակատարութեան կրած լաւագոյն սպաւորութիւններով:

Այս առթիւ գնահատելի է Նոր Սերունդի վարչութիւնն ու իրեն աջակցող կամաւորները, մասնաւորաբար Հ.Մ.Մ.ի պատանեկան եւ երիտասարդական միաւորներն ու Տիկնանց Օժանդակ Մարմինը: Հայրենանուէր խիստ շնորհակալ եւ արդիւնաւետ աշխատանք մըն էր:

Վարձքը կատար բոլոր մասնակցներուն:

Գ. Մալոյեան